

DANIEL KĘDZIORA
Uniwersytet Opolski, Wydział Teologiczny

Odrzucenie Jezusa w Jego rodzinnym mieście¹ Analiza egzegetyczno-teologiczna passusu Mt 13,54-58

The rejection of Jesus in his hometown Exegetical and theological analysis of the passus Mt 13:54-58

Właśnie ten kamień, który odrzucili budujący, stał się głowicą wę-
gła. Pan to sprawił i jest cudem w naszych oczach. Dlatego powia-
dam wam: Królestwo Boże będzie wam zabrane, a dane narodowi,
który wyda jego owoce. Kto upadnie na ten kamień, rozbije się,
a na kogo on spadnie, zmiążdzy go.

Mt 21,42-44

Abstract

The context of the research was the life experience that acceptance or rejection of a person in a certain social group has a huge impact on the proper development of a person in the space of both private and also professional life. The biblical authors also present this difficult experience – starting with Genesis and the disobedience of the first people.

The aim of the study was the case of rejection in the New Testament. Such an example is found in the passages of Matthew 13:54-58 (the arrival of Jesus in his hometown – Nazareth). Analysis of the biblical text allows us to pose the research questions: Did Jesus have brothers and what do we know about them? What is implied by the term “homeland”? What was the importance of family relationships in biblical times? What is the true identity of Jesus of Nazareth? What is the role of faith in the occurrence of a miracle?

¹ Na potrzeby artykułu naukowego została zmodyfikowana praca magisterska, napisana pod kierun-
kiem ks. dr. Łukasza Florczyka i obroniona na Wydziale Teologicznym UO w 2023 r.

The historical-critical method was used for the study. According to this method, the text of Matthew 13:54-58 was subjected to a detailed literary analysis. A delimitation of the text (delineation of boundaries) was carried out. The preceding and following contexts were also determined. The Greek text was included, along with transliteration and translation into Polish. The textual criticism carried out indicates the differences among the witnesses of the text. The synoptic context was also shown.

The study also succeeded in proposing a structure for the text under study. The following stages include an exegetical commentary and a theological analysis.

The conclusions of the study are related to pastoral theology and spirituality.

Keywords: Jesus, Gospel according to Matthew, historical-critical method, family relations, rejecting someone, accepting someone.

Abstrakt

Kontekstem badań było doświadczenie życiowe, że akceptacja lub odrzucenie człowieka w określonej grupie społecznej ma ogromny wpływ na prawidłowy rozwój osoby w przestrzeni życia zarówno prywatnego, jak również zawodowego. Również autorzy biblijni przedstawiają to trudne doświadczenie – począwszy od Księgi Rodzaju i nieposłuszeństwa pierwszych ludzi.

Celem badań był przypadek odrzucenia w Nowym Testamencie. Taki przykład znajduje się w passusie Mt 13,54-58 (przybycie Jezusa do swojego rodzinnego miasta – Nazaretu). Analiza tekstu biblijnego pozwala na postawienie pytań badawczych: Czy Jezus miał braci i co o nich wiemy? Co kryje się pod terminem „ojczyzna”? Jakie było znaczenie relacji rodzinnych w czasach biblijnych? Jaka jest prawdziwa tożsamość Jezusa z Nazaretu? Jaka jest rola wiary w zaistnienie cudu?

Do badań wykorzystano metodę historyczno-krytyczną. Zgodnie z tą metodą poddano szczegółowej analizie literackiej tekst Mt 13,54-58. Dokonano delimitacji tekstu (wyznaczenia granic). Określono także konteksty: poprzedzający i następujący. Został zawarty tekst grecki wraz z transliteracją oraz przekładem na język polski. Przeprowadzona krytyka tekstu wskazuje na różnice wśród świadków tekstu. Ukazano też kontekst synoptyczny.

W wyniku przeprowadzonych badań udało się także zaproponować strukturę badanego tekstu. W kolejnych etapach zawarto komentarz egzegetyczny oraz analizę teologiczną.

Wnioski z przeprowadzonych badań odnoszą się do teologii pastoralnej i duchowości.

Słowa kluczowe: Jezus, Ewangelia według Mateusza, metoda historyczno-krytyczna, relacje rodzinne, odrzucenie kogoś, akceptacja kogoś.

Wstęp

Akceptacja lub odrzucenie człowieka w określonej grupie społecznej ma ogromny wpływ na prawidłowy rozwój osoby w przestrzeni życia zarówno prywatnego, jak również zawodowego. Współczesny świat, dzięki dużej cyfryzacji i automatyzacji w wielu dziedzinach życia, stał się jedną globalną wioską, w której ludzie mają możliwość wyboru tego, co im najbardziej przypada do gustu. Niestety, taka mentalność przejawia

się również w relacjach międzyludzkich. Łatwiej jest wchodzić w coraz to nowsze relacje – co samo w sobie jest dobre – niż próbować naprawić to, co być może w danym związku międzyludzkim uległo tymczasowemu popsućciu. Współcześnie coraz częściej odtrąca się i wyklucza ze społeczeństwa tych, którzy powszechnie uchodzą za zbędnych i nieproduktywnych. Takiej stygmatyzacji podlegają m.in. niepełnosprawni fizycznie lub intelektualnie, bezdomni, uchodźcy, więźniowie, dzieci i młodzież z rodzin dysfunkcyjnych, ofiary przemocy seksualnej oraz wszyscy ci, którzy doświadczają wszelakich form dyskryminacji.

Motyw odrzucenia towarzyszy egzystencji człowieka już od zarania dziejów. Również autorzy biblijni przedstawiają to trudne doświadczenie – począwszy od Księgi Rodzaju i nieposłuszeństwa pierwszych ludzi. Lud wybrany wielokrotnie odwracał się i szemrał przeciw JHWH. Mimo to Bóg nigdy się nie odwrócił od Izraelitów i zawsze dawał im szansę na poprawę.

Kościół podążający za Chrystusem sprzeciwia się wszelkim przejawom prześladowania człowieka, niezależnie od jego wyznania, poglądów, płci, koloru skóry, narodowości, czy też orientacji seksualnej. Oczywiście zdarzały się i ciągle mają miejsce wypowiedzi poszczególnych członków Kościoła, które, niestety, mogą sprawiać, że dana osoba czuje się niewysłuchana, niedoceniona, a nawet wykluczona. Tę wspólnotę, tak jak każdą inną, tworzą przecież ludzie ułomni, słabi i popełniający błędy. Natomiast Magisterium Kościoła w tej kwestii jednomyślnie opowiada się za potrzebującymi i słabszymi. Niestety, współczesne społeczeństwo coraz bardziej skupione jest na sobie i swoich potrzebach. Coraz częściej widoczna jest obojętność na ludzką niemoc. Ci, którzy nie dają sobie rady, zostają w tyle, często sami ze swoimi problemami. Goniąc za sukcesem, wielu zapomina o tym, aby poświęcić czas ubogim. Brakuje im odwagi, żeby wysłuchać drugiego. Często wielu ludzi, zwłaszcza młodych, nie radzi sobie z wykluczeniem i samotnością. Skutkiem tego może być coraz większa liczba osób chorujących na depresję.

Przeprowadzone badanie dotyczy motywu odrzucenia w Nowym Testamencie. Analiza tego problemu została wykonana na podstawie passusu zawierającego opis wizyty Jezusa w swoim rodzinnym mieście – Nazarecie (Mt 13,54-58). Bohaterami tego biblijnego opowiadania są mieszkańcy Nazaretu oraz sam Chrystus, który naucza ich w miejscowej synagodze. Między zgromadzonymi wywiązuje się dialog przyjmujący w pewnym momencie postać pytań retorycznych, które w konsekwencji uzasadniają w oczach mieszkańców Nazaretu dokonane przez nich odrzucenie Jezusa. Taka reakcja Jego krajan spotyka się z jednozdaniową odpowiedzią Chrystusa oraz niewielką liczbą cudów, jakie zostały tam przez Niego uczynione.

Dokładna analiza passusu Mt 13,54-58 umożliwi zrozumienie przyczyn odrzucenia Mesjasza oraz Jego reakcji na okazany brak szacunku w miejscu, w którym dorastał. Przeprowadzony proces badawczy pozwoli również odpowiedzieć na kilka ważnych pytań: Czy Jezus miał braci i co o nich wiemy? Co kryje się pod terminem „ojczyzna”? Jakie było znaczenie relacji rodzinnych w czasach biblijnych? Jaka jest prawdziwa toż-

samość Jezusa z Nazaretu? Jaka jest rola wiary w zaistnienie cudu? Jak wykorzystać motyw odrzucenia i cierpienia Jezusa we współczesnym przepowiadaniu oraz pracy katechetyczno-duszpasterskiej?

Badania Mt 13,54-58 były podejmowane przez wielu biblistów pod kątem egzegezy, teologicznym i duchowym. Jednak strategie te zawierały ogólne omówienie problemu, ponieważ stanowiły część komentarzy do całej Ewangelii według św. Mateusza². Jedni egzegeci skupiali się na teologii fragmentu Mt 13,54-58, inni – na egzegezie (wyjaśnianiu). W komentarzach rzadko znajdują się opracowania zawierające analizę literacką wraz z krytyką tekstu. Wielu komentatorów porusza motyw odrzucenia w Nazarecie, odwołując się do tekstu św. Łukasza. Wspominają, że tekst paralelny znajduje się u pozostałych synoptyków. Wyjątkiem od tych wszystkich uwag jest francuskojęzyczny artykuł autorstwa Fransa Van Segbroeck, który poświęca sporo miejsca egzegezie, teologii, a także analizie literackiej Mt 13,54-58³. Artykuł ten powstał jednak w 1968 r. Na przestrzeni lat pojawiło się szereg publikacji, które poszerzają badania nad Ewangelią św. Mateusza, jej teologią oraz zagadnieniem odrzucenia, również w kontekście psychospołecznym oraz duchowym.

Polscy bibliści również dokonywali badań nad tym tekstem. Jednakże skupiali się w nich np. na kwestii mariologicznej lub zagadnieniu rodzeństwa Chrystusa⁴. Wielu egzegetów tylko pobieżnie omawia najważniejsze motywy, dokonując bardzo krótkiej egzegezy, jednakże nie analizując szczegółowo wszystkich możliwych wątków.

W badaniu wykorzystano metodą historyczno-krytyczną⁵. Jest ona konieczna, aby prawidłowo i (o ile to możliwe) szczegółowo zrozumieć dany tekst natchniony, który został napisany ludzką ręką przy pomocy Ducha Świętego w konkretnym miejscu i czasie.

² J. HOMERSKI, *Ewangelia według św. Mateusza. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz* (Pismo Święte Nowego Testamentu 3/1; Poznań 1979) 228–229; H. LANGKAMMER, *Komentarz do Ewangelii wg św. Mateusza i Ewangelii wg św. Marka* (Komentarz teologiczno-pastoralny do Biblii Tysiąclecia. Nowy Testament 1/1; Poznań 2014) 144–145; A. PACIOREK, *Ewangelia według świętego Mateusza. Cz. 1. Rozdziały 1–13. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz* (Nowy Komentarz Biblijny. Nowy Testament 1; Częstochowa 2005) 569–572; U. LUZ, *Das Evangelium nach Matthäus* (Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament 2: Mt 8–17; Zürich – Braunschweig 1990) 381–387; W. GRUNDMANN, *Das Evangelium nach Matthäus* (Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament 1; Berlin 1975) 358–359; J. GNILKA, *Das Matthäusevangelium* (Herders theologischer Kommentar zum Neuen Testament 1: Kap. 1,1–13,58; Freiburg 1986) 511–515.

³ F. VAN SEGBROECK, „Jésus rejeté par sa patrie (Mt 13,54-58)”, *Biblica* 49/2 (1968) 167–198, 167–198.

⁴ M. MIKOŁAJCZAK, „Mariologiczna interpretacja perykopy Jezus w Nazarecie (Mt 13,53-58)”, *Analecta Cracoviensia* 44 (2012) 171–177, 171–172; J. ŁACH, „Bracia Jezusa”, *Studia Theologica Varsaviensia* 11/2 (1973) 257–264, 259; S. GRZYBEK, „Czy Chrystus miał braci?”, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 11/3 (1958) 231–238, 231–232.

⁵ J. CZERSKI, *Metodologia Nowego Testamentu* (Opolska Biblioteka Teologiczna 126; Opole 2012) 58–59, 89–139; J. ŚLAWIK, *Egzegeza Starego Testamentu. Wprowadzenie do metod egzegezy* (Warszawa 2004) 14–104; F. DOWNING, „Metoda historyczno-krytyczna”, *Słownik hermeneutyki biblijnej* (ed. K.T. AITKEN; Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa 2005) 567–568; R. RUBINKIEWICZ (ed.), *Interpretacja Biblii w Kościele. Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej z komentarzem biblistów polskich* (Rozprawy i Studia Biblijne 4; Warszawa 1999) 34–35; S. SZYMIK, *Współczesne modele egzegezy biblijnej* (Lublin 2013) 15–29.

Opis przeprowadzonych badań zawiera 3 punkty.

Poddano szczegółowej analizie literackiej passus Mt 13,54-58. Dokonano delimitacji tekstu (wyznaczenia granic). Dokonano także badań kontekstów: poprzedzającego i następującego badanego tekstu. Zamieszczono tekst grecki wraz z transliteracją oraz przekładem na język polski. Było to podstawą do kolejnych etapów. Na podstawie wydania krytycznego Nowego Testamentu zaprezentowano krytykę tekstualną. Wskazano na różnice, jakie zachodzą między danymi świadkami tekstu. Badany epizod znajduje się również u pozostałych synoptyków, dlatego też zostało zaprezentowane porównanie między tekstami paralelnymi. W analizie literackiej dokonano ustaleń dotyczących procesu redakcji oraz określenia formy literackiej. Końcowym elementem punktu jest prezentacja autorskiej struktury fragmentu Mt 13,54-58.

Zamieszczono jest komentarz egzegetyczny. Śródtytuły nawiązują do struktury tekstu. Został wyeksponowany motyw odrzucenia Jezusa przez mieszkańców Jego miasta rodzinnego.

Dokonano analizy teologicznej badanego tekstu. Została przedstawiona sylwetka Jezusa jako nauczyciela, proroka i cudotwórcy. Ukazano też znaczenie ojczyzny oraz więzów krwi w życiu Izraelitów. Dokonano też teologicznej interpretacji powodów zlekceważenia Jezusa.

Wyniki przeprowadzonych badań nawiązują do teologii pastoralnej i duchowości.

1. Analiza literacka fragmentu Mt 13,54-58

1.1. Delimitacja tekstu

Odwiedziny Jezusa w Nazarecie kończą trzynasty rozdział Ewangelii według św. Mateusza. Zawiera on jedną z pięciu wielkich mów Jezusa, a mianowicie mowę w przypowieściach⁶. To nauczanie Chrystusa poprzedza fragment mówiący o prawdziwych krewnych Jezusa (Mt 12,46-50). Pod względem tematyki i osób w niej występujących nawiązuje do analizowanego fragmentu Mt 13,54-58. W obu tekstach pojawia się motyw rodziny Chrystusa. Jezus wykorzystał przybycie bliskich, aby uświadomić tłumom, że pełnienie woli Bożej jest ważniejsze od więzów krwi. Z kolei dla mieszkańców Naza-

⁶ Współcześnie wielu biblistów przyjmuje, że Ewangelia według św. Mateusza składa się z pięciu wielkich mów Jezusa: Kazanie na górze (5,1-7,29), Mowa Misyjna (10,1-11,1), Mowa w Przypowieściach (13,1-53), Mowa Eklezjalna/Mowa o Kościele (18,1-35) i Mowa Eschatologiczna/Mowa Apokaliptyczna (24,1-25,46). Por. S. FAUSTI, *Rozważaj i głos Ewangelię wg św. Łukasza. Ewangelia do czytania, słuchania, modlenia się i dzielenia* (Kraków 2015) 14; S. GADECKI, *Wstęp do Ewangelii synoptycznych* (Gniezno 1992) 68-70; LANGKAMMER, *Komentarz do Ewangelii wg św. Mateusza*, 37-38; A. LESKE, „Ewangelia według św. Mateusza. Komentarz”, *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego: komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek* (ed. W.R. FARMER et al.; Warszawa 2000) 1140-1209, 1143; C. MITCH - E. SRI, *Ewangelia według św. Mateusza* (Katolicki Komentarz do Pisma Świętego; Poznań 2019) 25, 33-36; PACIOREK, *Ewangelia według świętego Mateusza 1-13*, 11; Z. ŻYWIKA, *Ewangelia według świętego Mateusza, rozdziały 1-13. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz* (Biblia Impulsy. Nowy Testament 1/1; Katowice 2019) 19-20.

retu znajomość krewnych Chrystusa wpłynęła na to, jak zdefiniowali Jego tożsamość. Te zależne od siebie fragmenty przedziela nauczanie w przypowieściach⁷ o królestwie niebieskim⁸. Najpierw Jezus opowiedział przypowieść o siewcy (Mt 13,1-9), a następnie wyjaśnił, dlaczego nie mówi otwarcie, lecz posługuje się przypowieściami (Mt 13,10-17). Dla wielu słuchaczy znaczenie tych opowiadań było niejasne, gdyż mieli „zatwardziały serca”. Byli oni bowiem zamknięci na słuchanie Słowa Bożego, przed czym przestrzegali już m.in. prorok Izajasz (Iz 6,9n). W dalszej kolejności Chrystus wyjaśnił znaczenie przypowieści o siewcy (Mt 13,18-23) oraz wypowiedział trzy nowe przypowieści: o chwaście (Mt 13,24-30), o ziarnku gorczycy i o zaczynie (Mt 13,31-33). Ww. 34-35 kończą przemowę do tłumu. Przez pewien czas adresatami słów Jezusa będą wyłącznie Jego uczniowie. Chrystus wyjaśnił im sens opowiadania o chwaście (Mt 13,36-43), po czym porównał królestwo niebieskie do skarbu ukrytego w roli, do drogiej perły (Mt 13,44-46) oraz do sieci (Mt 13,47-50). Ww. 51-52 stanowią pochwałę uczonego, który wydobywa ze skarbca rzeczy dawne i nowe.

W. 53 kończy nauczanie w przypowieściach. Należy zauważyć, że Mt 7,28; 11,1; 13,53; 19,1 i 26,1 są zwieńczeniem bardzo ważnych przemówień Jezusa z Nazaretu, dlatego bibliści zazwyczaj dzielą Ewangelię według św. Mateusza na pięć części, co ewidentnie nawiązuje do Tory, czyli Pięcioksięgu⁹. Taki podział wydaje się jak najbardziej uzasadniony, zwłaszcza gdy uświadomimy sobie, że adresatami dzieła św. Mateusza byli przede wszystkim chrześcijanie wywodzący się z judaizmu. Pomimo tego wielu egzegetów zalicza w. 53 do fragmentu opowiadającego o odrzuceniu Jezusa w Nazarecie¹⁰. Jeżeli weźmie się

⁷ Przypowieść (gr. *parabolē* – przypowieść, porównanie, zestawienie, przykład, parabola; hebr. *māšāl* – zagadka, przysłowie) to jeden z gatunków literackich. Przypowieści są wypowiedziane prostym i obrazowym językiem oraz nawiązują do codziennego życia odbiorcy. Zawsze zawierają „drugie dno”. W przypadku nauczania Jezusa są to prawdy duchowe dotyczące królestwa niebieskiego. Por. H. GOLLINGER, „Przypowieści”, *Praktyczny słownik biblijny. Opracowanie zbiorowe katolickich i protestanckich teologów* (ed. A. GRABNER-HAIDER; Warszawa 1994) 1092–1093, 1092–1093; J. CROSSAN, „Przypowieści”, *Encyklopedia biblijna* (ed. P.J. ACHTEMEIER; Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa 2019) 1008, 1008; M. ERNST, „Przypowieść”, *Nowy leksykon biblijny* (ed. R. EGGER-WENZEL – M. ERNST – F. KOGLER; Freiburg – Kielce 2011) 627–628; R. STEIN, „Przypowieści”, *Słownik wiedzy biblijnej* (ed. B.M. METZGER – M.D. COOGAN; Warszawa 1996) 667–668; R.J. UTLEY, *The first Christian primer. Mattem* (Ostudy Guide Commentary Series. New Testament 1; Marshall, TX 1998) 114, 121; J. KOCHÉL, *Katecheza królestwa niebieskiego. Studium biblijno-katechetyczne Ewangelii Mateusza* (Opolska Biblioteka Teologiczna 74; Opole 2005) 159–190.

⁸ Królestwo niebieskie – zwrot, który pojawia się wyłącznie w Ewangelii według św. Mateusza (55 razy) i jest tożsamy z pojęciem „królestwo Boże” (w Mt występuje tylko 4 razy). Ewangelista Mateusz używał pierwszego sformułowania, ponieważ jego Ewangelia była przeznaczona dla chrześcijan wywodzących się z judaizmu, a Żydzi nie wymawiali imienia Boga JHWH. Jezus, głosząc swoją naukę, przeciwstawiał królestwo tego świata i ich bogactwa królestwu Bożemu. W ten sposób ukazywał, że nie jest On mesjaszem politycznym i nie ma na celu wyzwolenia Izraela spod panowania Rzymu. Por. A. URBAN, „Królestwo Boże”, *Praktyczny słownik biblijny. Opracowanie zbiorowe katolickich i protestanckich teologów* (ed. A. GRABNER-HAIDER; Warszawa 1994) 583–584; J. KURASIEWICZ, „Królestwo Boże”, *Nowy słownik teologii biblijnej* (ed. H. WITCZYK; Lublin – Kielce 2017), 445–446; M. ERNST, „Królestwo Boże”, *Nowy leksykon biblijny* (ed. R. KURASIEWICZ – M. ERNST – F. KOHLER; Freiburg – Kielce 2011) 370, 370; LESK, „Ewangelia według świętego Mateusza”, 1144.

⁹ LESK, „Ewangelia według świętego Mateusza”, 1142.

¹⁰ I. TARGANO, *Lechio dębina do Ewangelii św. Mateusza* (Lechio dębina / Innocento Targano 26; Kraków 2015) 4; Jan Chrzciciel, powiedzenia, przypowieści (rozdz. 11–13), 9; FAUST, *Rozważaj i głos Ewangelię wg św. Łukasza*, 256; K. CHORZEWSKA et al. (ed.), *Biblia Bawarska. Pismo Święte Nowego Testamentu*

pod uwagę treść tego wiersza, to nie jest to do końca uzasadnione, ponieważ stanowi on wyraźne zwieńczenie wcześniejszego nauczania Jezusa w przypowieściach. Ponadto warto nadmienić, że ów wers tworzy inkluzję z Mt 13,1-3. Niektórzy bibliści zbytnio nie wchodzą w szczegóły delimitacji tekstu i naprzemiennie zaliczają lub nie Mt 13,53 do passusu opowiadającego o wizycie Chrystusa w Jego rodzinnym mieście. Są też i tacy egzegeci, którzy jednoznacznie opowiadają się w swoich publikacjach za tym, że epizod o odrzuceniu Jezusa w Nazarecie obejmuje ww. 54-58. W takim przypadku w. 53 włączają do mowy Chrystusa w przypowieściach lub traktują jako wers przejściowy¹¹.

W. 54 rozpoczyna nową historię, która nie ma bezpośredniego związku z tym, co działo się wcześniej. Zatem dopiero od tego wersu zaczyna się nowa sekcja narracyjna, poruszająca motyw odrzucenia lub przyjęcia Jezusa. Jej zwieńczeniem jest wyznanie św. Piotra w pobliżu Cezarei Filipowej (Mt 16,13-20)¹².

Bezpośrednio po opowiadaniu o odrzuceniu Chrystusa (Mt 13,54-58) następuje fragment opisujący śmierć Jana Chrzciciela (Mt 14,1-12). Otóż tetrarcha Herod Antypas (syn Heroda Wielkiego) dowiedział się o istnieniu potężnego nauczyciela o imieniu Jezus, którego ów władca utożsamiał z Janem Chrzcicielem. Jan został zabity na prośbę Salome, czyli córki Herodiady (Mt 14,3-12). W tej sekcji narracyjnej, oprócz odrzucenia Chrystusa w mieście rodzinnym i wydarzeń związanych ze śmiercią Jana Chrzciciela, występują też następujące passusy:

- opis pierwszego rozmnożenia chleba (Mt 14,13-21);
- chodzenie Jezusa po jeziorze (Mt 14,22-33);
- uzdrowienia dokonane w Genenezet (Mt 14,34-36);
- spór z faryzeuszami i uczonymi w Piśmie o tradycję (Mt 15,1-9);
- zdefiniowanie istoty prawdziwej nieczystości (Mt 15,10-20);
- niezłomna wiara kobiety kananejskiej (Mt 15,21-28);
- uzdrowienia nad Jeziorem Galilejskim (Mt 15,29-31);
- drugie rozmnożenie chleba (Mt 15,32-39);
- faryzeusze i saduceusze domagający się znaku z nieba (Mt 16,1-4); przestroga przed naukami faryzeuszy i saduceuszy (Mt 16,5-12).

z komentarzem duchowym (Ząbki 2020) 125; MIKOŁAJCZAK, „Mariologiczna interpretacja Mt 13,53-58”, 171-172; J. CALVIN, *Cmentarny on Mattem, Mark, Luke* (Christian Cassius Teheran Library 2; Grand Rapids, MI 1975) 179, <https://www.ccel.org/ccel/calvin/calcom32.html>; R.B. GARDNER, *Mattem* (Believers Church Bible Commentary; Cottage, PA 1991) 222; A. SOMAN – B.F. ESCORT – F.J.A. HORD, *The gospel factoring to St. Mattem. Bering the Greek text* (London 1912) 106; A.T. ROBERTSON, *Cmentarny on the Gospel Factoring to Mattem* (2009) 173.

¹¹ MITACH – SRI, *Ewangelia według św. Mateusza*, 189-190; VAN SEROCK, „Jezus renetę par są Patrie (Mt 13,54-58)”, 167-171; R.T. FRANCE, *The Gospel of Matthew* (The New International Cmentarny on the New Testament; Grand Rapids, MI 2007) 547-548; C.H. SPOREGO, *Cmentarny on Mattem. The Gospel of the Kingom* (Edynburg 2010) 109; W. CARTER, *Matthew and the margins. A sociopolitical and religious reading* (Bible & Liberat on; Mariol, NY 2001) 298.

¹² LESK, „Ewangelia według świętego Mateusza”, 1143. Naturalnie wielu biblistów przyjmuje inny podział. Ze szczegółowymi uzasadnieniami takich rozróżnień oraz strukturami Ewangelii według św. Mateusza można się zapoznać we wstępach do danych komentarzy, por. PACIOREK, *Ewangelia według świętego Mateusza 1-13*, 25-28.

Jezus, który został zlekceważony z powodu swojego pochodzenia, w dalszej relacji ewangelisty ukazuje się ludziom już nie tylko jako wielki nauczyciel, lecz również jako cudotwórca.

Analizowany passus (Mt 13,54-58) zdecydowanie różni się od otaczających go innych passusów nie tylko tematyką, lecz również postaciami, jakie w nich występują. Z tego tekstu można dowiedzieć się, że Jezus zakończył swą mowę w przypowieściach. Następnie udał się do rodzinnego miasta. W Nazarecie nauczał tamtejszą ludność w synagodze i prowadził dialog z mieszkańcami. Jego rodacy zastanawiali się nad tym, skąd wzięła się u Niego wiedza i mądrość oraz moc czynienia cudów. Widzieli przed sobą swojego sąsiada i prostego człowieka, a nie Mesjasza. W argumentacji powołali się na znajomość członków rodziny Jezusa: matki Mariam, ojca, który był z zawodu cieślą, braci: Jakuba, Józefa, Szymona i Judy oraz sióstr.

Głównym tematem badanego fragmentu jest więc odrzucenie Chrystusa, które wynikało z Jego pochodzenia. Również fragment następujący (Mt 14,1-12) nie wykazuje bezpośredniego związku z Mt 13,54-58. Miejszem akcji Mt 14,1-12 jest pałac Heroda Antypasa oraz najprawdopodobniej zamek Macheront, w którym to – według Józefa Flawiusza – miał zostać stracony Jan Chrzciciel¹³. W tym fragmencie większą lub mniejszą rolę odgrywają bohaterowie: Herod Antypas i jego dwór, Herodiada – żona brata Heroda, Salome – córka Herodiady, goście biesiadujący z powodu urodzin tetrarchy, uczniowie Jana, kat, Jan Chrzciciel oraz Jezus. Wspomniany został również szeroko rozumiany lud, który uważał Jana Chrzciciela za Bożego proroka.

Oba teksty: Mt 13,54-58 oraz Mt 14,1-12 ukazują czytelnikom, jak kończą prorocy, którzy głoszą Słowo Boże i wzywają do nawrócenia. Jan Chrzciciel poniósł śmierć podczas pełnienia misji, jaką polecił mu Bóg. W kontekście wydarzeń pasyjnych i paschalnych wielce prawdopodobne jest, że Mateusz celowo umieścił te fragmenty obok siebie, aby ukazać, jak okrutny los czeka Jezusa, który ostatecznie zostanie odrzucony w swojej ojczyźnie i przez swoich rodaków¹⁴. Usunięcie passusu Mt 13,54-58 z aktualnego kontekstu nie zaburzyłoby struktury dzieła, zwłaszcza że pozostali synoptycy umieszczają ten fragment w zupełnie innym miejscu, a ewangelista Jan bezpośrednio nie przytacza wydarzeń, które miały miejsce w Nazarecie. Z drugiej strony należy zauważyć, że takie umiejscowienie tych zdarzeń w Ewangelii według św. Mateusza ma swoją bogatą wymowę teologiczną. Układ pisma może wskazywać na to, że najważniejszą kwestią jest nieprzyjęcie Jezusa w Jego rodzinnych stronach¹⁵. W ten sam sposób w stosunku do proroka z Nazaretu postąpił też cały naród izraelski¹⁶. Nieprzyjęcie Chrystusa w Jego

¹³ G. SZAMOCKI, „W Betanii, po drugiej stronie Jordanu» (J 1,28). Miejsce działalności Jana Chrzciciela”, *Studia Gdańskie* 15–16/2002–2003 (2003) 19–26, 20.

¹⁴ MIKOŁAJCZAK, „Mariologiczna interpretacja Mt 13,53–58”, 172.

¹⁵ T. HERMESEM, „Historia zbawienia według św. Mateusza”, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 44/1–3 (1991) 25–36, 29–30.

¹⁶ HERMESEM, „Historia zbawienia według św. Mateusza”, 30.

mieście rodzinnym, niewiara i niewielka liczba cudów kontrastują chociażby z wielką wiarą kobiety kananejskiej, wyznaniem Szymona Piotra, czy też z licznymi cudami Jezusa (np. chodzeniem po wodzie lub rozmnożeniem chleba).

1.2. Tekst grecki fragmentu Mt 13,54-58¹⁷

⁵⁴ και ἐλθὼν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ ἐδίδασκεν αὐτοὺς ἐν τῇ συναγωγῇ αὐτῶν, ὥστε ἐκπλήσσεσθαι αὐτοὺς και λέγειν· πόθεν τούτω ἡ σοφία αὕτη και αἱ δυνάμεις;

⁵⁵ οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ τέκτονος υἱός; οὐχ ἡ μήτηρ αὐτοῦ λέγεται Μαριάμ και οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ Ἰάκωβος και Ἰωσήφ και Σίμων και Ἰούδας;

⁵⁶ και αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ οὐχὶ πᾶσαι πρὸς ἡμᾶς εἰσιν; πόθεν οὖν τούτω ταῦτα πάντα;

⁵⁷ και ἐσκανδαλίζοντο ἐν αὐτῷ. ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς· οὐκ ἔστιν προφήτης ἄτιμος εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι και ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ.

⁵⁸ και οὐκ ἐποίησεν ἐκεῖ δυνάμεις πολλὰς διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν.

⁵⁴ kai elthōn eis tēn patriida autou edidasken autous en tē(i) synagōgē(i) autōn, hōste ekplēsesthai autous kai legein: pothen toutō(i) hē sofia hautē kai hai dynameis;

⁵⁵ ouch houtos estin ho tou tektonos hyios; ouch hē mētēr autou legetai Mariam kai hoi adelfoi autou Iakōbos kai Iōsēf kai Simōn kai Ioudas;

⁵⁶ kai hai adelfai autou ouchi pasai pros hēmas eisin; pothen oun toutō(i) tauta panta;

⁵⁷ kai eskandalidzonto en autō(i). ho de Iēsous eipen autois: ouk estin profētēs atimos ei mē en tē(i) patriidi kai en tē(i) oikia(i) autou.

⁵⁸ kai ouk epoiēsen ekei dynameis pollas dia tēn apistian autōn.

1.3. Przekład na język polski¹⁸

⁵⁴ Przyszedłszy do swego miasta rodzinnego, nauczał ich w synagodze, tak że byli zdumieni i pytali: „Skąd u niego ^ata mądrość i cuda?

⁵⁵ Czyż nie jest on synem cieśli? Czy ^ajego Matce nie jest na imię Mariam, a jego braciom Jakub, Józef^b, Szymon i Juda?

⁵⁶ Także jego siostry czy nie żyją wszystkie u nas? Skądże więc u niego to wszystko?”

⁵⁷ I powątpiewali o Nim. A Jezus rzekł do nich: „Tylko w swojej^a ojczyźnie i w swoim domu może być prorok lekceważony”.

⁵⁸ I niewiele zdziałał tam cudów, z powodu ich niedowiarstwa^a.

¹⁷ EBERHARD NESTLE et al. (ed.), *Novum Testamentu Grace. Greek-English New Testament. Greek text Novum Testamentu Grace* (Stuttgart ²⁸2013) 42.

¹⁸ Tekst polski za: A. JANKOWSKI (ed.), *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. W przekładzie z języków oryginalnych. Opracowanie: Zespół biblistów polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich [Biblia Tysiącletnia]* (Poznań ⁵2002) 1161 Wszystkie cytaty biblijne z BT 5.

1.4. Krytyka tekstu

Do naszych czasów nie zachował się ani jeden oryginalny tekst Nowego Testamentu, zwany autografem. Pojedyncze ewangelie lub listy były wielokrotnie kopiowane w celu głoszenia Dobrej Nowiny o Chrystusie. Do dziś zostało odnalezionych około 5500 rękopisów Nowego Testamentu¹⁹. Na brzmienie poszczególnych wersów Pisma Świętego w obecnej wersji ma wpływ wiele czynników, m.in. krytyka tekstu. Polega ona na porównywaniu ze sobą różnych wariantów danego tekstu biblijnego, które można odnaleźć w zachowanych rękopisach (papierusy, kodeksy minuskułowe i majuskułowe oraz lekcjonarze)²⁰. Nie można tutaj pominąć wczesnych przekładów Nowego Testamentu powstałych w językach: syryjskim, łacińskim i koptyjskim²¹. Wielką pomocą w poszukiwaniu pierwotnego sensu danego zdania mogą być również pisma Ojców Kościoła i innych pisarzy wczesnochrześcijańskich.

1.4.1. Mt 13,54

^a W tym miejscu u niektórych świadków tekstu dodatkowo występuje słowo *pasa* („cała”). Ten wyraz pojawia się w: Kodeksie Bezy, kodeksie minuskułowym 892²², manuskrypcie *Syrus Sinaiticus*²³ oraz w wersjach koptyjskich dialektu średnioegipskiego (*Mesokemic*). Być może użycie tego słowa miało uwydatnić szacunek oraz ukazać, że Jezus posiada pełnię mądrości i zdolność czynienia cudów²⁴. Natomiast w Kodeksie Waszyngtońskim²⁵ pojawia się wariant: *tauta kai tis* („te i co to za”). Najprawdopodobniej na użycie tej lekcji miał wpływ paralelny tekst w Mk 6,2.

¹⁹ R. BARTNICKI – K. KLÓSEK, *Metody interpretacji Nowego Testamentu. Wprowadzenie* (Kraków 2014) 42.

²⁰ CZERSKI, *Metodologia Nowego Testamentu*, 31–32.

²¹ L. JAŃCZUK, *Tekst Nowego Testamentu. Rękopisy greckie, przekłady I tysiąclecia, tekst drukowany* (2009) 128, https://www.academia.edu/28690682/Tekst_Nowego_Testamentu.

²² Kodeks Bezy jest oznaczany D^e lub 05 i został zaliczony do IV kategorii Aland. Zawiera on Ewangelie oraz Dzieje spisane w języku greckim i łacińskim. Ten manuskrypt jest datowany na ok. 400 r., jednak nie ma absolutnej pewności co do miejsca jego powstania. Wymienia się m.in. Egipt, Francję, Bejrut lub Rzym. Przez długi czas kodeks ten znajdował się w klasztorze św. Ireneusza w Lyonie, potem jego właścicielem został Teodor Beza, który w 1581 r. ofiarował go Uniwersytetowi w Cambridge, w którym jest on przechowywany do dzisiaj. Kodeks minuskułowy 892 prawdopodobnie pochodzi z IX w. Od końca XIX w. znajduje się w Londynie. Zawiera większość fragmentów czterech Ewangelii, por. JAŃCZUK, *Tekst Nowego Testamentu*, 52–55, 117.

²³ Kodeks Synajski (łac. Codex Sinaiticus) jest datowany na IV w. Zawiera przekład Nowego Testamentu na język syryjski. Jego odkrycia dokonał A. Lewis w 1892 r. na Synaju, por. CZERSKI, *Metodologia Nowego Testamentu*, 41–43.

²⁴ J. HOLLAND, *The Gospel of Matthew. A commentary on the Greek text* (New International Greek Testament Commentary; Grand Rapids, MI 2005) 573.

²⁵ Kodeks Waszyngtoński o numerze W (032) został zaklasyfikowany do V kategorii Alanda. Pochodzi z IV w. Prawdopodobnie miejscem powstania tego rękopisu jest Egipt. Kodeks zawiera Ewangelie uporządkowane w następujący sposób: Mt, J, Łk i Mk. W 1906 r. kupił go Amerykanin Lang Freer. Obecnie manuskrypt ten jest przechowywany w Waszyngtonie, w Smithsonian Institution, por. JAŃCZUK, *Tekst Nowego Testamentu*, 73–74; Jest dostępny w wersji internetowej SMITHSONIAN INSTITUTION, “Codex Wa-

1.4.2. Mt 13,55

^a Kodeksy: Bezy, Cypryjski, Królewski, Tischendorfa IV²⁶, rodziny kodeksów minuskułowych f¹ i f³, kodeksy minuskułowe: 565, 579, 892 i 1424²⁷ zamiast słowa *ouch* („nie”) zawierają wyraz *ouchi*. Jest to wzmocniona forma negacji *ou* („nie”). W Mt 13,55 termin *ouchi* należy przetłumaczyć jako „czyż nie?” Wynika to z tego, że mamy do czynienia z pytaniem, na które oczekuje się odpowiedzi twierdzącej²⁸. Słowo *ouch* występuje w: Kodeksie Synajskim²⁹, Kodeksie Watykańskim³⁰, Kodeksie Efrema³¹, Purpurowym Kodeksie Petropolitańskim³², Kodeksie Waszyngtońskim,

shingtonianus – Manuscript GA 032” https://manuscripts.cntm.org/manuscript/View/GA_032 [accessed July 18, 2020].

²⁶ Kodeks Cypryjski jest oznaczany literą K (017). Przynależy do V kategorii Alanda. Przypuszczalnie pochodzi z IX/X w. W II poł. XVII w. przetransportowano go z Cypru do Paryża, gdzie znajduje się do dzisiaj. Posiada kompletny tekst wszystkich Ewangelii. Kodeks Królewski (019) jest oznaczany literą L i został zaliczony do II kategorii Alanda. Składa się z czterech Ewangelii, jednak nie jest on kompletny. Brakuje w nim następujących fragmentów: Mt 4,22–5,14; 28,17–20; Mk 10,16–30; 15,2–20; J 21,15–25. Rękopis pochodzi z IX w. Przypuszcza się, że powstał w Egipcie. Aktualnym miejscem jego przechowywania jest Paryż. Kodeks Tischendorfa IV (036) jest oznaczany grecką literą Γ i został zaklasyfikowany do V kategorii Alanda. Pochodzi z IX lub X w. Składa się z czterech Ewangelii, które zostały ułożone w następującej kolejności: Mt, J, Mk i Łk. Kodeks ten posiada jednak pewne braki. Został on odkryty przez Konstantina von Tischendorfa. Część rękopisu znajduje się w Petersburgu, a część w Oxfordzie, por. JAŃCZUK, *Tekst Nowego Testamentu*, 64–66, 76.

²⁷ Grupa kodeksów minuskułowych f1, zwana „grupą Lake’a” (λ), zawiera cztery Ewangelie. W jej skład wchodzi minuskuły: 1, 118, 131, 205, 209, 872, 884, 1582, 2193 oraz 2542. Są one datowane na XII–XV w. Rodzina ta została utworzona przez Lake’a, który zestawił ze sobą następujące rękopisy: 1, 118, 131 i 209. Grupa kodeksów minuskułowych f13, nazywana także „grupą Ferrara” (φ), składa się z rękopisów: 13, 69, 124, 174, 230, 346, 543, 788, 826, 828, 983, 1547 i innych. Datuje się je na XI–XIII w. Nazwa grupy pochodzi od jej odkrywców. Kodeks minuskułowy 565 zawiera Ewangelie. Rękopis ten jest purpurowy i posiada złote litery. Pochodzi z IX/X w. Aktualnie jest przechowywany w Petersburgu. Kodeks minuskułowy 579 zawiera Ewangelie, choć Ewangelia według św. Jana ma duże braki. Powstał w XIII w. w Paryżu i tam też się znajduje. Kodeks minuskułowy 1424 składa się z: Ewangelii, Dziejów, Listów katolickich, Apokalipsy i Listów św. Pawła. Obecnie minuskuła ta jest przechowywana w Chicago, por. JAŃCZUK, *Tekst Nowego Testamentu*, 116, 119, 173–174.

²⁸ A. PRYWORA, *Greka Nowego Testamentu. Gramatyka* (Biblioteka „Verbum Vitae” 1; Kielce 2010) 29, 242.

²⁹ Kodeks Synajski jest oznaczany hebrajską literą ׀ ׀01(. Przynależy do I kategorii Alanda. Rękopis ten jest bardzo wartościowy dla badaczy Biblii, ponieważ zawiera niemalże kompletny tekst Starego i Nowego Testamentu, a ponadto List Barnaby i Pasterz Hermasa. Najprawdopodobniej powstał w IV w. w Egipcie. Część Kodeksu Synajskiego jest przechowywana w Bibliotece Brytyjskiej w Londynie, a część na Uniwersytecie w Lipsku, por. JAŃCZUK, *Tekst Nowego Testamentu*, 37–42; manuskrypt ten dostępny jest również w wersji internetowej: CODEXSINAITICUS.ORG, „Codex Sinaiticus – See The Manuscript” (2022) <https://codexsinaiticus.org/en/manuscript.aspx> [accessed July 18, 2022].

³⁰ Kodeks Watykański jest oznaczany literą B (03) i został zaklasyfikowany do I kategorii Alanda. W jego skład wchodzi: Ewangelie, Dzieje Apostolskie i Listy św. Pawła. Został napisany w Aleksandrii w I poł. IV w. Rękopis ten jest wymieniony w pierwszym spisie ksiąg Biblioteki Watykańskiej, która powstała w 1448 r.; por. JAŃCZUK, *Tekst Nowego Testamentu*, 46–50; Kodeks Watykański jest dostępny w wersji elektronicznej DIGI.VATLIB, „Vat.gr.1209” (2022) https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.gr.1209 [accessed July 18, 2022].

³¹ Kodeks Efrema (nazwa łacińska: *Codex Ephraemi Syri rescriptus*) jest oznaczany literką C (04) i przynależy do II kategorii Alanda. Składa się z 64 kart, na których zapisano tekst Starego Testamentu i z 45 kart z tekstem Nowego Testamentu. Powstał w Aleksandrii lub Palestynie w V w. Obecnie znajduje się on w Paryżu; por. JAŃCZUK, *Tekst Nowego Testamentu*, 46–50.

³² Purpurowy Kodeks Petropolitański jest oznaczany literą N (022) i został zaklasyfikowany do V kategorii Alanda. Posiada cztery Ewangelie, lecz z ogromnymi ubytkami. Manuskrypt powstał w VI w.

Kodeksie Sangalleńskim³³, Kodeksie z Koridethi³⁴ oraz w kodeksach minuskułowych: 33, 700 i 1241³⁵.^b Wersja *Iōsēs* jest poświadczona przez następujące rękopisy: papirus P¹⁰³,³⁶ Kodeks Cypryjski, Kodeks Królewski, Kodeks Waszyngtoński, Kodeks Sangalleński, kodeks majuskułowy 0106³⁷, rodzina kodeksów minuskułowych f¹³, kodeksy minuskułowe: 565 oraz 1241, a także liczne przekłady, np. sahidyckie³⁸, bohairyjskie³⁹, starołacińskie k⁴⁰ i q⁴¹. Wariant *Iōsē* pojawia się w: kodeksie minuskułowym 700 (wersja oryginalna), wersji syraickiej (harkleńskiej)⁴² i w co najmniej pięciu manuskryptach bohairyjskich. Słowo *Iōannēs* zawierają: Kodeks Synajski, Kodeks Bezy, Kodeks Tischendorfa IV, kodeksy minuskułowe: 579 i 1424, a także liczne manuskrypty Wulgaty⁴³. Opowiadał się za nim również Orygenes. Niektórzy egzegeci twierdzą, że imię Jan (*Iōannēs*) najprawdopodobniej pojawiło się na skutek pomyłki kopistów. W ten sposób zostały zestawione obok siebie imiona: Jakub i Jan, które mogą wskazywać na słynną parę apostołów, synów Zebedeusza (Mt 4,21)⁴⁴. Z kolei imię *Iōsēf* występuje

w Konstantynopolu i został zabarwiony na kolor purpurowy. Aktualnie jest on przechowywany aż w ośmiu bibliotekach na świecie, choć największy fragment rękopisu znajduje się w Petersburgu; por. JAŃCZUK, *Tekst Nowego Testamentu*, 67–68.

³³ Kodeks Sangalleński został oznaczony grecką literą Δ (037) i przynależy do II kategorii Alanda. Rękopis ten posiada niemalże kompletny tekst Ewangelii oraz list św. Hieronima do papieża Damazego I. Kodeks powstał w Sankt Gallen (Szwajcaria) w IX w. i tam też jest aktualnie przechowywany; por. JAŃCZUK, *Tekst Nowego Testamentu*, 77.

³⁴ Kodeks z Koridethi został oznaczony grecką literą Θ (038) i reprezentuje II kategorię Alanda. Rękopis ten posiada tekst Ewangelii, jednakże posiada pewne luki w wersji Mateusza: 1,1-9; 1,21-4,4; 4,17-5,4. Prawdopodobnie powstał on w IX w. Odkryto go w XIX w. w klasztorze w Koridethi. Obecnie miejscem jego przechowywania jest Tbilisi; por. JAŃCZUK, *Tekst Nowego Testamentu*, 77-78.

³⁵ Kodeks minuskułowy 33 zawiera: niekompletny tekst czterech Ewangelii, Dzieje Apostolskie, Listy katolickie i Listy św. Pawła. Jakość rękopisu uległa pogorszeniu wskutek oddziaływania wilgoci. Aktualnie kodeks znajduje się w Paryżu. Kodeks minuskułowy 700 zawiera niekompletny tekst Ewangelii, w tym 270 wariantów występujących wyłącznie w tym rękopisie. Pochodzi z XII w. Obecnie jest przechowywany w Londynie. Kodeks minuskułowy 1241 zawiera wszystkie księgi Nowego Testamentu oprócz Apokalipsy. Powstał w XII/XIII w. Znajduje się na Synaju; por. JAŃCZUK, *Tekst Nowego Testamentu*, 111, 117-119.

³⁶ Papirus P¹⁰³ zawiera następujące teksty Nowego Testamentu: Mt 13,55-56 oraz 14,3-5. Powstał on ok. 200 r. Aktualnie znajduje się w Oxfordzie; por. JAŃCZUK, *Tekst Nowego Testamentu*, 32.

³⁷ Kodeks majuskułowy 0106 jest także nazywany Kodeksem Tischendorfa I. W jego skład wchodzi Mt 12,17-15,26. Prawdopodobnie pochodzi z VII w. Obecnie rękopis ten znajduje się w czterech miejscach: Lipsku, Birmingham, Petersburgu oraz na Synaju; por. JAŃCZUK, *Tekst Nowego Testamentu*, 91.

³⁸ Przekłady koptyjskie, spisane w dialekcie sahidyckim, powstały w Egipcie w II w. Instytut w Münster szacuje, że istnieje ok. 560 takich pergaminów; por. JAŃCZUK, *Tekst Nowego Testamentu*, 142.

³⁹ Przekłady koptyjskie dialektu bohairyckiego datowane są na IV w.; por. CZERSKI, *Metodologia Nowego Testamentu*, 43-44.

⁴⁰ Przekład starołaciński „k” powstał w IV/V w. i aktualnie znajduje się w Turynie; por. CZERSKI, *Metodologia Nowego Testamentu*, 40.

⁴¹ Przekład starołaciński „q” najprawdopodobniej powstał w VII w. Obecnie znajduje się w *Staatsbibliothek* w Monachium; por. JAŃCZUK, *Tekst Nowego Testamentu*, 134.

⁴² Wersja harkleńska (VII w.) powstała w języku syryjskim za sprawą bpa Tomasza z Harkel. Jest to bardzo wartościowy rękopis, ponieważ w wielu miejscach widać, jak dokładnie tłumacz starał się zachować wszystkie detale zawarte w tekście greckim, na którym bazował; por. CZERSKI, *Metodologia Nowego Testamentu*, 43-44.

⁴³ Wulgata to tłumaczenie Pisma Świętego na język łaciński. To zadanie zostało zlecone przez papieża Damazego I św. Hieronimowi ze Strydonu. Powstawało ono od 383 r. do 406 r.; por. CZERSKI, *Metodologia Nowego Testamentu*, 41.

⁴⁴ NOLLAND, *The Gospel of Matthew*, 573.

w: Kodeksie Synajskim (skorygowanym), Kodeksie Watykańskim, Kodeksie Efrema, Purpurowym Kodeksie Petropolitańskim, Kodeksie z Koridethi, grupie kodeksów minuskułowych f¹, kodeksach minuskułowych: 33, 700⁴⁵ i 892, Wulgacie, części tradycji starołacińskiej⁴⁶, części przekładów syriackich, wersjach koptyjskich dialektu średnioegipskiego i bohairyjskiego oraz cytatach z pism Orygenesusa.

1.4.3. Mt 13,57

^a Kodeks Synajski, Kodeks Dubliński⁴⁷, grupa kodeksów minuskułowych f¹³, minuskuła 892 i fragmenty dzieł Orygenesusa posiadają lekcję: *idia patridi* ([we] „własnej ojczyźnie”). Te same słowa pojawiają się również w Ewangelii według św. Jana (4,44). Być może kopiści chcieli, aby słynne przysłowie o proroku brzmiało tak samo, jak w wersji Janowej⁴⁸. Natomiast Kodeks Cypryjski, Kodeks Królewski, Purpurowy Kodeks Petropolitański, Kodeks Waszyngtoński, Kodeks Tischendorfa IV, Kodeks Sangalleński, kodeks majuskułowy 0106, grupa kodeksów minuskułowych f¹, minuskuły: 565, 579 i 1241, większość przekładów koptyjskich, a także cytaty z pism Orygenesusa zawierają lekcję: *patridi autou* ([w] „ojczyźnie jego”). W Kodeksie Efrema występują słowa: *idia patridi autou* ([we] „własnej ojczyźnie jego”). Sam wyraz *patridi* ([w] „ojczyźnie”) można znaleźć w: Kodeksie Watykańskim, Kodeksie Bezy, Kodeksie z Koridethi, kodeksie majuskułowym 0281, kodeksach minuskułowych: 33, 700 i 1424 oraz w przekładach łacińskich oznaczonych literami „a”⁴⁹ i „k”.

1.4.4. Mt 13,58

Lekcja: *tas apistias* (niewiary) występuje w: Kodeksie Bezy, kodeksie minuskułowym 892 oraz starołacińskim rękopisie „k”.

1.5. Kontekst bliższy fragmentu

Passus opisujący odrzucenie Jezusa w Jego małej ojczyźnie, czyli Nazarecie, poprzedzony jest przypowieścią o uczonym w Piśmie (Mt 13,51-52) oraz w. 53., który

⁴⁵ Kodeks minuskułowy 700 zawiera tekst Ewangelii. Powstał w XII w. Od końca XIX w. jest przechowywany w Londynie; por. JAŃCZUK, *Tekst Nowego Testamentu*, 117.

⁴⁶ Tradycja starołacińska, czyli *Vetus Latina* lub *Itala*. Przypuszcza się, że rękopisy Nowego Testamentu w języku łacińskim istniały już w I poł. III w.; por. CZERSKI, *Metodologia Nowego Testamentu*, 40.

⁴⁷ Kodeks Dubliński pochodzi z VI w. Na ten rękopis składają się fragmenty z Ewangelii według św. Mateusza. Został on zaklasyfikowany do III kategorii Alanda. Aktualnie jest on przechowywany w Kolegium Trójcy Świętej w Dublinie; por. JAŃCZUK, *Tekst Nowego Testamentu*, 75–76.

⁴⁸ D.A. HAGNER, *Matthew 1–13* (Word Biblical Commentary 33a; Dallas, TX 2002) 403.

⁴⁹ Przekład starołaciński „a” powstał najprawdopodobniej w IV w. Obecnie znajduje się w Vercelli. Na ten rękopis składają się Ewangelie złożone w następującej kolejności: Mt, J, Łk i Mk; por. CZERSKI, *Metodologia Nowego Testamentu*, 40.

kończy słynną mowę w przypowieściach. To opowiadanie o uczniu królestwa, który wydobywa ze swego skarbcza rzeczy stare i nowe, różni się od wcześniejszych tekstów tym, że nie ma w nim bezpośredniego odniesienia do królestwa niebieskiego, a akcent został położony na osobie uczonego (*grammateus*)⁵⁰. Chrystus, jako dobry nauczyciel, zapytał swoich uczniów, czy zrozumieli wypowiedziane przez Niego słowa. Ich treść dotyczyła pojmowania przez ludzi Bożej prawdy⁵¹. Apostołowie odpowiedzieli twierdząco na zadane im przez Mistrza pytanie. Zatem byli oni ziarnem posianym na żyznej ziemi i wydającym plon: stokrotny, sześćdziesięciokrotny lub trzydziestokrotny (Mt 13,23). Następnie Jezus porównał uczonego w Piśmie, który został uczniem królestwa niebieskiego, z ojcem rodziny wydobywającym ze skarbcza stare i nowe rzeczy (Mt 13,52). Uczni w Piśmie⁵² zajmowali się kopiowaniem oraz wyjaśnianiem świętych tekstów i przeważnie należeli do stronnictwa faryzeuszów⁵³. Z kim można utożsamić owego uczonego w Piśmie? Bibliści widzą w tej roli samego ewangelistę Mateusza⁵⁴ lub św. Pawła, który z gorliwego Żyda i prześladowcy chrześcijan stał się uczniem Jezusa. W swym nauczaniu Apostoł Narodów korzystał z dziedzictwa judaizmu, którego obietnice zostały wypełnione przez Chrystusa. Wreszcie każdy chrześcijanin, zwłaszcza teolog, jest powołany do głoszenia Słowa Bożego, które zawarte jest zarówno w Starym, jak i w Nowym Testamencie⁵⁵. Jezus wypełnił wszystkie proroctwa Starego Testamentu, które zapowiadały Mesjasza, dlatego też znajomość tego, co dawne, pozwala głębiej rozumieć to, co nowe.

⁵⁰ HOMERSKI, *Ewangelia według św. Mateusza*, 227.

⁵¹ LESKE, „Ewangelia według świętego Mateusza”, 1181.

⁵² Uczni w Piśmie to osoby, które posiadały umiejętność czytania i pisania, dlatego też w starożytności pełniły odpowiedzialne zadania oraz piastowały wysokie stanowiska państwowe i religijne. Byli odpowiedzialni za nauczanie Izraelitów i wielu z nich wchodziło w skład Wysokiej Rady. Ich początki mają związek z kapłanem Ezdraszem. Uczni w Piśmie bardzo często prowadzili spory z Jezusem i byli Jego oponentami; por. A. BAUM, „Uczni w Piśmie”, *Praktyczny słownik biblijny* (ed. A. GRABNER-HAIDER; Warszawa 1994) 1349–1350; A. SALDARINI, „Pisarz”, *Encyklopedia biblijna* (ed. P.J. ACHTEMEIER; Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa 2011) 940–941; J. OVERMAN, „Uczony w Prawie”, *Słownik wiedzy biblijnej* (ed. B.M. METZGER – M.D. COOGAN; Warszawa 1996) 785.

⁵³ Faryzeusze – ich nazwa pochodzi od hebr. *peruszim* (oddzieleni) i była związana z ich odejściem od chasydów w II w. przed Chr. oraz od ich poglądów religijnych i stylu życia. Faryzeusze w rygorystyczny sposób przestrzegali nakazów Tory, dlatego też cieszyli się wśród Izraelitów dużym autorytetem; por. A. BAUM, „Faryzeusze”, *Praktyczny słownik biblijny* (ed. A. GRABNER-HAIDER; Warszawa 1994) 352–353; A. SALDARINI, „Faryzeusze”, *Encyklopedia biblijna* (ed. P.J. ACHTEMEIER; Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa 2011) 298–300; M. ERNST, „Faryzeusze”, *Nowy leksykon biblijny* (ed. R. EGGER-WENZEL – M. ERNST – F. KOGLER; Freiburg – Kielce 2011) 205–206; J. RICHES, „Faryzeusze”, *Słownik wiedzy biblijnej* (ed. B.M. METZGER – M.D. COOGAN; Warszawa 1996) 177–178.

⁵⁴ HOMERSKI, *Ewangelia według św. Mateusza*, 227.

⁵⁵ PACIOREK, *Ewangelia według świętego Mateusza 1–13*, 559; A. SODANO, „Nova et vetera – tradycja i nowoczesność w życiu Kościoła”, *Wrocławski Przegląd Teologiczny* 10/2 (2002) 103–110, 103.

Passus Mt 14,1-12 prezentuje okoliczności związane ze śmiercią Jana Chrzciciela. Tetrarcha⁵⁶ Herod Antypas⁵⁷, syn Heroda Wielkiego, dowiedział się o istnieniu Jezusa. Władca w obecności swego dworu⁵⁸ utożsamiał Chrystusa z Janem, którego wcześniej kazał zamordować. Podczas przyjęcia urodzinowego król został podstępem zmuszony przez Salome⁵⁹, córkę Herodiady, do wydania rozkazu ścięcia Jana Chrzciciela. Mężczyzna, zauroczony tańczącą dziewczyną, przysiągł wobec swoich gości, że da jej wszystko, czego tylko zapragnie. Salome, zgodnie z wolą swej matki, poprosiła o głowę Jana Chrzciciela. Herod dotrzymał słowa danego kobiecie, choć uczynił to ze smutkiem, który być może wynikał ze strachu przed ludem, który uważał Jana za proroka. Prawdopodobnie także i sam król widział w Janie proroka, dlatego też nie zabił go od razu, tylko uwięził. Taka postawa przypomina zachowanie Poncjusza Piłata, który chciał uwolnić Jezusa, ale ostatecznie – pod wpływem Żydów – zatwierdził wyrok śmierci (Mt 27,15-26). Kat wykonał rozkaz i ściął głowę Jana Chrzciciela w więzieniu. Kobiety osiągnęły zamierzony cel. Ci, którzy towarzyszyli Janowi, pogrzebali jego ciało, a następnie przyszli do Chrystusa i opowiedzieli Mu o wszystkim, co zaszło. Fakt przybycia uczniów Jana do Jezusa wymienił jedynie ewangelista Mateusz. Poprzez ten zapis zasugerował nam, że misje Jana Chrzciciela i Chrystusa były ze sobą nierozzerwalnie połączone, a uczniowie Jana mieli tego pełną świadomość⁶⁰.

Historia Jana pokazała, że prorocy często ponosili śmierć z powodu głoszonego przez siebie orędzia. Los Jana Chrzciciela, z którym Jezus był związany, jeszcze bardziej uwypuklił odwagę Chrystusa, który zdawał sobie sprawę z grożącego i Jemu niebezpieczeństwa, a pomimo tego postanowił spełniać wolę swego Ojca. Pozorna przegrana obu proroków oraz brak przyjęcia ich przez Żydów, zarówno tych ubogich, jak też i elity religijne tamtego okresu, kontrastują chociażby z wielką wiarą pogańskiej kobiety (Mt 14,15-21) oraz z wyznaniem św. Piotra (Mt 16,13-20).

⁵⁶ Tetrarcha to określenie osoby panującej na danym terytorium, które było zależne od innego państwa, np. od Rzymu. Jak sama nazwa wskazuje, wiązało się to z podziałem danego miejsca na cztery części. Władający Judeą bywał również określany mianem prokuratora. Często też tetrarchę nazywano królem; por. D. DORMEYER, „Tetrarcha”, *Praktyczny słownik biblijny. Opracowanie zbiorowe katolickich i protestanckich teologów* (ed. A. GRABNER-HAIDER; Warszawa 1994) 770.

⁵⁷ Herod Antypas (obraz ojca) był najmłodszym potomkiem Heroda Wielkiego. Władął Galileją i Peryją. Cesarz Kaligula pozbawił go tych ziem i zesłał do Galii; por. F. GARCIA-TRETO, „Herod”, *Encyklopedia biblijna* (ed. P.J. ACHTEMEIER; Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa 21999) 401.

⁵⁸ Dworzanie Heroda – być może należy ich utożsamiać z herodianami, czyli entuzjastami polityki prowadzonej przez dynastię, do której należał Antypas. Mówi się nawet o istnieniu ugrupowania na kształt innych tego typu stowarzyszeń religijnych, istniejących w ówczesnym czasie. Byli oni również oponentami Jezusa i – co ciekawe – także zelotów; por. M. STUBHANN, „Herodianie”, *Nowy leksykon biblijny* (ed. R. EGGER-WENZEL – M. ERNST – F. KOGLER; Freiburg – Kielce 2011) 252–253; E. SZYMANEK, *Wykład Pisma Świętego Nowego Testamentu* (Poznań 1990) 16.

⁵⁹ Salome była córką Heroda III i Herodiady oraz wnuczką Heroda Wielkiego. Wysłała za mąż za tetrarchę Heroda Filipa. Jej imię znamy wyłącznie z przekazów żydowskiego historyka Józefa Flawiusza; por. G. HERRGOTT, „Salome”, *Praktyczny słownik biblijny. Opracowanie zbiorowe katolickich i protestanckich teologów* (ed. A. GRABNER-HAIDER; Warszawa 1994) 1170.

⁶⁰ HOMERSKI, *Ewangelia według św. Mateusza*, 231.

1.6. Porównanie fragmentu Mt 13,54-58 z biblijnymi tekstami paralelnymi

Temat odrzucenia Jezusa w Jego rodzinnych stronach podejmują wszyscy ewangeliści, jednakże sam pobyt w Nazarecie szczegółowo relacjonują tylko synoptycy (Mt 13,54-58; Mk 6,1-6; Łk 4,16-30). Ewangelia według św. Jana sugeruje nam możliwość tego wydarzenia (np. 1,11.46; 4,44; 6,42; 7,15.41.52)⁶¹.

Zostanie dokonane porównanie tekstów biblijnych, które opisują brak godnego przyjęcia Chrystusa w Nazarecie.

Wszyscy czterej ewangeliści przytaczają Jezusowe przysłowie o proroku, który w swojej własnej ojczyźnie jest lekceważony (Mt, Mk), nie doświadcza w niej szacunku (J) i nie jest w niej mile widziany (Łk). Dwaj autorzy (Mt i Mk) dodają, że prorok jest również lekceważony w swoim domu i przez swoich krewnych (Mk). We wszystkich Ewangeliach można odczytać, że ludzie, w odpowiedzi na nauczanie Chrystusa, zastanawiali się nad Jego tożsamością. U Mt i Mk słuchacze dopytywali się o pochodzenie mądrości u Jezusa. Wszyscy ewangeliści wzmiankują również o zdumieniu/zdziwieniu mieszkańców Nazaretu z powodu mądrości i mocy ich sąsiada – Jezusa. W Ewangelii według św. Jana Żydzi skomentowali to tak: „W jaki sposób zna On Pisma, skoro się nie uczył” (J 7,15; por. 1,46; 7,41.52). Ewangelista Łukasz dodaje, że słowa Chrystusa były pełne wdzięku/łaski (*charis*).

Z Ewangelii synoptycznych można się dowiedzieć, że nauczanie Jezusa miało miejsce w synagodze. Marek i Łukasz precyzują, że odbywało się ono podczas szabatu.

W Ewangeliach według Mt i Mk można się dowiedzieć, że Chrystus przyszedł do swego rodzinnego miasta (do swojej ojczyzny; *patris*). Jednak tylko Łk skonkretyzował, że tym miastem był Nazaret, w którym Jezus się wychował. U Mk jest dopowiedź, że Chrystusowi podczas tej wizyty towarzyszyli uczniowie. Według Łk i J (J 6,42) Jezus został określony jako „syn Józefa”, według Mk – jako „syn Maryi”, a Mt – jako „syn cieśli”. Mateusz nie wymienił imienia Józefa, a imię Maryi podał w wersji aramejskiej, czyli „Mariam”. Tylko Mt i Mk zanotowali imiona czterech braci Jezusa: Jakuba, Józefa, Szymona i Judy. Jednak Marek przekazał dwa ostatnie imiona w odwrotnej kolejności. Również w relacji tych dwóch synoptyków zostały wspomniane siostry Jezusa, które mieszkały w Nazarecie. Mateusz i Marek zapisali, że mieszkańcy Nazaretu powątpiewali o Chrystusie, a nawet byli zgorszeni Jego postawą i słowami. W obu tych tekstach pojawia się grecki czasownik *skandalidzō* („zrażyć”, „obrażać”, „gorszyć”).

Mateusz stwierdził, że Jezus dokonał w swojej ojczyźnie niewielu cudów, a powodem tego była niewiara (*apistia*) ludzi, którzy tam mieszkali. Tylko tu zanotowano aramejskie brzmienie imienia Matki Chrystusa – „Mariam”.

⁶¹ W.D. DAVIES – D.C. ALLISON, *A critical and exegetical commentary on the Gospel according to Saint Matthew* (International critical commentary on the Holy Scriptures of the Old and New Testaments; London 2004) 452; M. WOJCIECHOWSKI, *Synopsa czterech Ewangelii w nowym przekładzie polskim* (Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa 1997) 162–163.

Także Marek pisał o faktach, których nie spotkamy u innych ewangelistów. Z jego relacji można się dowiedzieć, że uczniowie towarzyszyli swemu Mistrzowi podczas odwiedzin miejsca, w którym On się wychował. Synoptyk przytoczył słowa ludzi, którzy mówili o cudach, jakie dokonywały się przez ręce Jezusa. Następnie zanotował, że Chrystus nie mógł dokonać w swojej ojczyźnie żadnego cudu. Pomimo tej uwagi jest jednak informacja, że Jezus jednak nałożył ręce na kilku chorych i w ten sposób ich uzdrowił. Dziwił się jednak niewierze, z jaką spotkał się w swoich rodzinnych stronach.

U Łukasza jest najwięcej treści, których nie ma w pozostałych tekstach paralelnych. Tylko ten autor sprecyzował, że Jezus przyszedł do Nazaretu, w którym się wychował. Podczas pobytu w miejscowej synagodze Chrystus odczytał fragment księgi proroka Izajasza. Warto zwrócić uwagę na to, że tekst, który zacytował św. Łukasz (Łk 4,18-19), został zapożyczony z Septuaginty, a sam Jezus nie mógł go odczytać w takiej wersji, ponieważ stanowił on połączenie wersetów Iz 61,1-2, pomiędzy którymi wtrącono jeszcze Iz 58,⁶². Następnie Chrystus zwinał zwój i usiadł, a oczy ludzi były w Niego utkwione. Jezus wypowiedział wówczas bardzo znaczące słowa: „Dziś spełniły się słowa Pisma, któreście słyszeli”. Na to mieszkańcy przyświadczaali Mu i byli zdumieni wdziękiem słów, jakie płynęły z Jego ust. Podczas dialogu z mieszkańcami Nazaretu Chrystus przytoczył przysłowie: „Lekarzu, ulecz samego siebie”. Te słowa obrazują oczekiwania, aby Jezus uczynił w Nazarecie to, czego dokonał w Kafarnaum. U Łukasza można przeczytać, że Chrystus utożsamiał się z bardzo ważnymi prorokami w dziejach narodu wybranego: Eliaszem i Elizeuszem. Obie te wielkie postaci pomogły poganom – Syryjczykowi Naamanowi i wdowie z Sarepty Sydońskiej. Można z tego wywnioskować, że Mesjasz, widząc zatwardziałość Żydów, doceni pogan, którzy w Niego uwierzą. Być może dokona się to nawet kosztem Judejczyków⁶³. Słowa Jezusa pobudziły mieszkańców Nazaretu do gniewu. Chrystus został wyrzucony z miasta, a nawet zamierzano Go strącić ze stoku góry. Jednakże w tajemniczy dla wszystkich sposób przeszedł On pośród rozgniewanego tłumu⁶⁴. Warto podkreślić, że Łukasz, relacjonując wydarzenia, do jakich doszło w Nazarecie, ani razu nie posłużył się imieniem Jezus. Taki zabieg był często stosowany przez tego synoptyka, aby podnieść wymowę danego fragmentu⁶⁵.

⁶² E. BOSETTI, *I wyjaśniał im Pisma. Komentarz do Ewangelii wg św. Łukasza* (Kraków 2009) 180.

⁶³ W Ewangelii według św. Mateusza pojawia się motyw uniwersalizmu zbawczego. Warto w tym miejscu wspomnieć chociażby o pokłonie Magów ze Wschodu (Mt 2,1-12), który kontrastuje z rzezią niemowląt zleconą przez Heroda Wielkiego. Dzieło św. Mateusza kończy się również motywem uniwersalizmu zbawczego, ponieważ Chrystus nakazał swoim uczniom, aby szli na cały świat i nauczali wszystkie narody (Mt 28,19-20).

⁶⁴ Jezus mógł przejść pośród wściekłego tłumu, ponieważ czas Jego śmierci jeszcze nie nadszedł. Jako Mesjasz musiał On wypełnić proroctwa Starego Testamentu. Z tego też powodu mężczyźni nie byli w stanie zrzucić Chrystusa z krawędzi góry. Być może Jezus – jako Syn Boży – użył swojej Boskiej mocy w taki sposób, że mógł On swobodnie odejść z tego miejsca, a tłum nie był w stanie Go zatrzymać.

⁶⁵ BOSETTI, *I wyjaśniał im Pisma*, 179.

1.7. Proces redakcji tekstu badanego fragmentu

Ustalenie genezy i zmian redakcyjnych Mt 13,54-58, opowiadających o tożsamości Jezusa jako odrzuconego proroka, nadal stanowi spore wyzwanie dla egzegetów. Zależności między Mt, Mk i Łk nazywane są „kwestią synoptyczną”⁶⁶. Większość biblistów twierdzi, że Ewangelia według św. Marka powstała jako pierwsza i była jednym z dwóch głównych źródeł, z jakich miał korzystać ewangelista Mateusz⁶⁷. Przyjmuje się, że tym drugim materiałem jest dokument Q⁶⁸. Niektórzy naukowcy opowiadają się za niezależnością dzieła św. Mateusza od Ewangelii św. Marka⁶⁹. Jednak wszystkie te rozważania nad powstaniem czterech Ewangelii należą do sfery hipotez, które są bardziej lub mniej prawdopodobne. Należy również zauważyć, że w pierwszych wiekach chrześcijaństwa nikt nie kwestionował tego, że autorem jednej z ksiąg Nowego Testamentu był apostoł Mateusz⁷⁰.

Podjmując zagadnienie powstania i redakcji tekstu badanego fragmentu (Mt 13,54-58), należy zwrócić uwagę, że Mateusz opierał się na dziedzictwie świętych ksiąg żydowskich, które zapowiadały Mesjasza⁷¹. W pismach Starego Testamentu są prorocтва, które wypełniły się w życiu, śmierci i zmartwychwstaniu Jezusa. Wielu biblistów upatruje w postaci Mojżesza typ Chrystusa i w ten sposób dostrzegają analogię pomiędzy zbulwersowanymi mieszkańcami Nazaretu (Mt 13,54-58) a buntem, jaki miał miejsce w Kadesz (Pwt 1,19-46)⁷².

⁶⁶ Kwestia synoptyczna (problem synoptyczny) dotyczy podobieństw i ewentualnych zależności, jakie występują pomiędzy trzema Ewangeliąmi kanonicznymi: Mt, Mk i Łk. Termin ten został po raz pierwszy sformułowany przez Johanna Griesbacha w 1776 r. Słowo *synopsis* pochodzi z języka greckiego i oznacza spojrzenie ogarniające całość. Pojawiło się już wiele teorii i hipotez, które próbowały wyjaśnić tę kwestię, jednakże – mimo okazałej liczby badań oraz fachowej literatury – ów problem ciągle pozostaje sprawą otwartą; por. R. BARTNICKI, „Współczesne rozwiązania problemu synoptycznego i ich konfrontacja z badaniami nad Mt 10”, *Studia Theologica Varsoviensia* 2/1 (1984) 174–194.

⁶⁷ PACIOREK, *Ewangelia według świętego Mateusza 1–13*, 29–30.

⁶⁸ Nazwa dokumentu Q pochodzi od niemieckiego słowa *Quelle* („źródło”). Wymyślił ją J. Weiss, aby w ten sposób określić opracowanie zawierające wypowiedzi (logia) Jezusa. Na istnienie tego tekstu wskazują duże zbieżności między Mt i Łk, np. identyczny układ fragmentów oraz brak takowych podobieństw u Mk. Z tego powodu zakłada się istnienie dokumentu, z którego – podczas pisania swoich opowiadań o życiu Jezusa z Nazaretu – korzystali zarówno św. Mateusz, jak i św. Łukasz; por. K. ROMANIUK, *Co to jest źródło Q?* (Warszawa 1983) 10–58.

⁶⁹ Współcześnie większość egzegetów uważa, że Ewangelia według św. Mateusza bazuje na Ewangelii według św. Marka, która miała powstać jako pierwsza. Na uwagę zasługuje jednak pogląd odwrotny, w myśl którego to Ewangelia według św. Mateusza miała powstać jako pierwsza. Takie stanowisko reprezentował bp AUGUSTYN, a współcześnie: J. Hug, B. Butler, J. Griesbach oraz W. Farmer; por. SZYMANEK, *Wykład Pisma Świętego NT*, 29–30.

⁷⁰ Jako pierwszy informację o św. Mateuszu jako autorze Ewangelii podał bp Papiasz i miało to miejsce na początku II w. po Chr. Najprawdopodobniej tę Ewangelię spisano początkowo w języku hebrajskim. Taki komunikat przekazał nam Euzebiusz z Cezarei. Również w tym samym źródle znajduje się wzmianka o tym, że Orygenes – opierając się na tradycji – ustalił to samo, co Papiasz. W podobny sposób pisał Ireneusz z Lyonu, który potwierdził wcześniejsze słowa Papiasza. Z kolei Hieronim – powielając te relacje – dodał, że Ewangelia według św. Mateusza powstała w Judei; por. PACIOREK, *Ewangelia według świętego Mateusza 1–13*, 40–42.

⁷¹ A. KOWALCZYK, „Rodzaj literacki Ewangelii Mateusza”, *Studia Theologica Varsoviensia* 34/1 (1996) 115–153, 130.

⁷² KOWALCZYK, „Rodzaj literacki Ewangelii Mateusza”, 146; A. KOWALCZYK, „Wpływ Heksateuchu na dobór perykop w częściach narracyjnych Ewangelii Mateusza”, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* <https://doi.org/10.1515/rbl-2017-0011>.

Egzegeci zakładają, że wszyscy ewangelisci korzystali z jakiejś pierwotnej tradycji opowiadającej o porażce ewangelizacyjnej Jezusa w Jego rodzinnym mieście, która bazowała na tym wydarzeniu historycznym⁷³. Być może zostały wykorzystane pierwsze piśmienne relacje dotyczące osoby Chrystusa, jak również przekazy ustne naocznych świadków wydarzeń mających miejsce około 2000 lat temu. Dzisiejszy stan wiedzy nie pozwala jednak ustalić, jakie to mogły być teksty. Prawdopodobnie nigdy nie zostanie odkryte, z jakich materiałów korzystali ewangelisci, chyba że w przyszłości nastąpi przełomowe odkrycie archeologiczne, które pomogłoby poszerzyć badania i wiedzę w tej dziedzinie.

Istnieją hipotezy, które podważają występowanie logionu o proroku w Mt 13,54-58. W odpowiedzi na te poglądy Rudolf Bultmann stwierdził, że cały ten fragment powstał na podstawie logionu, jaki znajduje się w papirusie *Oxyrhynchus*. Ta teza jest jednak trudna do zaakceptowania, ponieważ raczej niemożliwe jest, aby rozmaite reakcje tłumu, szczegółowe fakty na temat rodziny Jezusa oraz informacja o przynajmniej częściowej porażce misyjnej Chrystusa pochodziły z tego jednego przysłowia. Ten logion znajduje się również w koptyjskiej Ewangelii Tomasza (I, 31). Występowanie tego zdania poza ewangeliami kanonicznymi może sugerować istnienie jakiejś tradycji presynoptycznej⁷⁴. Wydaje się, że przysłowie, jakie wypowiedział Jezus, było dobrze znane ludziom tamtych czasów. Odnoszono je często do starożytnych filozofów i wędrownych nauczycieli. Pasowało ono również do proroka Jeremiasza (Jr 11,21)⁷⁵.

Patrząc na całość Ewangelii według św. Mateusza, można zauważyć, że autor natchniony często korzystał z materiału św. Marka⁷⁶. Mateusz dokonał jednakże kilku zmian. Tekst Mt, opisujący wydarzenia, które miały miejsce w rodzinnym mieście Jezusa, zawiera mniejszą liczbę słów w języku greckim niż tekst Mk (Mk ma 127 wyrazów, a Mt – 106)⁷⁷. Mateusz, opierając się na wersji Marka, niemalże identycznie zrelacjonował przebieg wydarzeń mających miejsce w Nazarecie. Nie wspomniał o uczniach Chrystusa, w inny sposób sformułował pytania, jakie mieszkańcy Nazaretu zadali Jezusowi, w odwrotnej kolejności podał dwa ostatnie imiona krewnych Chrystusa oraz zanotował, że Jezus był synem cieśli⁷⁸. W przysłowiu o proroku nie pojawia się wzmianka o krewnych Chrystusa⁷⁹. Mateusz złagodził końcową wypowiedź Marka i nie wspominał

org/10.21906/rbl.1364 26–39, 33–34; M. HORODECKI, *Ewangelia według świętego Mateusza jako Nowy Heksateuch w literaturze biblijnej* (Pelplin 2006) 70, 74.

⁷³ K. MIELCAREK, *Jezus – ewangelizator ubogich (Łk 4,16-30). Studium z teologii św. Łukasza* (Lublin 1994) 63.

⁷⁴ VAN SEGBROECK, „Jésus rejeté par sa patrie (Mt 13,54-58)”, 167–198.

⁷⁵ PACIOREK, *Ewangelia według świętego Mateusza 1–13*, 613.

⁷⁶ D. TURNER, „The Gospel of Matthew”, *Cornerstone biblical commentary* (ed. P.W. COMFORT; Carol Stream, Ill. 2005) 197, 197; U. LUZ – H. KOESTER, *Matthew 8–20. A commentary* (Hermeneia – a critical and historical commentary on the Bible; Minneapolis, MN 2001) 301; D.R.A. HARE, *Matthew* (Interpretation. A Bible Commentary for Teaching and Preaching; Louisville, KY 1993) 159–160.

⁷⁷ L. MORRIS, *The Gospel According to Matthew* (A Pillar Commentary Series; Grand Rapids, MI 1992) 364.

⁷⁸ HAGNER, *Matthew 1–13*, 404.

⁷⁹ PACIOREK, *Ewangelia według świętego Mateusza 1–13*, 612.

o niemożliwości uczynienia cudu przez Syna Bożego⁸⁰. Wszystkie te zmiany, jakich dokonał, miały na celu jeszcze większą koncentrację na osobie Jezusa⁸¹.

Podsumowując proces redakcji badanego tekstu, należy podkreślić, że odrzucenie Chrystusa w Nazarecie było wydarzeniem historycznym, tzn. rzeczywiście doszło do niego w konkretnym miejscu i czasie⁸². Mateusz na podstawie wydarzeń paschalnych odczytał to wydarzenie jako prorocką zapowiedź wyparcia się Mesjasza przez Jego rodaków⁸³. Autorzy czterech Ewangelii nie wymyślili sobie tej sceny i choć opisali ją w różny sposób, to jednak byli zgodni co do najważniejszych faktów dotyczących tego zdarzenia.

1.8. Forma literacka fragmentu Mt 13,54-58

Joachim Gnilka oraz Antoni Paciorek określają badany fragment mianem biograficznego apoftegmatu⁸⁴. Zawiera on informacje na temat tożsamości i pochodzenia Jezusa z Nazaretu⁸⁵. Można uzyskać informacje m.in. o tym, że ziemski ojciec Chrystusa był z zawodu cieślą. Znane są imiona członków rodziny Jezusa. Należy pamiętać, że znaczenie imienia było bardzo ważne dla Izraelitów, ponieważ widzieli w nim elementy, które decydowały o cechach charakteru i powołaniu danej osoby.

Badany tekst rozpoczyna się od opisu informującego czytelników o przybyciu Jezusa w Jego rodzinne strony (Mt 13,54a). W tamtejszej synagodze Chrystus nauczał swoich współziomków, z którymi wdał się w krótką, lecz bardzo treściwą wymianę zdań. Mateusz nie zanotował treści nauczania Jezusa w synagodze. Wśród mieszkańców Nazaretu pojawiły się rozmaite pytania dotyczące źródła mądrości i cudów Chrystusa. Autor natchniony zaprezentował je w formie mowy niezależnej (Mt 13,54b-56)⁸⁶. Należy przyjąć, że są to tzw. pytania retoryczne, czyli takie, na które powszechnie znana jest odpowiedź. W tych zaczepnych zwrotach można dostrzec nutkę sarkazmu⁸⁷. Niektórzy widzą w nich nawet pogardę dla osoby Jezusa⁸⁸. Na pierwsze i ostatnie pytanie należałoby odpowiedzieć, że źródłem mądrości i cudów Chrystusa był Bóg Ojciec, Stwórca całego świata. Jednakże środkowe pytania, które tak naprawdę są stwierdzeniami, nie pozwoliły mieszkańcom ojczystych stron Jezusa na udzielenie takiej odpowiedzi. Następnie Mateusz umieścił

⁸⁰ LUZ, *Das Evangelium nach Matthäus. Mt 8–17*, 386.

⁸¹ GRUNDMANN, *Das Evangelium nach Matthäus*, 358.

⁸² LUZ – KOESTER, *Matthew 8–20*, 301; K. MIELCAREK, „Problematyka literacko-historyczna Łk 4,16-30”, *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 35/1 (1988) 81–100, 17, 19.

⁸³ PACIOREK, *Ewangelia według świętego Mateusza 1–13*, 612.

⁸⁴ A. GRABNER-HAIDER, „Apoftegmaty”, *Praktyczny słownik biblijny. Opracowanie zbiorowe katolickich i protestanckich teologów* (ed. A. GRABNER-HAIDER; Warszawa 1994) 47–48.

⁸⁵ GNILKA, *Das Matthäusevangelium. Kap. 1,1–13,58*, 512.

⁸⁶ HOMERSKI, *Ewangelia według św. Mateusza*, 229.

⁸⁷ SPURGEON, *Commentary on Matthew*, 109.

⁸⁸ MORRIS, *The Gospel According to Matthew*, 365.

wstawkę narracyjną informującą o powątpiewaniu współziomków Jezusa w to, że mógł On być faktycznie Kimś więcej, niż tylko zwykłym cieślą (Mt 13,57a). Tekst grecki mówi w tym miejscu nawet o zgorszeniu się osobą Chrystusa.

W odpowiedzi na reakcję mieszkańców Nazaretu Jezus posłużył się słynnym przysłowiem o proroku, który jest lekceważony w swojej własnej ojczyźnie. Wypowiedź Chrystusa została zanotowana w formie mowy niezależnej (Mt 13,54b). Ten logion Jezusa nabiera swojej wagi, kiedy zostanie zestawiony z kolejnym fragmentem, opowiadającym o nieprzyjęciu orędzia Jana Chrzciciela przez elity Izraela (Mt 14,1-12), oraz z tekstem opisującym odrzucenie Chrystusa przez naród podczas procesu przed Piłatem (Mt 27,15-26). Warto zauważyć, że Mateusz przytoczył tylko jedno zdanie, jakie miał wypowiedzieć Jezus w odpowiedzi na zdumienie Nazarejczyków. Chrystus nie widział potrzeby wdawania się w dłuższą polemikę ze swoimi współziomkami, chociażby taką, jaka cechowała Jego dyskusje z faryzeuszami i uczonymi w Piśmie. Analizowany tekst wieńczy informacja o niewielkiej liczbie cudów, jakich Jezus dokonał w Nazarecie. Powodem takiej sytuacji był brak wiary w Chrystusa wśród tamtejszej ludności (Mt 13,58).

1.9. Struktura badanego tekstu

Na podstawie rozmaitych kryteriów, np. tematyka, dialogi lub zmiana miejsca, czasu i bohaterów, można w danym tekście biblijnym wyodrębnić jego strukturę. Kilku egzegetów podjęło się już zadania opracowania struktury tekstu Mt 13,54-58. Zostaną one zaprezentowane. Ukazana też zostanie własna struktura badanego tekstu.

W anglojęzycznym komentarzu znajduje się następująca struktura Mt 13,54-58⁸⁹:

I. wstęp: po wygłoszeniu kilku przypowieści, Jezus przyszedł do swojej ojczyzny (*patris*) i nauczał w tamtejszej synagodze (Mt 13,53-54a);

II. odpowiedź ludu (Mt 13,54b-57a):

A. „byli zdumieni” (Mt 13,54b);

B. „skąd u Niego (*pothen toutō(i)*) ta mądrość i cuda?” (Mt 13,54c);

C. „czyż nie (*ouch*) jest On...?” (Mt 13,55a);

D. „czyż Jego Matce nie (*ouch*) jest...?” (Mt 13,55b);

E. „czyż Jego siostry nie (*ouchi*)...?” (Mt 13,56a);

F. „skądże więc ma (*pothen (...) toutō(i)*) to wszystko?” (Mt 13,56b);

G. „powątpiewali o Nim” (Mt 13,57a);

III. odpowiedź Jezusa: po wypowiedzi na temat swojej ojczyzny (*patris*), Jezus dokonał kilku cudów (Mt 13,57b-58).

⁸⁹ DAVIES – ALLISON, *A critical and exegetical commentary*, 451.

Przedstawiona powyżej struktura jest chiasmem i cechuje się dużą symetrycznością. Jej autor zakłada celową redakcję Mateusza, który – na podstawie tekstu Marka – tak ułożył to opowiadanie, by w jego centrum znajdowały się pytania mieszkańców Nazaretu. Należy zwrócić uwagę na to, że do takiej redakcji tego wydarzenia mogło zainspirować Mateusza to, że na początku i na końcu fragmentu Marka występuje słowo *patris* („ojczyzna”). Zakończenie mowy w przypowieściach, przybycie do Nazaretu i nauczanie w tamtejszej synagodze (Mt 13,53-54a) odpowiada słowom i czynom Jezusa umieszczonym na końcu fragmentu (Mt 13,57b-58). Bardzo szczegółowo została opisana reakcja ludzi. Początkowe zdumienie mieszkańców Nazaretu (Mt 13,54b) koresponduje z ich późniejszym zgorszeniem (Mt 13,57a). Duża zbieżność zachodzi między powtarzającym się pytaniem dotyczącym pochodzenia mocy Chrystusa (Mt 13,54c i Mt 13,56b). W centrum struktury znajdują się pytania dotyczące ziemskiego pochodzenia Jezusa, które świadczą o tym, że mieszkańcy Nazaretu doskonale znali Jego krewnych – ojca, matkę, braci i siostry (Mt 13,55b-56a).

Zdaniem Fredericka Dale Brunera tekst można podzielić na następujące części⁹⁰:

1. wprowadzenie (Mt 13,54a);
2. korpus: pięć (lub sześć) pytań ze strony Nazarejczyków (Mt 13,54b-56);
3. konkluzja: odrzucenie Jezusa i Jego prorocza maksyma (Mt 13,57);
4. *postscriptum* (Mt 13,58).

Ten prosty schemat przede wszystkim akcentuje pytania mieszkańców Nazaretu, które stanowią korpus Mt 13,54b-56. Na konkluzję tego wydarzenia składa się odrzucenie Chrystusa przez swoich współziomków oraz wypowiedziana przez Niego prorocza maksyma (Mt 13,57).

Frans Van Segbroeck zaproponował następującą strukturę Mt 13,54-57⁹¹:

- A – „przyszłeś do miasta rodzinnego, nauczał...” (Mt 13,54a);
- B – „byli zdumieni...” (Mt 13,54b);
- C – „skąd u Niego ta mądrość i cuda?” (Mt 13,54c);
- D – „czyż nie jest On...?” (Mt 13,55);
- D’ – „czy Jego siostry...?” (Mt 13,56a);
- C’ – „skąd więc ma to wszystko?” (Mt 13,56b);
- B’ – „i powątpiewali o Nim” (Mt 13,57a);
- A’ – „Jezus rzekł do nich...” (Mt 13,57b).

⁹⁰ F.D. BRUNER, *Matthew. A commentary* (Grand Rapids, MI 2007) 59.

⁹¹ VAN SEGBROECK, „Jésus rejeté par sa patrie (Mt 13,54-58)”, 191. Autor artykułu przedstawił strukturę Mt 13,54-58 w oparciu o tekst grecki. Autor niniejszego artykułu, korzystając z Biblii Tysiąclecia, dokonał przekładu tej struktury na język polski.

Powyższa struktura ma budowę koncentryczną. Pomija ona jednak w. 58, który został potraktowany jako dodatek. Przyjście i nauczanie Jezusa w Jego mieście rodzinnym (Mt 13,54a) koresponduje z odpowiedzią Chrystusa, jaką dał zbulwersowanym mieszkańcom Nazaretu (Mt 13,57b). Zdumienie współziomków Jezusa (Mt 13,54b) można zestawić z ich późniejszym zgorszeniem (Mt 13,57a). Pytanie o mądrość i cuda, jakich dokonywał Chrystus (Mt 13,54c), jest zbieżne z pytaniem zawartym w Mt 13,56b. Natomiast w samym środku zaprezentowanej struktury znajdują się pytania dotyczące krewnych Jezusa (Mt 13,55-56a).

Antoni Paciorek wyodrębnił następującą strukturę analizowanego fragmentu⁹²:

1. wprowadzenie (Mt 13,53);
2. nauczanie Chrystusa i jego skutki (Mt 13,54ab);
3. pytania o pochodzenie mocy Jezusa i pochodzenie Jego samego (Mt 13,54c-56);
4. zakłopotanie mieszkańców Nazaretu i wypowiedź Chrystusa (Mt 13,57);
5. zakończenie (Mt 13,58).

Schemat tego passusu to chiazm. Centralne miejsce zajmują pytania retoryczne mieszkańców Nazaretu. Najistotniejszą kwestią tej historii, zdaniem Paciorka, jest wypowiedź Jezusa, która stanowi odpowiedź na zachowanie Jego współziomków. Ponadto autor stwierdza, że całe zdarzenie zostało zawarte w Mt 13,54-57, a w. 58 jest czymś w rodzaju podsumowania i stanowi refleksję autora Ewangelii nad tym, co rozegrało się w Nazarecie⁹³. Podobnie wygląda sprawa z Mt 13,53. Ten wiersz został potraktowany jako wstęp do omawianej historii.

Po przeprowadzonych badaniach można zaprezentować własną strukturę Mt 13,54-58:

A	przybycie Jezusa do miasta rodzinnego	(Mt 13,54a)
B	nauczanie Chrystusa w synagodze	(Mt 13,54b)
C	pytania o tożsamość Jezusa	(Mt 13,54c-56)
B'	nauczanie Chrystusa w związku z wątpliwościami mieszkańców Nazaretu	(Mt 13,57)
A'	zwieńczenie misji Jezusa w mieście rodzinnym	(Mt 13,58)

Powyższa struktura ma budowę koncentryczną. Początek, czyli przybycie Chrystusa do swego rodzinnego miasta (Mt 13,54a), odpowiada jej końcowi, tzn. zwieńczeniu misji i niewielkiej liczbie cudów zdziałanych w Nazarecie (Mt 13,58). Nauczanie w synagodze (Mt 13,54b) koresponduje z przysłowiem, jakie zostało przytoczone przez Jezusa

⁹² PACIOREK, *Ewangelia według świętego Mateusza 1-13*, 611.

⁹³ PACIOREK, *Ewangelia według świętego Mateusza 1-13*, 611.

(Mt 13,57). W centrum powyższego schematu znajdują się pytania dotyczące tożsamości Chrystusa (Mt 13,54c-56). Zatem już tutaj można dopatrywać się początków refleksji nad osobą Jezusa z Nazaretu, czyli chrystologii.

Same pytania, które znajdują się w centrum analizowanego tekstu, również mają swoją strukturę, która jest chiazmem:

A	pytanie o źródło mądrości i cudów Jezusa	Mt 13,54c
B	pytanie o ojca (brak imienia)	Mt 13,55a
C	pytanie o matkę (Mariam)	Mt 13,55b
C'	pytanie o braci (Jakub, Józef, Szymon i Juda)	Mt 13,55c
B'	pytanie o siostry (brak imion)	Mt 13,56a
A'	pytanie o pochodzenie wszelkiej cudowności, jaką miał w sobie Jezus	Mt 13,56b

Początek i koniec serii pytań dotyczy źródła mocy Chrystusa (Mt 13,54c i Mt 13,56b). Sformułowanie „syn cieśli” odpowiada pytaniu o siostry Jezusa, ponieważ Mateusz nie wymienił imion zarówno ojca, jak i siostr Chrystusa (Mt 13,55a i Mt 13,56a). Natomiast przytoczone zostały imiona zarówno matki, jak też braci Jezusa (Mt 13,55b i Mt 13,55c).

Poszczególne etapy analizy literackiej tekstu Mt 13,54-58 pozwoliły dojść do wniosków. Przeprowadzona delimitacja umożliwiła wyznaczenie dokładnych granic omawianego tekstu. Okazało się, że Mt 13,53 nie stanowi integralnej części opowiadania o odrzuconym proroku, ponieważ jest on zwińczeniem Jezusowej „mowy w przypowieściach” lub ewentualnie jest tzw. werselem przejściowym. Umieszczanie tego wiersza w granicach badanego passusu wydaje się nieuzasadnione. Dzięki krytyce tekstu widać, że nie ma zbyt wielu istotnych różnic w manuskryptach zawierających tekst Mt 13,54-58. Wszelkie rozbieżności wynikają zazwyczaj z nieuwagi kopistów, którzy ręcznie przepisywali tekst. Czasem popełniali przy tej czynności drobne błędy, np. pomijali lub dodawali jakąś literę. Można być pewnym, że to, co dziś czytamy w dostępnych nam przekładach Ewangelii według św. Mateusza, jest autentycznie tym, co chciał nam przekazać autor natchniony.

Kontekst, w jakim umieszczony został fragment Mt 13,54-58, wskazuje na to, że Mateusz celowo umieścił go między nauczaniem Rabbiego z Nazaretu a opisem śmierci Jana Chrzyciela. Jezus, podobnie jak Jego przyjaciel – Jan, doświadczył odrzucenia i pozornie poniósł porażkę. To wydarzenie zapowiadało to, co miało się stać z Mesjaszem w przyszłości. Już niebawem Jezus ponownie zostanie odrzucony przez Izraelitów podczas procesu przed Piłatem.

Wszyscy ewangeliści podjęli temat odrzucenia Jezusa. Synoptycy umiejscowili to wydarzenie w rodzinnym mieście Chrystusa. Jednak Mateusz i Marek nie podali nazwy tego miasta. Posłużyli się tylko słowem *patris*, co może nawiązywać do późniejszego odtrącenia Jezusa przez rodaków podczas procesu przed Piłatem. Bez wątplenia wizyta

Chrystusa w Jego ojczystych stronach była wydarzeniem historycznym. Proces redakcji tekstu jest bardzo skomplikowany. Istnieje wiele hipotez związanych z powstaniem Ewangelii. Z pewnością można powiedzieć, że autorem badanego tekstu, jak też i całej Ewangelii według św. Mateusza, był Żyd. Wedle pierwszych świadectw chrześcijańskich był nim apostoł Mateusz. Na pewno korzystał on z dziedzictwa ksiąg żydowskich i być może dostrzegł analogię między odrzuceniem Jezusa a buntem, jaki miał miejsce w Kadesz. Nie można także pominąć dużego podobieństwa, jakie występuje między wersją Mateusza a Marka. Dotąd jednak nie ma jednoznacznej odpowiedzi, dlaczego występują między nimi tak duże podobieństwa. Być może Ewangelia Marka jest skrótem Ewangelii Mateusza lub wręcz przeciwnie – to Mateusz korzystał z Marka przy opracowaniu swojego opowiadania o Jezusie Chrystusie.

Analizowany tekst jest biograficznym apotezmatem, ponieważ w krótki sposób przedstawia epizod z życia Chrystusa. Zawiera ona również słynne przysłowie o zlekceważonym proroku.

2. Analiza egzegetyczna fragmentu Mt 13,54-58

2.1. Przybycie Jezusa do miasta rodzinnego (Mt 13,54a)

Jezus po wygłoszeniu przypowieści (Mt 13,53) zmienił swoją lokalizację⁹⁴. Najprawdopodobniej przypowieści zostały wypowiedziane w Kafarnaum⁹⁵, ponieważ u Mateusza można się dowiedzieć, że Chrystus „wyszedł z domu i usiadł nad jeziorem” (Mt 13,1). Wyżej wymienione miasto położone było przy Jeziorze Galilejskim i znajdował się w nim dom apostoła Piotra⁹⁶. Następnie Jezus, według Mt, samotnie przyszedł do swej miejscowości rodzinnej. Nie wiemy dokładnie, ile trwała taka podróż. Jezus mógł oddalić się w samotności (Łk 6,12) albo spotkać się z bliskimi (Mt 26,6). Należy także pamiętać, że osoba Jezusa przyciągała rzesze ludzi, więc możliwe, że kilku potrzebujących mogło podążać za Nim, aby doświadczyć uzdrowienia dzięki Jego boskiej mocy (zob. Mt 8,1; 14,13; 19,1-2). W każdym razie Chrystus nie znajdował się w jednym miejscu, lecz przemieszczał się po terenie Palestyny, głosząc Ewangelię w kolejnych miastach (Mt 11,1).

Istnieją pewne przesłanki, które mogą wskazywać na to, że było kilka wizyt Jezusa w mieście rodzinnym⁹⁷. W Ewangelii według św. Łukasza przemowa w nazaretańskiej

⁹⁴ GARGANO, *Lectio divina. Mt 11–13*, 9–10; MITCH – SRI, *Ewangelia według św. Mateusza*, 190.

⁹⁵ R.C.H. LENSKI, *Interpretation of St. Matthew's gospel* (His Commentary on the New Testament; Minneapolis, MN 1961) 551; J. MACARTHUR, *Matthew 24–28* (The MacArthur New Testament commentary; Chicago 1989) 408.

⁹⁶ C. MILLER, „Kafarnaum”, *Encyklopedia biblijna* (ed. P.J. ACHTEMEIER; Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa 2019) 525.

⁹⁷ ROBERTSON, *Commentary to Matthew*, 173.

synagodze była początkiem publicznej działalności Chrystusa. Natomiast u Mateusza epizod ten znajduje się w samym centrum działalności Jezusa. Nie można zatem wykluczyć, że Łukasz dokonał połączenia kilku relacji o wizytach Chrystusa w Jego małej ojczyźnie. Każdy z takich powrotów Jezusa do swego rodzinnego miasta, domu, synagogi, znajomych i rodziny musiał budzić mieszane uczucia i emocje w Chrystusie⁹⁸. Z pewnością zastanawiał się nad tym, co się u nich zmieniło, jak się im wiedzie oraz przede wszystkim, jak mieszkańcy Nazaretu oraz Jego krewni zareagują na Jego przybycie. Możliwe, że mieszkańcy rodzinnych stron Jezusa już słyszeli, że pewien człowiek pochodzący z Nazaretu słynie wśród rzeszy ludzi ze swojej mądrości i cudów. Być może pytano ich, kim jest ów Jezus z Nazaretu i co mogą o Nim powiedzieć.

Mateusz, podobnie jak Marek, nie wymienia nazwy miasta, do którego przyszedł Jezus, lecz używa słowa *patris*⁹⁹. Znamienne jest to, że autorzy natchnieni nie precyzują nazwy tej miejscowości. Trudno założyć, że jej nie znali. Raczej należy przypuszczać, że zrobili to celowo. Słowo *patris* może mieć w Mt 13,54 głębszy sens teologiczny¹⁰⁰. Z tego też powodu nie należy zbyt pochopnie zakładać, że Mateusz miał na myśli Nazaret¹⁰¹. Oczywiście miasteczko to było miejscem, w którym Józef i Maryja wychowywali Jezusa, jednak od razu tłumacząc słowo *patris* jako Nazaret można pozbawić odbiorcę możliwości dostrzeżenia tego wydarzenia w szerszym kontekście, zwłaszcza że jednakowo Mateusz, jak i Marek nie precyzują konkretnie, gdzie owo zdarzenie miało miejsce. Bardzo możliwe, że obu ewangelistom chodziło o ukazanie ojczyzny w szerszym znaczeniu, niż tylko miejsca, w którym Jezus dorastał. Należałoby tutaj bardziej położyć akcent na ojczyznę jako całą Judeę, w której byli prześladowani również inni prorocy¹⁰². Ostatecznie to właśnie reprezentanci całego Izraela, ludu wybranego przez Boga, wymusili na Piłacie, aby wydał rozkaz ukrzyżowania Jezusa. Zasadność użycia słowa „ojczyzna” uzasadnia użycie terminu *patris* w Hbr 11,14.

Mimo wszystko w historii interpretacji tego tekstu wielu biblistów próbowało dokładnie doprecyzować, jakie miejsce można określić mianem rodzinnego miasta Jezusa. Znaczna większość uczonych opowiada się za Nazaretem¹⁰³. Tam przecież Chrystus dorastał i stamtąd pochodzili Jego rodzice¹⁰⁴. Jezus większość swojego życia, o którym niestety

⁹⁸ SPURGEON, *Commentary on Matthew*, 109; HAGNER, *Matthew 1–13*, 405.

⁹⁹ HAGNER, *Matthew 1–13*, 405; HOMERSKI, *Ewangelia według św. Mateusza*, 228; PACIOREK, *Ewangelia według świętego Mateusza 1–13*, 306, 571.

¹⁰⁰ ORYGENES, *Komentarz do Ewangelii według Mateusza* (ed. E. STANULA; Źródła Myśli Teologicznej 10; Kraków 1998) 61.

¹⁰¹ B.M. NEWMAN – P.C. STINE, *A handbook on the Gospel of Matthew* (United Bible Societies Handbook; New York 1992) 443.

¹⁰² ORYGENES, *Komentarz do Ewangelii według Mateusza* 61; M. SIMONETTI, *Matthew 1–13* (Ancient Christian Commentary on Scripture 1A; Downers Grove, Ill 2001) 292; Z. PAWŁOWSKI, „Ojczyzna Jezusa. Ziemia i jej znaczenie w Ewangelii wg św. Marka”, *Collectanea Theologica* 74/2 (2004) 83–95, 95.

¹⁰³ NEWMAN – STINE, *A handbook on the Gospel of Matthew*, 443; M. ROSIK, *Duszpasterski komentarz do Nowego Testamentu. Ewangelia wg św. Mateusza (Mt 14,1–28,20)*; (Tarnów 2010) 193.

¹⁰⁴ Niektórzy egzegeci wysnuwają teorię, jakoby św. Józef miał pochodzić z Betlejem; por. A. KUBIŚ, *Biblijny obraz św. Józefa* (Rzeszów – Kolbuszowa 2022) 37.

wiadomo niewiele, spędził właśnie w Nazarecie (zob. Mt 2,23; Mt 4,13). Etymologia nazwy „Nazaret”, czyli miasta znajdującego się w granicach należących do pokoleń Zabulona, najprawdopodobniej związana jest z hebrajskim słowem *nezzer* – odrośl (Iz 11,1)¹⁰⁵. Jednak niektórzy bibliści bardziej akcentują dosłowne tłumaczenie tego słowa, które brzmi: „ta, która strzeże”, co w oczywisty sposób wskazuje na Bożą troskę nad Świętą Rodziną, która przez długi czas przebywała w Nazarecie¹⁰⁶. W czasach Jezusa Nazaret był mało znaczącą osadą, o której nie wspominają teksty Starego Testamentu. Również pisma Józefa Flawiusza nie wzmiankują o Nazarecie¹⁰⁷. Powierzchnia tej miejscowości wynosiła około 40 tys. m². Natomiast co do liczby mieszkańców, to wśród ekspertów pojawiają się odmienne poglądy. Liczby te wahają się od 100 do 2000 członków społeczności¹⁰⁸. Mimo że powszechnie uważa się, że Nazaret był małą i mało znaczącą wioską, co potwierdzają też teksty Nowego Testamentu (J 1,46), to jednak nie powinno nam umknąć, że w jego pobliżu znajdowały się bardzo ważne szlaki komunikacyjne, m.in. *Via Maris* prowadząca do Egiptu¹⁰⁹. Natomiast w odległości kilku kilometrów od Nazaretu znajdowało się miasto Seforis, które zamieszkiwane było przez przedstawicieli różnych religii i kultur. Mieszkali tam i prowadzili swoje interesy m.in. Grecy, Rzymianie, Żydzi oraz Syryjczycy¹¹⁰. Mógł tam również pracować św. Józef wspólnie z Jezusem. Wiele wskazuje na to, że – w przeciwieństwie do Seforis – był ortodoksyjnym miastem, w którym ludzie cechowali się dużą pobożnością¹¹¹.

Spora grupa biblistów komentujących tekst Mt 13,54-58 opowiada się za Betlejem, w którym Jezus przyszedł na świat. Ich zdaniem właśnie to miasto powinno uchodzić za rodzinną miejscowość Mesjasza. Chrystus narodził się w Betlejem, aby – jak zaznacza św. Mateusz (Mt 2,5-6) – wypełnić prorocтво o władcy Izraela, który miał pochodzić właśnie z tego miasta (Mi 5,2). Oczekiwano, że tylko ktoś pokroju wcześniej panującego króla Dawida, pochodzącego z Betlejem, będzie w stanie wybawić lud wybrany i przywrócić mu należną świetność. Betlejem to miasto, którego nazwa oznacza: „dom chleba” (hebr. *bet lehem*) lub „dom mięsa” (arab. *bajt lahm*). Jest ono oddalone od Jerozolimy o około 8 km i było już wzmiankowane w XIV w. przed Chr. Interesujące jest to, że w odległości około 12 km od Nazaretu również znajduje się miejscowość nosząca nazwę

¹⁰⁵ J. GNILKA, *Jezus z Nazaretu. Orędzie i dzieje* (Teologia Żywa; Kraków 1997) 94.

¹⁰⁶ J. GRZYWACZEWSKI, „Święty Józef jako opiekun Jezusa i małżonek Maryi według Orygenesa”, *Vox Patrum* 71 (2019) 209–232, 211.

¹⁰⁷ C.S. KEENER, *Matthew* (New Testament Commentary 1; Downers Grove, IL), 41; ROSIK, *Ewangelia wg św. Mateusza (Mt 14,1–28,20)*, 193; GNILKA, *Jezus z Nazaretu*, 94.

¹⁰⁸ P. PERKINS, „Nazaret”, *Encyklopedia biblijna* (ed. P.J. ACHTEMEIER; Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa 21999) 811, 811; S. WEBER – M.E. ANDERS, *Matthew* (Holman New Testament commentary; Nashville, TN 2000) 205.

¹⁰⁹ PERKINS, „Nazaret”; S. ABOGURNIN, „Ewangelia według świętego Łukasza”, *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek* (ed. W.R. FARMER et al.; Warszawa 2000) 1250.

¹¹⁰ ABOGURNIN, „Ewangelia według świętego Łukasza”, 1250.

¹¹¹ PERKINS, „Nazaret”, 811.

„Betlejem”¹¹². Wydaje się jednak, że pogląd o Betlejem jako mieście rodzinnym Jezusa, ze względu na narrację, która dzieje się w Galilei, należy odrzucić¹¹³.

Są także i tacy bibliści, którzy uważają, że to Kafarnaum jest miastem rodzinnym Jezusa¹¹⁴. Wiadomo, że spędził On tam pewien czas, już podczas swojego publicznego nauczania. Kafarnaum w języku hebrajskim dosłownie oznacza „wieś Nahuma”. Położone jest przy jednym z brzegów Jeziora Galilejskiego. W XX w. franciszkańscy archeolodzy odkryli tam pozostałości synagogi z I w. – zapewne tej, w której nauczał Chrystus¹¹⁵. Jezus przeprowadził się tam (Mt 4,13) i często powracał (Mt 9,1), ale ostatecznie oskarżył Kafarnaum o brak nawrócenia, mimo wielkiej ilości cudów, jakie tam zostały przez Niego dokonane (Mt 11,20.23). Ten ostatni fakt wyklucza, że wydarzenia odnośnie do odrzucenia Jezusa w Jego mieście rodzinnym miały miejsce w Kafarnaum, ponieważ Chrystus podczas tego wydarzenia uczynił niewielką liczbę cudów, w przeciwieństwie do tych, jakie działy się w Kafarnaum (por. Mt 11,23; 13,58).

Biorąc pod uwagę wszystkie prawdopodobne miejsca, które można określić jako ojczyznę (*patris*) Jezusa, trzeba stwierdzić, że najprawdopodobniej chodzi tutaj o całą Palestynę i Izraelitów, a także o Nazaret, w którym Chrystus spędził większość czasu i dlatego też nazywano go „Nazarejczykiem”. Ponadto Zdzisław Pawłowski wskazał, że „ojczyzną chrześcijan jest Jezus”¹¹⁶.

2.2. Nauczanie Chrystusa w synagodze (Mt 13,54b)

Publiczna działalność Jezusa polegała m.in. na głoszeniu Słowa Bożego wzywającego Izraelitów do nawrócenia (gr. *metanoia* – „zmiana mentalności”, „zmiana sposobu myślenia i postępowania”). Chrystus nauczał w wielu różnych miastach i wsiach, aż w końcu przyszedł również do swego miasta rodzinnego, czyli do Nazaretu. Według Łukasza wystąpienie w Nazarecie stanowi początek publicznej działalności Jezusa. Mateusz nie przytoczył treści owej nauki, jaką miał tam wygłosić Jezus, a jedynie reakcję ludzi, jaką było zdumienie. Tylko Łukasz przedstawił bardziej szczegółowo to wydarzenie. Najwidoczniej Mateusz nie widział potrzeby cytowania nauki Jezusa wygłoszonej w Nazarecie. Możliwe, że wszędzie schemat nauczania Chrystusa był podobny, a dla ewangelisty kluczowa była reakcja mieszkańców. Wielu komentatorów dostrzega w tej sekcji, w której ma miejsce epizod nazaretański, rosnący sprzeciw wobec Mesjasza, który w swej nauce ujawniał zamiary elit religijnych Izraela oraz stopniowo odsłaniał swoją godność jako proroka, Mesjasza i Syna Bożego.

¹¹² D. BALY, „Betlejem”, *Encyklopedia biblijna* (ed. P.J. ACHTEMEIER; Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa 2019) 96–97.

¹¹³ FRANCE, *The Gospel of Matthew*, 549.

¹¹⁴ J. NOLLAND, *The Gospel of Matthew. A commentary on the Greek text* (Grand Rapids, MI, Bletchley, UK) 574.

¹¹⁵ MILLER, „Kafarnaum”, 525–526.

¹¹⁶ PAWŁOWSKI, „Ojczyzna Jezusa”, 94.

Jezus głosił przede wszystkim potrzebę nawrócenia, ponieważ zbliżało się Królestwo niebieskie, którym jest On sam. Jego nauczanie obejmowało Kazanie na górze, rozpoczynające się od ośmiu błogosławieństw, szereg przypowieści o Królestwie niebieskim oraz przykazanie miłości Boga i bliźniego. Chrystus mówił także na tematy związane z moralnością i hipokryzją obecną wśród Izraelitów. Jezus jako nauczyciel musiał budzić zdziwienie i oburzenie, ponieważ nigdy się nie kształcił w taki sposób, jak chociażby rabini czy uczeni w Prawie¹¹⁷. Pomimo tego wiele osób dostrzegało w Nauczycielu z Nazaretu duchową siłę, mądrość i moc. Ludzie podążali za Jezusem, ponieważ dostrzegali w Nim wielką postać – niekoniecznie Bożego Syna czy proroka. On nie anulował Prawa, lecz był jego wypełnieniem, gdyż wszystkie wcześniejsze pisma Starego Testamentu odnosiły się do Niego (Łk 24,27). Chrystus nauczał nie tylko słowami, ale całym sobą. Jego postawa wobec drugiego człowieka, czyny, zwłaszcza cuda, potwierdzały Jego słowa i ukazywały Go jako kogoś znacznie większego, niż tylko wędrownego nauczyciela czy żydowskiego rabiego. Posługa Jezusa pozwalała dostrzec w Nim Bożego proroka i Syna Bożego, obiecanego Mesjasza. Również w dzisiejszych czasach konieczny jest przykład wiary oraz osobowość kształtowana w myśl słów św. Pawła: „dla mnie bowiem żyć to Chrystus!” (Flp 1,21).

Łukasz dokładnie zrelacjonował, jak wyglądało nauczanie Jezusa w synagodze w Nazarecie (Łk 4,16-30). Chrystus odczytał podany Mu fragment z Księgi proroka Izajasza, po czym skomentował go i stwierdził, że te słowa odnoszą się do Niego. Z pewnością ta deklaracja Jezusa musiała wywołać wśród zgromadzonych zdziwienie, zdumienie, oszołomienie i wewnętrzny bunt, a może także i zazdrość¹¹⁸. W swej przemowie Chrystus nawiązał do przysłowia o lekarzu, a także do wielkich proroków Izraela: Eliasza i Elizeusza. Te słowa zirykowały mieszkańców i sprowokowały ich (według Łk) do wyprowadzenia Jezusa na urwisko. O tych szczegółach jednak Mateusz nic nie wspomniał, podobnie jak o tym, że całe to zajście miało się odbyć podczas szabatu¹¹⁹. Nie wzmiankował o szabacie, bo być może samo nauczanie trwało dłużej niż tylko jeden dzień. Czas niedokonany czasownika „uczyć” (*edidasken*) może wskazywać na to, że nauczanie było prowadzone dłużej. Można również założyć, że negatywna reakcja mieszkańców rodzinnego miasta Jezusa przerwała ów proces nauczania¹²⁰.

¹¹⁷ MACARTHUR, *Matthew 24–28*, 408.

¹¹⁸ SIMONETTI, *Matthew 1–13*, 293.

¹¹⁹ W ten święty dzień, przeżywany w tygodniowych odstępach, Żydzi nie mogli pracować. Szabat upamiętniał odpoczynek Boga po wykonanym dziele stworzenia (Rdz 2,1-3). Miał on pozytywny wymiar, ponieważ ludzie, a także zwierzęta mogli odpocząć, co nie było możliwe podczas niewoli w Egipcie. Świętowanie tego dnia wyrażało bliską i obłubieńczą relację między Izraelitami a Bogiem. Jezus powiedział, że jest Panem szabatu, co w połączeniu ze zmartwychwstaniem w dzień słońca spowodowało, że chrześcijanie uznali niedzielę za swój święty dzień; por. D. GLATT-GILAD, „Szabat”, *Encyklopedia biblijna* (ed. P.J. ACHTEMEIER; Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa ²1999), 1171–1172.

¹²⁰ H.D.M. SPENCE-JONES, *The pulpit commentary: St. Matthew. Vol. II* (Logos Bible Software; Bellingham, WA 2004) 14.

Przepowiadanie Chrystusa wpisało się w dzień szabatu i jego liturgię, jaka miała miejsce w synagodze. Rzeczownik „synagoga” (*synagōgē*) oznacza zgromadzenie ludności, miejsce spotkań. Nie wiemy, kiedy dokładnie powstały pierwsze tego typu miejsca modlitwy Żydów. Przypuszcza się, że miało to związek z brakiem dostępu do świątyni jerozolimskiej podczas wygnania babilońskiego¹²¹. Inni uczeni sugerują, że genezy powstawania synagog należy upatrywać w związku z wpływami greckimi w II w. przed Chr. Synagoga była miejscem azylu i jednocześnie formą sprzeciwu wobec hellenizacji, jakiej ulegało społeczeństwo judaistyczne w ówczesnych czasach¹²². Wierni gromadzili się w synagogach, aby w święty dzień szabatu oddać należną chwałę Bogu JHWH poprzez lekturę natchnionych tekstów oraz modlitwę¹²³. W pierwszej kolejności odmawiano modlitwę *Szema Israel* (Pwt 6,4-9). Następnie przytaczano osiemnaście błogosławieństw oraz czytano Pięcioksiąg i pisma prorockie. Po lekturze tych tekstów następowało ich objaśnienie. Na koniec przełożony synagogi udzielał błogosławieństwa, a wierni potwierdzali je słowem *amen*. Człowiek czytający święte zwoje zazwyczaj był osobą wykształconą¹²⁴. Należy pamiętać, że odczytywać i komentować Pisma mogli wyłącznie mężczyźni, którzy ukończyli 13. rok życia.

Wykształcenie Jezusa, na pierwszy rzut oka, stanowi wielką zagadkę, ponieważ ewangeliści nie opisują młodości i okresu dojrzewania Chrystusa. Nie to bowiem było celem Ewangelii. Nie są one podręcznikiem opowiadającym historię życia Jezusa, ale przede wszystkim przedstawiają soteriologiczne ujęcie Jego działalności. Wątpliwości o „wyższym” wykształceniu Jezusa zawarte są w Ewangelii według św. Jana: „Skąd zna On pisma, skoro się nie uczył?” (J 7,15). Należy pamiętać, że Jezus najprawdopodobniej miał kontakt z kupcami posługującymi się greką lub łaciną, ponieważ sąsiednie miasto Seforis słynęło z wielości języków i kultur¹²⁵. Niewiele wiemy o istnieniu w ówczesnym Izraelu czegoś na kształt dzisiejszych systemów szkolnych koordynowanych przez państwo. Z pewnością jednak młodzi chłopcy uczyli się języka hebrajskiego w szkołach znajdujących się obok synagog. Obowiązkowa edukacja dla dzieci w wieku od 7 lat miała się odbywać od 63 r. po Chr. na mocy dekretu Josue ben Gimla, który pełnił wówczas funkcję arcykapłana. Możliwe, że już wcześniej istniało jakieś rozporządzenie dotyczące obowiązkowej nauki dla dzieci. Również rodzina odgrywała bardzo ważną rolę w przekazywaniu wiedzy. Ojcowie mieli za zadanie nauczyć swoje dzieci zasad wiary oraz tajników zawodu, jakim zarabiali na życie i utrzymanie swojej rodziny¹²⁶. Najpraw-

¹²¹ A. SALDARINI, „Synagoga”, *Encyklopedia biblijna* (ed. P.J. ACHTEMEIER; Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa ²1999), 1164–1165.

¹²² UTLEY, *The first Christian primer. Matthew*, 122.

¹²³ SALDARINI, „Synagoga”, 1165.

¹²⁴ J.M. CASCIARO et al. (ed.), *Biblia Nawarska. Pismo Święte Nowego Testamentu z komentarzem duchowym* (Ząbki 2020) 343–344; S. BIEL, *Rabbi z Nazaretu* (Droga Jezusa; Kraków 2022) 145–146.

¹²⁵ S. WŁODARCZYK, „Skąd zna On pisma, skoro się nie uczył?” (J 7,15)”, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 55/3 (2002) 223–231, 225–226.

¹²⁶ WŁODARCZYK, „Skąd zna On pisma”, 228–229.

dopodobniej Jezus nie uczęszczał do żadnej zorganizowanej szkoły rabinów, w której przyswajałby wiedzę oraz sposoby interpretacji świętych zwojów¹²⁷. Był On wyjątkowy pod tym względem, że nauka, którą głosił, zawierała w sobie boski pierwiastek, którego nie mogła nauczyć żadna ze szkół. Nauka, którą głosił Jezus, nie była Jego, ale pochodziła bezpośrednio od Ojca (J 14,24). W tym też można dostrzec pokorę Chrystusa, który pragnął przekazać ludziom prawdę. Tymczasem uczeni w Piśmie i faryzeusze często nauczali dla zaszczytów i zaspokojenia własnych ambicji¹²⁸.

Ważną kwestią w interpretacji tego wersu jest użyte sformułowanie: [nauczał] „ich w synagodze”. W historii egzegezy badanego tekstu dostrzegalne są głównie dwie możliwości rozumienia tego sformułowania. Jedni widzą tutaj, w związku z rosnącym sprzeciwem wobec nauczającego Jezusa, wyodrębnienie się od Synagogi i judaizmu wspólnoty zgromadzonej wokół Chrystusa¹²⁹. Inni zaś podkreślają, że chodzi po prostu o to, że budynek synagogi należał do mieszkańców Nazaretu i absolutnie nie należy się tutaj dopatrywać żadnego rozłam¹³⁰. Nie da się ukryć, że jest to ostatnia wzmianka o nauczaniu Jezusa w synagodze, ale, jak u Mateusza, Chrystus zmierzał do Jerozolimy i głosił Ewangelię w świątyni, a zatem nie ma żadnego dowodu na to, jakoby Jezus lub Jego uczniowie oficjalnie zerwali z judaizmem. Wręcz przeciwnie, Chrystus ewangelizuje w synagogach i tym samym pokazuje, że Jego nauka nie jest sprzeczna z religią wyznawaną przez Żydów, ale stanowi objaśnienie i dopowiedzenie tego, czego tak naprawdę oczekuje Bóg od swego ludu¹³¹. Jego słowo ukazywało jednakże błędy i hipokryzję, jakie były w tamtym okresie dostrzegalne zwłaszcza wśród elity religijnej judaizmu. Ceniono sobie bardziej zwyczaje niż Tego, na którego owe tradycje wskazywały – Boga Ojca. Należy zauważyć, że św. Paweł najpierw rozpoczynał głoszenie Ewangelii w synagogach, a potem, gdy Dobra Nowina o Jezusie została odrzucona, zwracał się do pogan (Dz 13,46).

Słowa Jezusa, jakie zostały wypowiedziane w nazaretańskiej synagodze, były powodem określonej reakcji ludzi. Mateusz nie podał treści nauczania Chrystusa oraz nie wskazał na to, co wywołało zdumienie (oszołomienie) wśród mieszkańców miasteczka, w którym Jezus się wychował. W paralelnym fragmencie u św. Łukasza dowiadujemy się, że Chrystus zreinterpretował słowa z Księgi proroka Izajasza. Przeczytał o roku łaski Pana, który był utożsamiany przez Żydów z nadejściem długo wyczekiwanego Mesjasza. Miał on za zadanie wspierać biednych i ubogich w Izraelu¹³². Jezus, którego znali mieszkańcy Nazaretu, miał czelność utożsamić się z zapowiadany przez pro-

¹²⁷ WŁODARCZYK, „Skąd zna On pisma”, 229.

¹²⁸ WŁODARCZYK, „Skąd zna On pisma”, 230.

¹²⁹ W.F. ALBRIGHT – C.S. MANN, *Matthew. A New Translation with Introduction and Commentary* (The Anchor Bible 26; New York 1971) 172; MIKOŁAJCZAK, „Mariologiczna interpretacja Mt 13,53-58”, 173.

¹³⁰ DAVIES – ALLISON, *A critical and exegetical commentary*, 455; FRANCE, *The Gospel of Matthew*, 549; NEWMAN – STINE, *A handbook on the Gospel of Matthew*, 443.

¹³¹ HOMERSKI, *Ewangelia według św. Mateusza*, 229.

¹³² BIEL, *Rabbi z Nazaretu*, 147.

roków namaszczonego Sługą Pańskim¹³³. Byli oni zdumieni tym, co właśnie zostało powiedziane i dlatego też zadawali Mu pytania, które nie wiązały się z tym, co Jezus powiedział, ale dotyczyły Jego tożsamości¹³⁴. Słowa Chrystusa musiały wywrzeć na mieszkańcach Nazaretu ogromne wrażenie, skoro nie podważali mądrości w nich zawartych, lecz zaczęli podważać wiarygodność osoby, która te słowa wypowiedziała. To, co powiedział Jezus, i jednocześnie to, że był tylko cieślą, jednym z nich, wykraczało poza ich prosty sposób rozumowania.

2.3. Pytania o tożsamość Jezusa (Mt 13,54c-56)

Pytania, jakie postawili mieszkańcy Nazaretu, można sprowadzić do jednego sformułowania, które brzmi następująco: „Kim jest Jezus?”¹³⁵. Odpowiedź na to pytanie jest oczywista dla tych, którzy uwierzyli w Chrystusa. Jest On kimś więcej, niż tylko zwykłym człowiekiem – jest zapowiadającym Mesjaszem i Synem Bożym. Mimo dużej liczby znaków, jakie Jezus uczynił, nie chciano zaakceptować takiej odpowiedzi. Wszystkie z zadanych pytań mają charakter retoryczny. Mieszkańcy Nazaretu dość dobrze znali Jezusa i Jego najbliższe otoczenie, w którym dorastał. Tą powierzchowną znajomością próbowali udowodnić, wbrew temu, co przed chwilą usłyszeli, że był On tylko zwykłym człowiekiem. Przy pomocy pytań retorycznych udało się im podważyć tożsamość Jezusa jako proroka i Mesjasza¹³⁶. Samo postawienie pytań, bez wcześniejszych założeń, bez negatywnego nastawienia do osoby, której są stawiana, jest rzeczą jak najbardziej właściwą, a w przypadku osoby Jezusa nawet konieczną¹³⁷.

Przysłówek „skąd” (*pothen*) został użyty w tym miejscu, ponieważ mieszkańcy rodzinnej miejscowości Jezusa poszukiwali przyczyny charyzmy oraz cudów, jakimi odznaczała się działalność Chrystusa. Sceptycyzm mieszkańców Nazaretu wykluczał boskie źródło wszelkich nadprzyrodzonych zdolności Jezusa¹³⁸. Na pytanie dotyczące pochodzenia mądrości i cudów, jakich dokonywał Jezus, można odpowiedzieć w dwojaki sposób, tzn. albo ich źródłem był Bóg, albo Szatan¹³⁹. Tym samym mieszkańcy Nazaretu nie zaprze-

¹³³ Więcej na temat Jezusa jako powołanego Sługi Pańskiego można znaleźć w: A. DEMITRÓW, „Jezus Chrystus – pierwszy powołany i powołujący”, *Symposium* 26/2 (43) 11–52.

¹³⁴ Reakcja mieszkańców Nazaretu na słowa Jezusa, która została opisana przez św. Łukasza, może wskazywać na działanie Złego. Podczas kuszenia Chrystusa na pustyni Szatan również podważał tożsamość Jezusa jako Syna Bożego: „Jeśli jesteś Synem Bożym...” (Mt 4,3).

¹³⁵ GARGANO, *Lectio divina. Mt 11–13*, 11.

¹³⁶ Podobny zabieg podważenia tożsamości Jezusa jako Syna Bożego stosował sam Szatan podczas kuszenia na pustyni. Mówił: „Jeśli jesteś Synem Bożym...” (Mt 4,3.6). Tym samym podważał On tożsamość Jezusa, uderzał on w relację Jezusa z Ojcem i w podobny sposób działa dziś, uderzając w tożsamość, wartość człowieka i budowane przez niego relacje.

¹³⁷ ŻYWIĆA, *Ewangelia według świętego Mateusza (1–13)*, 253.

¹³⁸ HOMERSKI, *Ewangelia według św. Mateusza*, 229.

¹³⁹ CARTER, *Matthew and the Margins*, 299.

czyli, że za sprawą Jezusa działy się cuda, o których słyszeli¹⁴⁰. Nie mogli Mu również odmówić mądrości, z jaką niewątpliwie przemawiał w swym rodzinnym mieście oraz w innych miejscach, w których głosił Ewangelię o Królestwie.

Jezus przemawiał jak ktoś, kto miał rzeczywiście władzę i dogłębną znajomość rzeczy, o których rozprawia. Nauczał mocą swego własnego autorytetu¹⁴¹. W wielu miejscach, w których przemawiał, zyskiwał On bardzo duże zainteresowanie. Zwyczajni rabini i uczeni w Piśmie swój autorytet budowali na umiejętności czytania i komentowania świętych tekstów. Natomiast nauka Jezusa odznaczała się dużą mocą i przenikliwością¹⁴². Nauczał jak dawni prorocy, a nawet jak ktoś od nich ważniejszy. Mieszkańcy Nazaretu wyczuli Jego mesjańskie lub prorockie roszczenia, choć wydawało im się, że znają Go dość dobrze. Przecież dostrzegliby od razu Jego wyjątkowość, a On był jednym z nich, razem z nimi się wychowywał.

Mądrość (gr. *sofa*, hebr. *hokma*), o jakiej wspominają ludzie zgromadzeni w synagodze w Nazarecie, jest czymś innym, niż wiedza, jakiej mogli się nauczyć rabini w szkołach im przeznaczonych¹⁴³. Ten rzeczownik pojawia się w Biblii Tysiąclecia 343 razy. Często utożsamia się mądrość ze starością, ponieważ osoby starsze mają szereg doświadczeń, zarówno negatywnych, jak i pozytywnych, które pozwalają im w świetle własnych doznań ocenić sytuację, w której znajdują się młode pokolenia. Nie zawsze jednak jest to regułą; wystarczy tylko przypomnieć słowa zapisane w Księdze proroka Jeremiasza (Jr 1,6-10). W pierwszej kolejności należy stwierdzić, że mądrość jest cechą, przymiotem Boga. Ludzie piszący pod natchnieniem Ducha Świętego często dokonywali zabiegu uosabiania mądrości z jakąś postacią, najczęściej kobietą. Mądrość była również związana z osobą Chrystusa. Wielu uważało Go za mędrca, np. bogaty młodzieniec zadał Mu pytanie o to, w jaki sposób może przybliżyć się do życia wiecznego (Mt 19,16-22). Takimi mędrkami byli też Ojcowie pustyni, którzy żyli kilka wieków po Jezusie. Mądrość Chrystusa była dostrzegalna nie tylko w Jego słowach pełnych łaski i przenikliwości, ale także w Jego postępowaniu, zwłaszcza podczas wydarzeń pasyjnych, w których to wypełniły się proctwa o Słudze Pańskim, który pokornie, bez krzyku, bez dyskusji przyjął to, co miało się stać (Iz 53,7)¹⁴⁴. Natomiast przed przyjściem Mesjasza na świat za mądrych uchodzili ci, którzy umiłowali mądrość, a więc filozofowie. Sokrates zasłynął tym, że był świadom swej niewiedzy i dlatego właśnie był mądrzejszy od tych, którzy swej niewiedzy nie dostrzegali. Natomiast Arystoteles wskazał na dwa aspekty, które cechują osobę mądrą: wiedza i umiejętne z niej korzystanie, podejmowanie odpowiednich działań mających

¹⁴⁰ G.J. ALBRECHT – M.J. ALBRECHT, *Matthew* (ed. N.P. House; The People's Bible; Milwaukee 1996) 208.

¹⁴¹ HAGNER, *Matthew 1–13*, 405.

¹⁴² UTLEY, *The first Christian primer. Matthew*, 122.

¹⁴³ Ł. FLORCZYK – P. BRUDEK – S. STEUDEN, „Mądrość jako efekt pozytywnego starzenia się. Perspektywa biblijna”, *Forum Teologiczne* 17 (2016), 55–57.

¹⁴⁴ NOLLAND, *The Gospel of Matthew*, 575.

na celu osiągnięcie zamierzonego celu¹⁴⁵. Współczesne postrzeganie mądrości, zarówno w nauce, jak i w potocznym rozumieniu, zdaje się czerpać z myśli zawartej u Stagiryty, wskazując na praktyczne wykorzystywanie wiedzy.

Słowo „cud” (*dynamis*) dwukrotnie pojawia się w omawiany fragmencie. Występuje on 26 razy w Nowym Testamencie. Ten rzeczownik, podobnie jak i inne słowa: *semeion*, *ergon* lub *terata*, wskazuje na ingerencję ontycznie świętego Boga w życie prostych, często grzesznych ludzi¹⁴⁶. Cud, w dzisiejszym rozumieniu, to zdarzenie, które przekracza prawa natury i nie da się go naukowo wytłumaczyć¹⁴⁷. Natomiast biblijne rozumienie cudu nieco różni się od współczesnego. Przyczyniły się do tego idee filozoficzne związane z oświeceniem i racjonalizmem. Współczesny człowiek wierzy w siłę swego intelektu, jakoby nie potrzebował Boga do osiągnięcia szczęścia¹⁴⁸. Jan Paweł II w swej encyklice *Fides et ratio* wskazał, że zarówno wiara, jak również i rozum są ważne i umożliwiają poznanie prawdy. Natomiast Biblia, jeśli chodzi o pojęcie cudu, akcentuje przede wszystkim rolę Boga jako źródła zaistnienia cudownych zdarzeń. Często symbolizowały one władzę Boga nad Szatanem, który jest tylko stworzeniem chcącym pogrążyć ludzkość w ciemności grzechu¹⁴⁹.

Mieszkańcy Nazaretu, pytając o źródło mądrości i cudów, jakich dokonywał Jezus, nie zaprzeczyli, jakoby takowe miały miejsce. Ostatni werset (Mt 13,58) wskazuje, że Chrystus działał w swym rodzinnym mieście niewiele cudów, co było wynikiem niewiary, jaka tam wystąpiła. Niestety nie są znane szczegóły tego zdarzenia. Możliwe, że dopiero na samym końcu swego pobytu w rodzinnym mieście Jezus, zobaczywszy potrzebujących, dokonał jednak kilku uzdrowień. Zakładając to rozwiązanie, analogicznie można wnioskować, że mieszkańcy Nazaretu wiedzę o mądrości i cudach Jezusa czerpali z opowiadań innych ludzi, którzy widzieli je, bądź słyszeli o pewnym Nazarejczyku, który ich dokonuje¹⁵⁰. Możliwe, że któryś z mieszkańców Nazaretu był świadkiem jakiegoś cudu, który Jezus uczynił w innym miejscu.

Jezus swoją naukę potwierdzał znakami (Dz 1,1). Często uzdrawiał chorych i leczył ich dusze cierpiące z powodu licznych przewinień. Należy pamiętać, że Izraelici wiązali chorobę z grzechem. Cuda, lub inaczej tłumacząc: dzieła mocy (*dynameis*), ukazywały Jezusa już nie tylko jako mędrca, czy zwykłego proroka, ale wskazywały, że jest On kimś

¹⁴⁵ T. LEŚ, „Mądrość jako cel wychowania. Wybrane teorie, implikacje praktyczne, podstawowe problemy”, *Kwartalnik Pedagogiczny* 247/1 (2018) 48–68, 54.

¹⁴⁶ GADECKI, *Wstęp do Ewangelii synoptycznych*, 242; ABOGUNRIN, „Ewangelia według świętego Łukasza”, 1250.

¹⁴⁷ R. BARTNICKI, „Problematyka cudów we współczesnej egzegezie”, *Warszawskie Studia Teologiczne* 24/2 (2011) 53–80, 53–54.

¹⁴⁸ ABOGUNRIN, „Ewangelia według świętego Łukasza”, 1250.

¹⁴⁹ J. HEIL, „Cuda”, *Encyklopedia biblijna* (ed. P.J. ACHTEMEIER; Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa 2019) 172.

¹⁵⁰ W. HENDRIKSEN, *Exposition of the Gospel according to Matthew* (New Testament commentary 9; Grand Rapids, MI 2007) 581; C.L. BLOMBERG, *Matthew* (New American commentary 22; Nashville, TN 1992) 227.

ważniejszym. W samych Ewangeliach znajduje się 36 relacji o dziełach mocy Chrystusa oraz 12 zapisów informujących o zajściu cudownych zjawisk przez ręce Jezusa. Dokona- ne przez Niego cuda są zwiastunem zaistnienia Królestwa Bożego w świecie. Poza tym ewangelista Mateusz ukazał, że poprzez owe *dynameis* w osobie Chrystusa pochodzącego z wydawałoby się nic nieznaczącego Nazaretu spełniły się obietnice o długo wyczeki- wanym Słudze Jahwe¹⁵¹.

Należy również zauważyć, że słowa „mądrość” oraz „cuda” zostały połączone spójnikiem „i” (*kai*). Połączenie tych dwóch aspektów w misji Jezusa jest bardzo znaczące, ponieważ uwiarygadnia Jego boskie roszczenia¹⁵² i potwierdza Jego wyjątkowość. Wielu Żydów dostrzegało autentyczność w nauce Jezusa, którą potwierdzały czyny, tj. cuda/dzieła mocy. Wielu zaś ludzi mówi, ale nie podejmuje działania, wykazują się oni słomianym zapałem lub po prostu są ludźmi ze swoimi wadami i słabościami. Dzieje Apostolskie wspominają o Teudasie oraz Judaszu Galilejczyku, którzy mieli grupy swoich zwolenników, ale osta- tecznie rozpadły się z powodu śmierci założyciela (Dz 5,33-41).

Zatem na postawione pytanie: „Skąd u Niego ta mądrość i cuda?” należy odpo- wiedzieć: „od Boga”, ponieważ Ten, w którego nie chcieli uwierzyć, był rzeczywiście Synem Bożym i obiecany Mesjaszem. Interesującym zagadnieniem jest to, czy Jezus był świadom swej boskiej godności¹⁵³.

Kolejne pytania retoryczne (Mt 13,55) mają na celu usprawiedliwienie postawy zdumienia, wstrząśnięcia, wzburzenia tym, co usłyszeli mieszkańcy Nazaretu z ust Jezusa, a w konsekwencji również niewiary w Jego wyjątkowość. Nie byli oni w stanie przyjąć do wiadomości, że mądrość i cuda Chrystusa wskazywały na to, że był On obiecany Mesjaszem. Szydlerczo, nieco złośliwie, pytali o ziemskie korzenie Jezusa. Na wszelkie sposoby starali się przekonać samych siebie, że Chrystus był zwyczajnym człowiekiem, takim jak oni. Jezus, według ich wiedzy, był synem Józefa, męża Maryi. Nie mieli oni jednak pojęcia, że prawdziwym Ojcem Jezusa był sam Bóg. Ludzie dość często chcąc poznać jakiegoś człowieka, ferują na jego temat opinie na podstawie posiadanej wiedzy o rodzinie, do jakiej dana osoba przynależy. W mniemaniu mieszkańców Nazaretu Jezus był synem zwykłego cieśli (*tektōn*). Nie rozumieli, w jaki sposób udało Mu się, jako zwyktemu budowniczemu/stolarzowi, pozyskać wiedzę i mądrość, z jakimi do nich przemawiał. Rzeczownik *tektōn* występuje w Nowym Testamencie tylko 2 razy, tj. w Mt 13,55 oraz w tekście paralelnym u św. Marka, gdzie Chrystus wprost został nazwany „cieślą” (Mk 6,3). Termin ten był używany nie tylko w stosunku do osób, które zajmowały się obróbką drewna, ale także metalu i kamieni¹⁵⁴. Słowo to może

¹⁵¹ T. HERGESEL, „Adoracja cudotwórcy – Mateuszowa interpretacja cudów Jezusa”, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 32/2–3 (1979) 104–114, 113.

¹⁵² Apologetyka (dziś teologia fundamentalna) w celu wykazania boskości Jezusa często posługiwała się argumentem cudu; por. NEWMAN – STINE, *A handbook on the Gospel of Matthew*, 444.

¹⁵³ Więcej na ten temat: M. RUSECKI, „Wiarygodność posłannictwa Jezusa Chrystusa”, *Symposium* 1/8 (2001) 19–36.

¹⁵⁴ GARDNER, *Matthew*, 222.

również oznaczać budowniczego, a nawet lekarza¹⁵⁵. Aramejskie słowo *nagara* wskazuje na osobę zajmującą się budową domów oraz wytwarzającą meble¹⁵⁶. Niektórzy egzegeci domniemają, że z powodu braku drewna w tamtejszych czasach na terenach Galilei Józef był prawdopodobnie kimś na kształt kamieniarza¹⁵⁷. Osoba wykonująca ten zawód musiała być uzdolniona i odpowiedzialna. Możliwe, że stolarze tamtejszej epoki dorabiali sobie również, sprzedając swoje wyroby¹⁵⁸. Nie był to zawód, który byłby powodem do wstydu. Św. Paweł podkreślał wartość pracy, w tym także pracy fizycznej (2 Tes 3,10; 1 Kor 4,12; 9,12-14). Na pewno można powiedzieć, że Józef nie był biedny. Święta Rodzina nie żyła na skraju ubóstwa, chociaż też na pewno nie byli zamożni¹⁵⁹. Jednakże nie było niczego niezwykłego w pracy rzemieślnika/cieśli i to właśnie budziło sprzeciw oraz wewnętrzny bunt mieszkańców Nazaretu wobec mądrości i cudów Jezusa. Był On jednym z nich, nie wiedzieli oni nic o tym, jakoby wywodził się z królewskiego rodu i dlatego też buntowali się wobec Jego mesjańskich roszczeń¹⁶⁰.

Św. Józef jako ktoś, kto posiadał umiejętności związane z ogólnie rozumianym budownictwem, mógł pracować zarówno w Jerozolimie, jak i w Seforis. To drugie miasto było odbudowywane przez Heroda Antypasa, ponieważ uległo zniszczeniu podczas zamieszek i podpaleniu przez Warusa¹⁶¹. Budowniczcy, tacy jak Józef, zwykle prowadzili wędrowny tryb życia¹⁶². Nazaret był idealnym miejscem dla rodziny Józefa, ponieważ znajdował się bardzo blisko najważniejszych szlaków komunikacyjnych. U Mateusza nie występuje bezpośrednia wzmianka o tym, by Jezus parał się zawodem rzemieślnika/cieśli, ale jest to wysoce prawdopodobne, że właśnie w taki sposób zarabiał na życie. Ojciec uczył swoich synów fachu, jakim sam się zajmował¹⁶³. Młody Jezus zapewne pracował fizycznie u boku swego ojca, co w oczach ludu słuchającego Go z pewnością nie było czymś, co ukazywałoby Jego boską godność. Być może właśnie z tego powodu pominięto imię Józefa¹⁶⁴. W badanym fragmencie rzeczywiście nie występuje imię Józefa, co może świadczyć o tym, że już wtedy nie żył¹⁶⁵. Marek określił Jezusa jako „syna Maryi” (Mk 6,3), natomiast Mt – jako „syna cieśli” (Mt 13,55). Sformułowanie użyte przez Marka może sugerować, że mieszkańcy Nazaretu wiedzieli o niejasnych okolicznościach

¹⁵⁵ FRANCE, *The Gospel of Matthew*, 549.

¹⁵⁶ NOLLAND, *The Gospel of Matthew*, 575.

¹⁵⁷ A. NOCOŃ, „Św. Józef w apokryfach Nowego Testamentu (cz. 1: do narodzenia Jezusa w Betlejem)”, *Vox Patrum* 79 (2021) 299–320, 300.

¹⁵⁸ A. CLARKE, *Clarke's commentary* (Clarke's commentary 5: The New Testament. Matthew to the Acts; New York) Mt 13,55; M. HENRY, *Matthew Henry's Concise Commentary on the whole Bible* (Nashville 1997) Mt 13,55.

¹⁵⁹ ALBRIGHT – MANN, *Matthew*, 172–173.

¹⁶⁰ SPURGEON, *Commentary on Matthew*, 109.

¹⁶¹ C.S. KEENER, *Komentarz historyczno-kulturowy do Nowego Testamentu* (ed. K. BARDSKI – W. CHROSTOWSKI; Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa 32010) 41.

¹⁶² ALBRIGHT – MANN, *Matthew*, 172–173.

¹⁶³ HARE, *Matthew*, 161.

¹⁶⁴ LUZ – KOESTER, *Matthew 8–20*, 302.

¹⁶⁵ FRANCE, *The Gospel of Matthew*, 549.

przyjścia na świat Jezusa, co było dla nich kolejnym argumentem, aby nie uwierzyć w Niego¹⁶⁶. Niewykluczone jest więc, że Mateusz, mając dostęp do tekstu Marka, mógł obawiać się reakcji ze strony odbiorców, dlatego też użył innego sformułowania, które budziłoby mniej kontrowersji dla judeochrześcijan¹⁶⁷.

W okresie publicznej działalności Jezusa postać Jego ziemskiego ojca już nie pojawia się na łamach czterech Ewangelii. Józef był człowiekiem sprawiedliwym (Mt 1,19) i we wszystkim, co Bóg mu polecił, pełnił Jego wolę¹⁶⁸. Sam Józef na kartach Biblii nie wypowiedzi ani jednego słowa. Ostatni raz wzmiankuje się go, kiedy dwunastoletni Jezus naucza w świątyni (Łk 2,41-50). Biblia nie mówi nam również, kiedy dokładnie Józef umarł. Można jedynie wywnioskować, że przed rozpoczęciem oficjalnej działalności Jezusa Jego ziemski opiekun już nie żył. Więcej na temat Świętej Rodziny oraz okresu dojrzewania Jezusa starają się nam przekazać apokryfy. Te nienatchnione pisma z reguły powstały kilka wieków później niż Nowy Testament. Zwłaszcza jeden z nich, tj. *Legenda o św. Józefie cieśli* z IV w. stara się wypełnić braki w życiorysie św. Józefa. Samo imię męża Maryi wywodzi się od hebr. *jasaf* – „dodawać”¹⁶⁹. Wyraża się więc w tym imieniu pragnienie, aby wszechmocny Bóg udzielał wszelkich darów tym, którzy o nie proszą. Św. Józef pochodził z rodu króla Dawida. Z apokryfu dowiadujemy się, że przeżył on 111 lat, a przy jego śmierci był obecny Jezus¹⁷⁰. Z postawy św. Józefa widzimy jasno, że ojcostwo polega nie tyle na poczęciu dziecka, co przede wszystkim na podjęciu za nie odpowiedzialności, która jest nawet ważniejsza niż więzy krwi¹⁷¹.

Kolejną osobą, na którą powołują się w swej argumentacji mieszkańcy Nazaretu, jest matka Jezusa. Znają Oni ją doskonale i widzą w niej po prostu jedną z nich. Nawet jeśli biła od niej wielka pobożność i pokora, to jednak nie była Ona postacią, której syn w oczach ludu mógłby być kimś wyjątkowym, a już tym bardziej Mesjaszem. Możliwe, że niektórzy pamiętają zawiłe okoliczności przyjścia Jezusa na świat (Mt 1,18-25) oraz powrót Świętej Rodziny z Egiptu (Mt 2,19-23). Imię matki Jezusa w analizowanym fragmencie brzmi *Mariam* (hebr. *Miriam*). Mieszkańcy Nazaretu, znając imię kobiety, mogli coś na jej temat powiedzieć, ponieważ Żydzi w czasach biblijnych mieli silne przekonanie, które przetrwało do dziś, że w samym imieniu danej osoby jest zawarta jakaś konkretna prawda o niej¹⁷². Imię „Maryja” występuje czternaście razy w Nowym

¹⁶⁶ DAVIES – ALLISON, *A critical and exegetical commentary*, 456–457.

¹⁶⁷ SPENCE-JONES, *The pulpit commentary: St. Matthew*. 2, 15.

¹⁶⁸ KUBIŚ, *Biblijny obraz św. Józefa*, 13–14.

¹⁶⁹ GRZYWACZEWSKI, „Święty Józef jako opiekun Jezusa i małżonek Maryi według Orygenesusa”, 212.

¹⁷⁰ T. HERGESEL, „Legenda o św. Józefie cieśli”, *Ewangelie apokryficzne. Cz. 2, Św. Józef i św. Jan Chrzciciel, Męka i zmartwychwstanie Jezusa, Wniebowzięcie Maryi* (ed. M. STAROWIEYSKI – W. APPEL; Apokryfy Nowego Testamentu 1/1; Kraków 2003) 559–577, 564.

¹⁷¹ FRANCISZEK, „List apostołski *Patris corde* Ojca świętego Franciszka z okazji 150. rocznicy ogłoszenia świętego Józefa patronem Kościoła Powszechnego” (2020) https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_letters/documents/papa-francesco-lettera-ap_20201208_patris-corde.html [accessed April 26, 2023].

¹⁷² Z. ABRAMOWICZ, „Imiona biblijne w systemie antroponomicznym wyznawców judaizmu i chrześcijan (na przykładzie metryk mieszkańców Białegostoku)”, *Żydzi Wschodniej Polski. Seria II. W blasku*

Testamencie BT V). Imię to może oznaczać: „gorycz”, „bunt”, „światłość” lub „gwiazdę morza”, jak też zresztą często Maryja bywa nazywana¹⁷³. Zgorzknienie towarzyszyło Matce Jezusa nie tylko podczas drogi krzyżowej i Golgoty, ale już od samego początku mogła doświadczać przykrości związanych z trudami bycia rodzicielką Mesjasza, którego poczęła za sprawą Ducha Świętego. Biblia nic nie mówi na temat buntowniczej natury żony Józefa, aczkolwiek nie można wykluczyć, że Maryja, w swej pokorze i posłuszeństwie Bogu, sprzeciwiała się wobec ludzkiej niegodziwości, ponieważ pierwszeństwo przyznawała Bożym, a nie ludzkim nakazom (Dz 5,29). Z drugiej strony należy zauważyć, że Maryja (dzięki Bożej łasce) mogła zwalczyć w sobie buntowniczą postawę. Niestety zbyt mało jest danych biblijnych, aby rozstrzygnąć tę kwestię. Stary Testament wspomina o Miriam, która była siostrą Mojżesza i zbuntowała się przeciw niemu¹⁷⁴. Dostrzec tutaj można paralelizm: Miriam – zbuntowana siostra Mojżesza i Maryja – posłuszna i wierna matka Słowa Wcielonego.

Mariologiczne aspekty passusu Mt 13,54-58 ściśle łączą się z chrystologią¹⁷⁵. Analizowany fragment ma duże znaczenie historyczne, ponieważ przekazuje informacje na temat bliskiej rodziny Jezusa. Nowy Testament wielokrotnie mówi o Maryi jako o matce Jezusa. Między innymi na podstawie badanego tekstu Kościół oparł dogmat o Bożym macierzyństwie Maryi¹⁷⁶. To właśnie przez Maryję Jezus przyszedł na świat.

W samym słowie „matka” zawarta jest również prawda o relacji, jaka łączyła Maryję z Jezusem. Z pewnością była to więź, która wskazywała na tajemnicze działanie Boga w historii całego rodzaju ludzkiego¹⁷⁷. Jezus, jako prawdziwy Bóg i prawdziwy człowiek, był zależny od Maryi i Józefa. Wszystko to, co robi matka dla swojego potomstwa, robiła również niewiasta z Nazaretu dla Jezusa. Więź matki z dzieckiem jest bardzo silną relacją. Rodzice często poświęcają swoje życie dla dobra swoich dzieci. Tak też było w przypadku Józefa i Maryi, którzy stworzyli wspólnotę rodzinną dla Jezusa.

Temat braci Jezusa ściśle łączy się z powyżej przedstawioną kwestią mariologiczną, ponieważ istnienie innych dzieci Maryi podważyłoby dogmat Kościoła powszechnego o potrójnym dziewictwie Maryi. Ręczownik *adelfos* („brat”) pojawia się aż 343 razy w Nowym Testamencie¹⁷⁸. Określa on osobę, która dosłownie pochodzi z jednego łona.

i w cieniu historii (ed. J. ŁAWSKI – B. OLECH; Colloquia Orientalia Białostocensia 7; Białystok 2014), 627–628.

¹⁷³ A. KLAWEK, „Etymologia imienia Maria”, *De etymologia vocis Mariam – Maria* 1–4/1 (1948) 176–184, 179.

¹⁷⁴ KLAWEK, „Etymologia imienia Maria”, 179.

¹⁷⁵ MIKOŁAJCZAK, „Mariologiczna interpretacja Mt 13,53-58”, 175.

¹⁷⁶ Dogmat o Bożym macierzyństwie Maryi ustanowiony został w 435 r. w Efezie. Kościół na podstawie danych biblijnych oraz powszechnego przekonania wiernych uznał, że Matce Jezusa Chrystusa przysługuje ten tytuł. Należy pamiętać, że wszelki kult maryjny wynika z zasług Syna Maryi; por. M. PIOTROWSKI, *Dlaczego ufam Kościołowi? Biblijny podręcznik obrony wiary* (Kraków 2018) 368–373; A. NAPIÓRKOWSKI, *Maryja jest piękna. Zarys mariologii i maryjności* (2016) 104.

¹⁷⁷ NAPIÓRKOWSKI, *Maryja jest piękna*, 104.

¹⁷⁸ PIOTROWSKI, *Dlaczego ufam Kościołowi?*, 180.

Septuaginta często używa tego słowa w odniesieniu do członków ludu wybranego (Wj 2,11; Kpł 19,17). Tematyka braterstwa w wierze wielokrotnie pojawia się w Dziejach Apostolskich oraz listach Apostoła Narodów¹⁷⁹. Stary Testament nie zawęża pojęcia „brat” do więzów krwi, ale określa nim bliską więź między współnikami (2 Sm 1,26; 1 Krl 9,13; Am 1,9; 2 Krn 29,34)¹⁸⁰. Natomiast sama fraza „bracia Jezusa” (*hoi adelfoi autou*) występuje w następujących passusach Nowego Testamentu: Mt 12,46-50; 13,55; Mk 3,31-35; 6,3; Łk 8,19-21; J 2,12; 7,9; Dz 1,14; Ga 1,19; 1 Kor 9,5¹⁸¹. Greckie słowo *adelphos* odpowiada hebrajskiemu rzeczownikowi *ach*. Mimo że Nowy Testament powstał po grecku, to jednak mentalność i postrzeganie rzeczywistości jego autorów zakorzenione były w Starym Testamencie. Słowa *ach* używano na określenie zarówno brata pochodzącego z tych samych rodziców, jak również innych członków rodziny, np. kuzynów. Autorzy Septuaginty słowo to tłumaczyli za pomocą rzeczownika *adelphos*, chociaż często w danym tekście chodziło konkretnie po prostu o jakiegoś krewnego, np. bratanka. Tylko dwukrotnie w LXX użyto rzeczownika *aneposis* („kuzyn”; por. Kol 4,10). W pozostałych zaś fragmentach posługiwano się słowem *adelphos*. Dokładnie ten sam zabieg stosował w swoich pismach Józef Flawiusz, kiedy pisał o kuzynach. Niezależnie od wyznania, jakie reprezentuje dany egzegeta, nie może on zaprzeczyć, że słowo *adelphos* wielokrotnie w Biblii opisuje zarówno brata rodzonego, jak również osoby należące do tej samej grupy, np. naród¹⁸².

W całej historii interpretacji tekstów dotyczących braci i siostr Jezusa w zasadzie można wyróżnić dwa główne stanowiska, które są dość ważne pod kątem doktrynalnym. Kwestia ta stała się przedmiotem wielorakich dyskusji i sporów między katolikami a pozostałymi wspólnotami chrześcijańskimi. Mianowicie wyróżnia się stanowisko Kościołów protestanckich, które są zdania, że wspomniani bracia i siostry byli rzeczywiście rodzonymi dziećmi Maryi. Natomiast Kościół katolicki nie zgadza się z tym stanowiskiem i na podstawie dokonanej egzegezy nie tylko tekstów, w których mowa jest o „braciach” Jezusa, ale również w oparciu o szerszy kontekst występowania słowa *adelphos* zarówno w Nowym Testamencie, jak i LXX, odwołując się do mentalności semickiej, a także na podstawie wniosków wyciągniętych z biblijnych opisów dzieciństwa i młodości Jezusa, uważa, że mamy w tym przypadku do czynienia z kuzynami Jezusa. W historii egzegezy istnieje również pogląd opierający się na literaturze apokryficznej, że chodziłoby tutaj o przyrodnie rodzeństwo Jezusa, ponieważ Józef już jako wdowiec pojął Maryję za żonę i posiadał dzieci z pierwszego małżeństwa.

¹⁷⁹ J.D. WATSON, *Słowo greckie na każdy dzień roku. Inspiracje z Nowego Testamentu* (Warszawa 2017) 347.

¹⁸⁰ J. NEYREY, „Bracia”, *Encyklopedia biblijna* (ed. P.J. ACHTEMEIER; Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa 2019) 137.

¹⁸¹ GRZYBEK, „Czy Chrystus miał braci?”, 231–232.

¹⁸² PIOTROWSKI, *Dlaczego ufam Kościołowi?*, 385.

Egzegeza protestancka dosłownie rozumie sformułowania mówiące o braciach i siostrach Jezusa. Pogląd ten bazuje również na fragmencie mówiącym o relacji między Józefem a Maryją po narodzinach Jezusa w Betlejem (Mt 1,25). Natomiast egzegeza katolicka, odnośnie do tego fragmentu z Ewangelii dzieciństwa Jezusa, wskazuje, że sformułowanie „nie zbliżał się do niej, aż porodziła” wcale nie musi oznaczać, że po przyjściu na świat Jezusa Józef współżył z Maryją. Można to wywnioskować na podstawie analizy porównawczej tekstów biblijnych, w których występuje słowo *heōs* („aż”)¹⁸³. Takim fragmentem jest m.in. 2 Sm 6,23, w którym jest informacja o braku potomstwa u Mikal do momentu jej zgonu. Formułowanie doktrynalnych wniosków tylko i wyłącznie na podstawie pojawienia się w jednym z fragmentów słowa *heōs*, które ma jedynie znaczenie terazniejsze i nie mówi nam nic na temat przyszłości, nie jest mocnym argumentem w dyskusji nad dziewictwem Maryi, co przyznają nawet protestanci egzegeci¹⁸⁴.

Warto zaznaczyć, że zarówno Marcin Luter, jak i Jan Kalwin darzyli dużą cziłą i szacunkiem Maryję i przyjmowali wiarę w Jej potrójne dziewictwo¹⁸⁵. Dziś trudno mówić o jakimkolwiek kulcie Maryi ze strony protestantów. Maryja uchodzi jedynie za narzędzie, jakim Bóg się posłużył, aby Jezus jako Mesjasz mógł przyjść na świat. W tym ujęciu widoczne są zasady protestantyzmu: *sola scriptura* i *solus Christus*. Poza tym uważa się, że argumentacja katolicka idąca w kierunku „kuzynów” Jezusa służy tylko i wyłącznie obronie dogmatów maryjnych, które zdaniem protestantów są niebiblijne. Do XIX w. nikt nie kwestionował tego, że w tekście Mt 13,55 jest mowa o kuzynach Jezusa. Źródła interpretacji, twierdzących, że byli to rodzeni bracia Jezusa, należy szukać w pismach Tertuliana i Helwidiusza¹⁸⁶.

Kościół katolicki naucza, że fragmenty, w których pojawia się wyrażenie „bracia Chrystusa”, nie należy rozumieć w sposób dosłowny. Katolicy tłumacze Nowego Testamentu często nie zastępują słowa „brat” słowem „kuzyn”, ale dodają przypis pokrótce wyjaśniający, że chodzi tutaj o krewnych Jezusa. Sporym uproszczeniem, a nawet ignorancją, jest więc bezpośredni wniosek podnoszony przez niektóre wspólnoty chrześcijańskie, że tylko i wyłącznie w obronie dziewictwa Maryi Kościół przyjmuje, że są to kuzyni. Zdaniem Kościoła katolickiego owi „bracia” są synami Kleofasa i Marii (J 19,25; Mt 27,56)¹⁸⁷.

W tekstach Nowego Testamentu nie ma bezpośrednio żadnej wzmianki o synach i córkach Maryi. W sytuacji, gdyby Maryja miała przed urodzeniem Jezusa potomstwo, to raczej Mateusz i Łukasz, spisując Ewangelię dzieciństwa, wspomnieliby o tym chociażby jednym zdaniem. Należy również zauważyć, że Nowy Testament jasno

¹⁸³ PIOTROWSKI, *Dlaczego ufam Kościołowi?*, 282.

¹⁸⁴ T. ZAHN, *Forschungen zur Geschichte des neutestamentlichen Kanons und der altkirchlichen Literatur* (Leipzig 1900) 336.

¹⁸⁵ ŁACH, „Bracia Jezusa”, 262–263.

¹⁸⁶ J. CALVIN, *A harmony of the Gospels. Matthew, Mark and Luke* (ed. D.W. TORRANCE – T.F. TORRANCE – T.H.L. PARKER; Calvin's commentaries; Grand Rapids, MI 1995) II, 179.

¹⁸⁷ PIOTROWSKI, *Dlaczego ufam Kościołowi?*, 382.

stwierdza, że Jezus jest pierworodnym (*prōtotokon*) synem Maryi (Łk 2,7; Mt 1,25). Podczas powrotu z Egiptu do Nazaretu nie ma wzmianki o innych dzieciach Józefa i Maryi (Mt 2,19-23). Święta Rodzina najprawdopodobniej co roku pielgrzymowała do Jerozolimy na święto Paschy. Udała się tam również wtedy, gdy Jezus miał 12 lat. I znów w przekazach ewangelijnych brakuje informacji o młodszym lub starszym rodzeństwie Jezusa (Łk 2,41-52). Również słowa Jezusa z krzyża są ważne dla tej argumentacji. Otóż Jezus dał wyraźne polecenie, aby to apostoł Jan zajął się Maryją po Jego śmierci (J 19,25-27). W takich sytuacjach zawsze opiekę nad rodzicami przejmowali pozostali bracia, a skoro zadanie to przypadło jednemu z apostołów, to można zakładać, że Jezus był jedynakiem¹⁸⁸.

Kolejnym wariantem, jaki należałoby rozpatrzyć, jest założenie, że „bracia Jezusa” są dziećmi Józefa z pierwszego małżeństwa. Pogląd ten bazuje na literaturze apokryficznej oraz pismach wyznawców Chrystusa żyjących w pierwszych wiekach ery chrześcijańskiej. W owych tekstach pojawiają się wiadomości na temat życia Świętej Rodziny. Ze względu na informacje o dzieciach Józefa z pierwszego małżeństwa najbardziej interesujące są apokryfy: *Ormiańska Ewangelia Dzieciństwa, Księga Narodzin Zbawiciela* oraz przede wszystkim *Legenda o św. Józefie cieśli*¹⁸⁹. Są w niej informacje, że Józef posiadał dzieci z pierwszego małżeństwa i już jako wdowiec poślubił Maryję. Z przekazów apokryficznych wynika, że Józef miał wcześniej szóstkę potomstwa: Lizję, Lidię, Judasza, Jozetosa, Jakuba i Szymona¹⁹⁰. Przyjmując informacje, jakie zawierają owe pisma, można znaleźć rozwiązanie, które otwiera możliwość dialogu i porozumienia w tej spornej kwestii pomiędzy katolikami a pozostałymi wspólnotami chrześcijańskimi.

Żydzi przywiązywali dużą wagę do znaczenia imion. Imiona braci i kuzynów Jezusa nawiązują do tradycyjnych imion nadawanych w Izraelu, co może wskazywać na to, że rodzina i otoczenie Jezusa należeli do ortodoksyjnego środowiska żydowskiego¹⁹¹. W starożytności osoba nadająca drugiemu człowiekowi imię posiadała nad nim władzę. Imię „Jakub” w Nowym Testamencie pojawia się kilkanaście razy w odniesieniu nie tylko do kuzyna Jezusa, ale także wówczas, gdy Biblia mówi o ojcu opiekuna Jezusa oraz o jednym z Jego apostołów. Jakub w znaczeniu „brata Pana” występuje przede wszystkim w Dziejach Apostolskich (Dz 12,17; 15,17; 21,18) oraz Listach św. Pawła (1 Kor 15,7; Ga 1,19; 2,9.12). Pierwszą postacią na kartach Biblii, która nosiła to imię, był ojciec dwunastu patriarchów, będący synem Izaaka i bratem Ezawa. Znaczenie tego imienia związane jest z Bożą działalnością, ponieważ dosłownie rzeczownik ten oznacza „Niech

¹⁸⁸ GRZYBEK, „Czy Chrystus miał braci?”, 237.

¹⁸⁹ NOCOŃ, „Św. Józef w apokryfach Nowego Testamentu”, 304.

¹⁹⁰ M. STAROWIEYSKI – W. APPEL (ed.), *Ewangelie apokryficzne. Cz. 2, Św. Józef i św. Jan Chrzcziciel, Męka i smartwychwstanie Jezusa, Wniebowzięcie Maryi* (Apokryfy Nowego Testamentu 1/1; Kraków 2003) 562.

¹⁹¹ PACIOREK, *Ewangelia według świętego Mateusza 1–13*, 613.

Bóg panuje”¹⁹². Zagłębiając się dokładnie w kwestię tego, kim konkretnie byli, co robili, czym się zajmowali „bracia” Jezusa, najwięcej informacji jest właśnie o Jakubie. Najprawdopodobniej w pierwotnym Kościele był on przewodniczącym wspólnoty wierzących w Jerozolimie¹⁹³. W latach siedemdziesiątych I w. po Chr. został on zamordowany przez Żydów¹⁹⁴. Na początku XXI w. odnaleziono *ossuarium* z napisem: „Jakub, syn Józefa, brat Jezusa”¹⁹⁵.

Na drugim miejscu został wymieniony Józef. Prawdopodobnie otrzymał on imię po swoim ojcu, oczywiście nawiązując do swojego wielkiego przodka, który był jednym z patriarchów, a za którego przyczyną lud wybrany osiedlił się w Egipcie. Imię to występuje 255 razy w Nowym Testamencie.

Następnie zostali wymienieni Szymon i Juda (u Marka kolejność tych dwóch imion jest zamieniona). Nie wiadomo, z jakiego powodu dokonano takiego zabiegu.

Imię „Szymon” pojawia się 37 razy w Nowym Testamencie, natomiast Judasz – 79 razy. Najczęściej chodzi o apostoła, który sprzedał za cenę 30 srebrników Jezusa. Możliwe więc, że właśnie dlatego w Biblii Tysiąclecia (dla odróżnienia jednego z kuzynów Jezusa od Iskarioty) posłużono się bardzo podobnym imieniem, tj. „Juda”. Niestety nie znamy więcej szczegółów z życia owych „braci” Jezusa. Jedynie jakieś niesamowite odkrycie archeologiczne mogłoby wnieść coś nowego w tej sprawie. Wydaje się jednak, że przede wszystkim sam Mesjasz przyznawał pierwszeństwo więzi duchowej, tzn. braterstwu w wierze, niż więzom krwi (Mt 12,48-50).

Zgromadzeni w synagodze mieszkańcy Nazaretu urągali Jezusowi i Jego boskim roszczeniom oraz próbowali uświadomić Mu, że skoro cała Jego rodzina nie jest w żaden sposób wyjątkowa, to On też taki nie jest i nigdy nie będzie. Krajanie – na potwierdzenie swoich przekonań i usprawiedliwienie odrzucenia Jezusa jako nauczyciela – podważyli tożsamość Chrystusa, przywołując kolejnych członków Jego rodziny. Wzmiankowali oni również o siostrach Jezusa, które były doskonale znane lokalnej społeczności, ponieważ mieszkaly w Nazarecie lub jego okolicach¹⁹⁶. Rzecznik „siostra” (*adelfē*) występuje 26 razy w Nowym Testamencie¹⁹⁷. Wyraz ten, analogicznie do tego, co miało miejsce w przypadku słowa „brat”, często występuje w Biblii w znaczeniu przenośnym i tym samym należy przyjąć, że owe „siostry Jezusa” to po prostu Jego kuzynki lub inne krewne¹⁹⁸.

¹⁹² M. MAJEWSKI, „Tajemnice biblijnych imion. Izrael” (2015) https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TB/wydawnictwom_izrael [accessed April 26, 2023].

¹⁹³ J. BLINZLER, *Die Brüder und Schwestern Jesu* (Stuttgarter Bibelstudien 21; Stuttgart ²1967) 99.

¹⁹⁴ J. GAMMIE, „Jakub”, *Encyklopedia biblijna* (ed. P.J. ACHEMEIER; Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa ²1999) 446.

¹⁹⁵ H. WITCZYK, „Jakub – syn Józefa, rodzony brat Jezusa?” (2002) https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TB/ossuarium_jakuba [accessed April 26, 2023].

¹⁹⁶ S. KISTEMAKER – W. HENDRIKSEN, *New Testament commentary. Exposition of the Book of Revelation* (New Testament commentary; Grand Rapids, MI 2001) 581.

¹⁹⁷ ŁACH, „Bracia Jezusa”, 259.

¹⁹⁸ M. ZARĘBINA, „Terminologia rodzinna w Ewangelii według św. Mateusza”, *Język Polski. Organ Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego* 2 (2010) 82–90, 87.

Niestety w badanym tekście ani w żadnym innym fragmencie Nowego Testamentu nie zostały wymienione imiona owych „siostr” Jezusa. Apokryficzna *Legenda o św. Józefie ciesli* wymienia Lidję i Lizję jako dwie córki Józefa z pierwszego małżeństwa¹⁹⁹. Brak ich imion w Nowym Testamencie można różnorako interpretować. Te kobiety mogły nie odegrać znaczącej roli w pierwotnym Kościele i dlatego pisarze Nowego Testamentu nie wymienili ich imion. Być może wraz ze swoimi mężami w ogóle nie zostały chrześcijankami. Choć nie można wykluczyć, że po zmartwychwstaniu Jezusa wraz ze swoimi rodzinami przyłączyły się do wspólnoty wyznawców Chrystusa²⁰⁰. W starożytności rola kobiet, jak również ich możliwości, były bardzo ograniczone i zależne w dużej mierze od mężczyzn.

Cała seria pytań retorycznych zaczyna się i kończy w podobny sposób. Mieszkańcy Nazaretu z niedowierzaniem i zdumieniem pytali o pochodzenie wszystkiego, czym nie mógł się szczycić żaden przeciętny człowiek, a nawet ktoś, kto pochodził z królewskiego rodu. Nikt nie zaprzeczał, że za sprawą Jezusa z Nazaretu działy się cuda. Nikt też nie odmawiał Mu wielkiej mądrości, z jaką przemawiał. Mimo to ludność Nazaretu znała Jezusa i Jego rodzinę od najmłodszych lat i po prostu nie była w stanie przyjąć do wiadomości, że właśnie On był Bożym pośrednikiem i Mesjaszem²⁰¹. Wymienili dość liczne argumenty przeciw Niemu, a jednak w dalszym ciągu nie potrafili odpowiedzieć na pytanie, skąd On to wszystko miał. Przecież Bóg nie mógł obdarować wszelkimi darami, łaską i mocą zwykłego chłopaka z Nazaretu. Na zasadzie ironii kpili z Niego. Być może sugerowali Mu, że był opętany przez Belzebuba. Nie wiemy za wiele na temat tego, kim konkretnie byli mieszkańcy Nazaretu. Ich stosunkowo bliska relacja z rodziną Mesjasza i znajomość od najmłodszych lat spowodowały, niestety, pogardę i brak szacunku do Syna Bożego. Często także we współczesnym świecie bywa tak, że sama wiedza, znajomość pewnych faktów nie sprawia, że ktoś staje się osobą głęboko wierzącą. Niestety bywa odwrotnie – dochodzi do ogołocenia pewnych prawd wiary z ich tajemniczego charakteru. Bez głębokiej więzi z Chrystusem dany teolog może po prostu paść na duchu i lekceważyć Boże miłosierdzie²⁰².

2.4. Nauczanie Chrystusa w związku z wątpliwościami mieszkańców Nazaretu (Mt 13,57)

W Mt 13,54-58 ewangelista Mateusz przytoczył tylko jedno zdanie wypowiedziane przez Jezusa. W tym krótkim przysłowiu Chrystus odpowiedział na zarzuty mieszkańców Nazaretu, odwołał się do przeszłości ludu wybranego oraz przepowiedział, że zostanie odrzucony podczas święta Paschy w Jerozolimie.

¹⁹⁹ M. STAROWIEYSKI – W. APPEL (ed.), *Ewangelie apokryficzne*, 562.

²⁰⁰ HARE, *Matthew*, 161.

²⁰¹ PACIOREK, *Ewangelia według świętego Mateusza 1–13*, 613.

²⁰² J.C. RYLE, *Matthew* (The Crossway Classic Commentaries; Abridged 1993) 113.

Z tekstu Ewangelii wynika, że reakcją ludu na naukę Jezusa, wygłoszoną w synagodze, były stawiane pytania retoryczne podające w wątpliwość pochodzenie nadprzyrodzonych zdolności Jezusa. Wątpiono, że ktoś taki, jak syn prostego cieśli mieszkający w mało znaczącym Nazarecie, może być kimś niezwykłym. Natomiast w tekście greckim znajduje się słowo *eskandalidzonto*, które można przetłumaczyć jako „byli zgorszeni”. Czasownik ten, w różnych formach gramatycznych, występuje w Nowym Testamencie 29 razy.

Zgorszenie wynikało właśnie z tego, że było czymś wręcz nie do zaakceptowania dla tych zwykłych ludzi, że ktoś spośród nich może w ogóle mieć czelność uważać się za kogoś niezwykłego, skoro nawet jego rodzice i krewni nic wielkiego nie osiągnęli. On natomiast poszedł kilka kroków dalej, ponieważ uważał się za Mesjasza. Zresztą podobna była reakcja faryzeuszów, kiedy w dalszej narracji Mateusza jest mowa o nieczystości rytualnej (Mt 15,12)²⁰³. Przywódcy religijni Izraela często zarzucali Jezusowi bluźnierstwo, ponieważ On jasno dawał do zrozumienia, że uważa się za kogoś większego niż prorocy. Robił to, dokonując cudów, odpuszczając winy oraz utożsamiając się z Mesjaszem (Mt 9,2-3; Mk 14,61-64). Często nawet – wobec jawnych znaków, jakie działały się na ich oczach – czynili wymówkę, że Jezus z pewnością czynił to wszystko za pomocą sił otrzymanych od Belzebuba (Mt 12,24).

Wielu komentatorów tekstu Mt 13,54-58 czasownik *eskandalidzonto* interpretuje jako przyczynę upadku tych, którzy nie chcieli uwierzyć w Syna Bożego²⁰⁴. Ta ich decyzja o odrzuceniu Jezusa jest *de facto* postanowieniem nieprzyjmowania do swojego serca łaski Bożej. Kamień węgielny jest przyczyną ich upadku i porażki, ale w końcowym efekcie może stać się źródłem zwycięstwa. Będzie to tylko i wyłącznie wygrana dzięki wierze w Syna Człowieczego (por. Mt 10,43-39; 1 P 2,7-8)²⁰⁵. Powątpiewanie mieszkańców Nazaretu naturalnie wiązało się ze zgorszeniem wobec słów Jezusa.

W trakcie lektury można zauważyć, że w pytaniach retorycznych mieszkańców Nazaretu pojawiło się wiele imion, ale zabrakło tego, przeciwko któremu wysnuli swoją jakże rozbudowaną i dość szczegółową argumentację. Dopiero autor Ewangelii porządkuje stan rzeczy i wplata imię Jezus w tę opowieść. Imię „Jezus” (*Iēsous*) oznacza w dosłownym tłumaczeniu, że „Jahwe jest zbawieniem”²⁰⁶. Możliwe, że mieszkańcy Nazaretu nie wypowiedzieli imienia Jezusa, ponieważ samo już jego znaczenie było odpowiedzią na ich pytania. To imię wskazuje na prawdziwą tożsamość i rolę Chrystusa.

Na zwątpienie, zgorszenie i prowokujące pytania uderzające w tożsamość Jezusa jako Mesjasza Chrystus odpowiedział tylko jednym, ale jakże trafnym stwierdzeniem. W tekście zostało ono poprzedzone słowami: „[A Jezus] rzekł do nich” / „powiedział

²⁰³ NOLLAND, *The Gospel of Matthew*, 576.

²⁰⁴ UTLEY, *The first Christian primer. Matthew*, 122.

²⁰⁵ VAN SEGBROECK, „Jésus rejeté par sa patrie (Mt 13,54-58)”, 197.

²⁰⁶ C. CARLSON, „Jezus Chrystus”, *Encyklopedia biblijna* (ed. P.J. ACHTEMEIER; Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa 21999) 481.

im” (*eipen autois*). Jezus często używał tej lub podobnej frazy („A Ja wam powiadam”), zwłaszcza kiedy nauczał, dopowiadając i interpretując Stary Testament lub kiedy odpowiadał komuś na zadane pytanie. Taki zabieg cechował przede wszystkim proroków Starego Testamentu, którzy często używali formuły: „Tak mówi Jahwe”, by wskazać, że wypowiadają słowa przekazane im bezpośrednio od Boga²⁰⁷.

Słowa, jakie wypowiedział Jezus podczas swojej wizyty w Nazarecie, wyrażały przekonanie, że wybitne osoby nie są doceniane wśród tych, którzy je najlepiej znają. Taki stan rzeczy dotyczy przede wszystkim ojczystych stron danej osoby lub nawet najbliższej rodziny. Do podobnych sytuacji dochodziło w starożytnym świecie, zarówno wśród Żydów, jak i u Greków. Wielu antycznych filozofów nie doświadczało szacunku, uznania oraz jakiejś formy docenienia ze strony swoich rodaków²⁰⁸. Podobnie sytuacja wyglądała w środowisku żydowskim, gdzie wielu proroków, począwszy od Mojżesza, poprzez Jeremiasza i aż do Jana Chrzciciela, wielokrotnie było wyszydzanych, krytykowanych i odrzucanych.

Przysłowia wypowiedzianego przez Jezusa raczej nie należy rozumieć dosłownie, lecz w szerszym ujęciu całego Izraela oraz w odniesieniu do samego Jezusa. Nie można powiedzieć, że każdy prorok był lekceważony i pozbawiony należytego szacunku w miejscu swego pochodzenia. Chociażby Eliasz lub Elizeusz nie byli prześladowani w miejscach, z których pochodzili²⁰⁹. U Mateusza to przysłowie niewątpliwie nawiązuje do kolejnego epizodu, czyli do zamordowania Jana Chrzciciela (Mt 14,1-12). To zdarzenie ukazuje przykrą prawdę, że często głosiciele Dobrej Nowiny ponoszą śmierć męczeńską, a należną im cześć oraz chwałę odbierają dopiero w królestwie niebiańskim. Często jest też tak, że wielcy ludzie dopiero po śmierci zostają docenieni nawet w tych miejscach, w których za życia nie byli mile widziani.

Prorocy, mimo iż często bywali niedoceniani przez najbliższych, jednak przyciągali do siebie rzesze ludzi, u których wzbudzali szacunek; być może właśnie dlatego, że ich słowa budziły grozę oraz obnażały słabość i przyczyny kryzysów w Izraelu. Poprzez wypowiedzenie owego prorockiego logionu ukazał, że doskonale znał zamiary swoich przedmówców²¹⁰. Wiedział, że liczyli na zobaczenie jakiejś nadzwyczajnej, cudownej sytuacji oraz cechowała ich ciekawość, a brakowało im pokory wobec Bożych dzieł mocy, jakie czynił Jezus. Możliwe, że owymi pytaniami retorycznymi chciano podburzyć Mesjasza, aby w złości pokazał, na co Go stać. Poniekąd tak też się stało, ponieważ Jezus odpowiedział im krótko i trafnie, tylko jednym zdaniem.

²⁰⁷ S. ŁACH, „Kim jest obiecany prorok w Pwt 18,15ns?”, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 24/4–5 (1971) 188–192, 192.

²⁰⁸ PACIOREK, *Ewangelia według świętego Mateusza 1–13*, 613.

²⁰⁹ SIMONETTI, *Matthew 1–13*, 294.

²¹⁰ MACARTHUR, *Matthew 24–28*, 412.

W Mt 13,57 Jezus posłużył się terminem *patris*. Ten rzeczownik może wskazywać na Nazaret, Izrael lub nawet całą ludzkość²¹¹. Interesujące jest to, że Jezus wspomniał także o swoim domu (*oikia*), co może sugerować, że Jego najbliżsi krewni nie wierzyli w Niego. Po zmartwychwstaniu ta sytuacja się zmieniła (Dz 1,14; J 7,5). Nawet jeśli ktoś nie uwierzy w Jezusa przy pierwszej sposobności i kontakcie z Nim, to wcale nie oznacza, że ów stan się nie zmieni. Czasem jest tak, że Jezus poruszy serce człowieka, który stopniowo zaczyna rozumieć, że Chrystus jest tym, który go zna, który jest miłością prawdziwą. Nie można ze stuprocentową pewnością stwierdzić, że chodzi tutaj o najbliższą rodzinę Jezusa. Samo słowo „dom” może być użyte, podobnie jak słowo „ojczyzna”, w podwójnym sensie i oznaczać cały Izrael jako „siedlisko”, w którym prorocy nie znajdują tego, czego należałoby się spodziewać, czyli szacunku, uznania i bezpieczeństwa.

Poprzez wypowiedziane przysłowie (Mt 13,57) Jezus utożsamiał się z prorokami, którzy byli przed Nim. W języku greckim słowo *profētēs*, określające takiego pośrednika między Bogiem a ludem, pojawia się 103 razy w Nowym Testamencie. Natomiast w Starym Testamencie występuje słowo *nābī* („wezwany”), które zostało użyte aż 315 razy²¹². Byli to więc ludzie powołani przez Boga do głoszenia Izraelowi prawdy, której źródłem był sam Bóg JHWH. Orędzie, jakie głosili, wzywało do nawrócenia. Wynikało to z bardzo prostego faktu, że członkowie ludu wybranego notorycznie łamali przymierze zawarte z Bogiem, osłabiali więc z Nim i narażali się na niebezpieczeństwo²¹³.

Na podstawie prorockiego logionu, jaki wypowiedział Jezus w Nazarecie, można stwierdzić, że Chrystus był świadomy tego, że Jego misja była posługą prorocką, na wzór wcześniejszych proroków. Oczywiście była ona o wiele ważniejsza, gdyż stanowiła wypełnienie wszystkich zapowiedzi o Mesjaszu (Łk 24,27)²¹⁴. Egzegeci dostrzegają podobieństwa i analogie między posługą Jezusa a wcześniejszymi prorokami. Do takich postaci Starego Testamentu należy zaliczyć chociażby Mojżesza i Jeremiasza, przeciw którym ludzie szemrali i buntowali się. Pierwszy z nich zapowiedział swojego następcę, który (podobnie jak on) będzie miał bardzo bliskie doświadczenie Boga (Pwt 18,15)²¹⁵. Jeremiasz natomiast wiele wycierpiał ze strony swego ludu, doznał odrzucenia, grożono mu śmiercią (Jr 11,21) i być może właśnie na bazie jego życiorysu powstało przysłowie wypowiedziane przez Jezusa w Mt 13,57²¹⁶. Postawa Chrystusa jako proroka widoczna jest w całym Jego życiu, nauczaniu i postępowaniu (Mt 11,21-24; 17,5; 21,23-27; 24).

²¹¹ NOLLAND, *The Gospel of Matthew*, 576–577.

²¹² A.M. BIAŁOWAŚ, „Powołanie Jeremiasza (Jr 1,4-19) w ujęciu hebrajskiej retoryki biblijnej”, *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 42/1 (2022) 15–34, 16.

²¹³ A.S.J. JASIŃSKI, „Sprawiedliwość Boża według ksiąg prorockich w ujęciu dokumentu Papieskiej Komisji Biblijnej: „Natchnienie i prawda Pisma Świętego””, *Scriptura Sacra* 21 (2017) 205–228, 208.

²¹⁴ DAVIES – ALLISON, *A critical and exegetical commentary*, 460.

²¹⁵ ŁACH, „Kim jest obiecany prorok w Pwt 18, 15ns?”, 188–192.

²¹⁶ GARDNER, *Matthew*, 224.

Wiele osób twierdziło, że był On kolejnym prorokiem, podobnie jak Jan Chrzciciel (Mt 21,11; Mk 6,15; Łk 7,16.39; 9,19; 24,19; J 4,13; 6,14; 7,40; 9,17). Należy jednak pamiętać, że Jezus był kimś więcej niż tylko prorokiem, ponieważ był On obiecany Mesjaszem i Synem Bożym.

2.5. Zwieńczenie misji Jezusa w mieście rodzinnym (Mt 13,58)

Jezus, demaskując prawdziwe zamiary rozmówców oraz napotkawszy na opór i niezrozumienie swojej misji, wiedział, że Jego pobyt w rodzinnym Nazarecie dobiegał końca. Tekst Mt 13,54-58 kończy wzmianka o niewielkiej liczbie cudów zdziałanych przez Jezusa w Nazarecie, co było ewidentną konsekwencją niewiary mieszkańców tego miasta w Chrystusa. Słowo *apistia*, w różnych formach gramatycznych, występuje 11 razy w Nowym Testamencie i dosłownie oznacza „brak wiary”, „niewiarę”. W epizodzie, w którym jest mowa o małej wierze uczniów, użyto jednak innego słowa, a mianowicie *oligopistos*, co tłumacze oddają sformułowaniem: „małej wiary” (Mt 6,30)²¹⁷. Przyjmując, że Mateusz bazował na Marku, widać, że w odniesieniu do paralelnego fragmentu (Mk 6,6) Jezus dokonuje (mimo napotkanych nieprzyjemności) kilku cudów. Skoro doznaje On klęski i odrzucenia, to można byłoby spytać, dlaczego zdecydował się na taki krok. Niektórzy bibliści uważają, że Mateusz złagodził tekst Marka, aby czytelnik nie doszedł do wniosku, że niewiara ludu ograniczyła wszechmoc Syna Bożego²¹⁸. Inni natomiast twierdzą, że Jezus – ze względu na miłosierdzie – zdecydował się uzdrowić kilku potrzebujących pomocy²¹⁹. Zdziałane cuda powodują, że mieszkańcom Nazaretu nie można zarzucić, że nie uwierzyli w Jezusa tylko dlatego, że nie zobaczyli żadnego nadprzyrodzonego znaku. Chrystus demonstruje swoją boską moc wtedy, kiedy chce, a nie wtedy, kiedy jest do tego przymuszany. Z pewnością wyjątkiem od tego jest sytuacja, w której kobieta cierpiąca na krwotok z wiarą dotknęła frędzli Jego płaszcza (Mt 9,20-22). Zdarzały się również sytuacje, w których Chrystus był pod tym względem wystawiany na próbę przez faryzeuszy i uczonych w Piśmie (Mt 16,1-4; 21,23; 22,23-28).

Biblia wielokrotnie ukazuje korelacje zachodzące między wiarą w Boga a cudami zachodzącymi w życiu danego człowieka²²⁰. Cud w rozumieniu biblijnym jest szerszym pojęciem niż współcześnie, ponieważ żywa była wiara w to, że Bóg (posługując się naturą) może interweniować w dzieje ludzkości. Przykładami tych, którzy uwierzyli Bogu i w Boga, byli m.in.: Abraham, Mojżesz, Jozue, Dawid, Salomon, Judyta, Daniel, Amos, Maryja, apostołowie, setnik z Kafarnaum, kobieta od dwunastu lat cierpiąca na krwotok, zwierzchnik synagogi o imieniu Jair, kobieta kananejska, kobieta namaszczaająca głowę Jezusa podczas uczyty w Betanii, dobry łotr oraz Paweł z Tarsu. Oprócz tych postaci,

²¹⁷ FRANCE, *The Gospel of Matthew*, 550.

²¹⁸ LUZ – KOESTER, *Matthew 8–20*, 303.

²¹⁹ PACIOREK, *Ewangelia według świętego Mateusza 1–13*, 27–28.

²²⁰ MACARTHUR, *Matthew 24–28*, 412–414.

które miawały przecież swoje wątpliwości i kryzysy w wierze, mamy również na kartach Biblii przykłady osób, które ewidentnie wykazały się niewiarą, np. Adam i Ewa okazali nieposłuszeństwo i niewiarę wobec słów Boga, a egipski król nie uwierzył Mojżeszowi i nie przekonały go liczne znaki zsyłane przez JHWH. Również Izraelici błędzili po pustyni przez 40 lat, ponieważ nie wierzyli w obietnicę Boga (por. Hbr 3,12.16-19). W Nowym Testamencie także pojawia się motyw braku wiary. Oprócz mieszkańców Nazaretu wykazały się nim również elity religijne Izraela oraz Judasz, który prawdopodobnie oczekiwał politycznego przywódcy. Zwłaszcza u Mateusza widoczne są kontrasty pomiędzy brakiem wiary u Żydów a wiarą, jaka cechuje niektórych pogan.

Konsekwencje niewiary są oczywiste. Człowiek w swoim życiu zamyka się na działanie Boga. Jezus nie może nikogo zmusić do przyjęcia Jego darów. Wiara zawsze jest łaską. Sama niewiara wiąże się z jakimś zaprzeczeniem, zamknięciem się, nieprzyjęciem i odrzuceniem pewnych duchowych darów, jakie niesie za sobą ufność Bogu.

Wydarzenia z Nazaretu są nawiązaniem i ilustracją przypowieści o siewcy (Mt 13,3-9). Niestety słowa Jezusa wypowiedziane w tamtejszej synagodze nie padły na ziemię żyzną, lecz trafiły do ludzi, którzy zagłuszyli je swoją pozorną wiedzą na temat życiorysu Jezusa oraz małościowością, co było dobrze widoczne w zadawanych przez nich pytaniach retorycznych. Jeśli spojrzeć na paralelny fragment u Łukasza, to można dostrzec, że mieszkańcy Nazaretu chcieli zagłuszyć głos sumienia poprzez zrzucenie w przepaść Tego, który próbował poruszyć ich serca zamknięte na Bożą prawdę (Łk 4,28-29).

Wiara wymaga świadectwa życia z Chrystusem, które nie jest proste. Można wręcz powiedzieć, że jest to życie wymagające. Zarówno mieszkańcy Nazaretu, do których zwrócił się Jezus, jak i ludzie wszystkich czasów szukają wymówek i usprawiedliwień, aby nie pójść drogą Bożej łaski i prawdy, która zawsze wymaga nawrócenia i pracy nad sobą²²¹. Wątpliwości są jak najbardziej naturalne i nie należy ich utożsamiać z niewiarą, która od razu dyskredytuje wszystko to, co boskie. Każdy, kto szuka prawdy, będzie otwarty na merytoryczne argumenty.

Wielu teologów i filozofów podejmowało temat wiary, jednakże zawsze była i jest to kwestia bardzo indywidualna, a z drugiej strony wspólnotowa, bo wyznawana jest ona z drugimi w *communio* Kościoła, który trwa w nauce Chrystusa i apostołów. Niektórzy utożsamiają niewiarę z ateizmem, jednak nie jest to takie proste, jakby się mogło wydawać. Wielu też odrzuca Dobrą Nowinę, ponieważ nie jest w stanie realizować wymogów, jakie przed nimi stawia Jezus. Człowiek chce być panem swojego losu, zwłaszcza w dzisiejszym świecie jest mu trudno powierzyć swoje życie Absolutowi, a przecież na tym właśnie polega sens wiary²²².

²²¹ MACARTHUR, *Matthew 24–28*, 412–414.

²²² M. SIEŃKOWSKI, „Niewiara w rozumieniu św. Tomasza z Akwinu”, *Civitas et Lex* 22/2 (2019) 79–89, 85.

Dokonana analiza egzegetyczna fragmentu Mt 13,54-58 odsłania szczegóły odrzucenia Jezusa w Jego rodzinnym mieście. Chrystus zajął się w Nazarecie dokładnie tym samym, czym parał się w innych miastach, czyli nauczał i głosił Dobrą Nowinę. Mateusz, podobnie jak Marek, nie wymienił nazwy konkretnej miejscowości, lecz wspominał o ojczyźnie Jezusa. Słowo *patris* aż dwukrotnie pojawia się w Mt 13,54-58. Za drugim razem użył go nawet sam Chrystus. Taki zabieg ma swoją bardzo bogatą wymowę teologiczną, ponieważ jest zapowiedzią przyszłego odrzucenia Jezusa przez Żydów w Jerozolimie podczas procesu przed Piłatem. Prawdopodobnie Chrystus wygłosił słowa pełne mądrości i mocy w miejscowej synagodze, w dzień szabatu (por. Łk 4,16-30).

3. Przesłanie teologiczne fragmentu Mt 13,54-58

3.1. Jezus jako nauczyciel, prorok i cudotwórca

Analizując passus Mt 13,54-58 można dostrzec kilka tytułów chrystologicznych odnoszących się do Jezusa z Nazaretu. Wielu postrzeżało Go jako wędrownego nauczyciela lub rabbiniego nauczającego lud. Inni widzieli w Nim proroka na wzór Mojżesza lub Eliasza. Jezus, na potwierdzenie swoich słów, często dokonywał cudów i uzdrowień. Nierzadko dochodziło również do egzorcyzmów. Wszystkie wymienione wyżej aspekty misji Chrystusa wskazują na to, że był On największym spośród wszystkich nauczycieli i proroków, a jednocześnie dają do zrozumienia, że Jego przyjście na świat wiązało się z obietnicą Bożego Mesjasza.

Jezus posługiwał się przede wszystkim słowem mówionym. Podobnie jak inni nauczyciele, np. uczeni w Piśmie, faryzeusze, saduceusze, Chrystus głosił Prawo pochodzące od Boga. Jednakże sposób, w jaki to robił, był całkowicie odmienny. Nauczał On, mając doświadczenie Boga Ojca. To właśnie ono determinowało Jego nauczanie oraz czyny, które miały na celu potwierdzenie głoszonych przez Niego słów. Owa relacja z Bogiem stanowi klucz do jak najlepszego naśladowania Mistrza z Nazaretu dla każdego, kto głosi naukę w imieniu całego Kościoła²²³. Często nauczyciel jest osobą, która posiada wiedzę, na której pozyskaniu w większym lub mniejszym stopniu zależy odbiorcy. W starożytności to uczeń wybierał swego mistrza. Jezus postępował inaczej, ponieważ sam wybierał swoich adeptów. Tacy nauczyciele słynęli ze swej wiedzy, nierzadko również z błyskotliwych ripost motywujących odbiorców do szukania odpowiedzi na różne pytania. W taki sposób postępował Sokrates, którego cechowała pokora oraz zdolność do zadawania pytań, które często zmieniały tok rozumowania

²²³ J. CZERKAWSKI, „Szkolna posługa katechety jako nauczyciela, wychowawcy i świadka wiary”, *Kieleckie Studia Teologiczne* 9 (2010) 23–34, 33.

odbiorcy²²⁴. Tłumy podążały za Jezusem z różnych powodów, często takich, które nie miały nic wspólnego z wiarą. Wielu po prostu było ciekawych postaci Chrystusa, o którym było głośno ze względu na rozchodzące się wiadomości w formie ustnego przekazu.

Mateusza wielokrotnie ukazuje postać Chrystusa jako Nauczyciela. Nawet Jego oponenci nie odmawiali Mu tego tytułu (zob. Mt 8,19; 9,11; 12,38; 17,24; 19,16; 22,16.24.36; 26,18)²²⁵. W języku hebrajskim na określenie takiego mędrca używa się słowa *rabbi*, które wyraża szacunek wobec mężczyzny zajmującego się nauczaniem ludzi prawd Bożych objawionych w świętych zwojach²²⁶.

Sam Jezus pozostawił nam wskazówki, w jaki sposób należy traktować tych, którzy przekazują wiedzę i mądrość swoim następcom. Wzywał On do tego, aby Jego uczniowie byli pokorni i nie szukali możliwości do pokazania swojej wyższości nad Mistrzem (Mt 10,24-25). Chrystus przypomniał również, że tak naprawdę miano nauczyciela i mistrza przysługuje tylko Bogu Ojcu i Jemu samemu jako Synowi Bożemu, który nauczał całym sobą, aż do śmierci męczeńskiej (Mt 23,8)²²⁷.

W pierwszych wiekach ery chrześcijańskiej Jezus był przedstawiany jednocześnie jako mędrzec i pasterz, o czym przypomniał Benedykt XVI w encyklice *Spe salvi*²²⁸. Nic w tym dziwnego, skoro już św. Jan Apostoł w swej Ewangelii ukazał Jezusa jako Dobrego Pasterza (J 10,1-18), który znał każdego ze swoich podopiecznych po imieniu, a oni z uwagą słuchali i wypełniali polecenia swego opiekuna. Z tego też powodu należy stwierdzić, że Jezus, mimo doświadczanego odrzucenia, cieszył się sporym autorytetem jako żydowski rabbi, zarówno wśród prostego ludu, jak również wśród elit religijnych Izraela. Bliskość z Bogiem była siłą, która dawała Chrystusowi posłuch wśród ludu. Jezus podkreślał, że to, co głosi, jest nauką Tego, który Go posłał (J 14,24). Trzeba również zaznaczyć, że Chrystus poprzez całą swoją działalność sam wypracował sobie autorytet, jaki posiadał²²⁹. Nie należał On do żadnej ze szkół rabinackich i stał w opozycji do nauki głoszonej przez uczonych w Prawie, ponieważ najważniejszym zadaniem Jezusa było przykazanie miłości, a także kult Boga w duchu i prawdzie (Mt 22,36-40; J 4,23-24), a nie zaś zewnętrzne działania podejmowane przez Izraelitów, których serca często były zatwardziałe. To właśnie strach przed rosnącym poparciem dla Jezusa krytykującego

²²⁴ S. JANIEC, „Chrystus Jezus jako nauczyciel i wychowawca – trzy świadectwa”, *Pedagogika Społeczna* 18/3 (2019) 423–432, 428–429.

²²⁵ P. KASIEŁOWSKI, „Rozmowa Jezusa z Nikodemem (J 3,1-21)”, *Studia Bobolanum* 31/1 (2020) 115–138, 117.

²²⁶ A. BAUM, „Rabbi”, *Praktyczny słownik biblijny. Opracowanie zbiorowe katolickich i protestanckich teologów* (ed. A. GRABNER-HAIDER; Warszawa 1994) 1117.

²²⁷ R. NAKONIECZNY, „Katechetyczna interpretacja wybranych tytułów chrystologicznych”, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 54/2 (2001) 134–142, 135.

²²⁸ BENEDYKT XVI, *Encyklika Spe salvi Ojca Świętego Benedykta XVI do biskupów, prezbiterów i diakonów, do osób konsekrowanych i wszystkich wiernych świeckich o nadziei chrześcijańskiej* (Katowice 2007) 6.

²²⁹ S. WRONKA, „Autorytet Jezusa w Ewangeljach”, *Pomiędzy szacunkiem a odpowiedzialnością: rola autorytetu w rozwoju człowieka* (ed. A. CHRAPUSTA – I. SKOCZEŃ – S. WRONKA; Kraków 2021) 11–29, 14, <https://doi.org/10.15633/9788363241117.01>.

zadufanych w sobie faryzeuszy był jednym z powodów, dla którego Sanhedryn podjął decyzję o uśmierceniu Go (Mt 26,3-5; J 11,45-53).

Nauczanie Jezusa, które według naocznych świadków było pełne mocy (Mk 1,27; Mt 4,23-25), nierozzerwalnie łączyło się z Jego prorocką działalnością. Rabbi pochodzący z Nazaretu sam o sobie powiedział, że jest prorokiem (Mt 13,57; Mk 6,4; Łk 4,24; J 4,44). Na tle całej Ewangelii dostrzegalna jest samoświadomość Jezusa jako Bożego Pomazańca. Chrześcijańska teologia utożsamia Go z zapowiadającym w Starym Testamencie Sługą Jahwe oraz z obiecany pośrednikiem podobnym do Mojżesza²³⁰. Z pewnością Jezus był prorokiem autentycznym, w odróżnieniu od tych fałszywych, którzy tylko uzurpowali sobie prawo do przemawiania w imieniu Boga i czynili to głównie w celach zarobkowych.

Jezus, uchodzący dziś za postać historyczną, proroka, a dla chrześcijan za Syna Bożego i obiecanego Mesjasza, urodził się w niewielkim Betlejem, wychowywał się w zwyczajnej rodzinie, w małym miasteczku Nazarecie, nie posiadał wykształcenia, na które wskazywały tytuły, jakimi do Niego się zwracano, nie wychowywał Go biologiczny ojciec, był On lekceważony i często ludzie nie doceniali Jego działalności, a mimo to był w stanie zrealizować zbawczą misję powierzoną Mu przez Boga Ojca. To wszystko ukazuje ludziom, a szczególnie tym, którzy są z różnych względów wykluczani i lekceważeni w swoich społecznościach, bardzo ważną prawdę, którą podkreśla i przypomina Kościół, a mianowicie, że należy respektować godność każdego człowieka. Cnota pokory powinna nam wszystkim towarzyszyć, abyśmy nigdy nie przekreślali tych, którzy mogą sprawiać pozory osób, którym szacunek, uznanie lub marzenia o realizacji własnych ambicji zdają się nie przysługiwać. Taki wniosek można poniekąd wysnuć ze słów Chrystusa o nagrodzie, jaką można otrzymać od proroka (Mt 10,41). Najprawdopodobniej chodzi tutaj o pokój serca, który towarzyszy tym, którzy zawierzyli swe życie Jezusowi (Mt 10,13-14; J 20,19.21.26). Brak szacunku wobec Posłańca JHWH skutkuje utratą Bożego błogosławieństwa.

W działalności Jezusa można wyróżnić co najmniej kilka aspektów, które wskazują, że należy Mu faktycznie przypisać tytuł proroka, np.: powołanie Boże (por. Mt 3,13-17), gesty profetyczne, jakich dokonywał (np. pisanie palcem po ziemi w J 8,6), zapowiedź srogich kar, w przypadku dalszego brnięcia w grzech oddalający od Boga (Mt 23,15-31; 25,31-46) oraz upominanie się o słabszych i tych, którzy z różnych powodów znajdują się na marginesie życia społecznego, kulturalnego i religijnego (Mt 26,10-13)²³¹. Nie można tutaj pominąć słów Jezusa o roli świętego miasta Jeruzalem w prześladowaniu proroków Bożych (Mt 23,37-39). Chrystus, jak każdy prorok, przekazywał słowa pochodzące od

²³⁰ NAKONIECZNY, „Katechetyczna interpretacja wybranych tytułów chrystologicznych”, 135.

²³¹ W. PIKOR, „Proroctwo i prorocy”, *Nowy słownik teologii biblijnej* (ed. H. WITCZYK; Lublin – Kielce 2017) 730–743, 736.

Boga, które często stanowiły przepowiednie dotyczące przyszłości (J 7,16)²³². Natomiast Jego prorockie orędzie w dużej mierze było proklamacją prawdziwej miłości i jedności we wspólnocie wyznawców jedyne Boga²³³.

Jezus z Nazaretu uchodził wśród ludu Izraela i pogan za proroka (zob. Mt 16,14; 21,11.46; J 4,19; 7,40; 9,17). Dla niektórych był On kimś podobnym do Jana Chrzciciela, a inni widzieli w Nim kogoś z dawniejszych proroków. Jezusa jednak wyróżniało spośród wszystkich innych proroków to, że powoływał się na swój autorytet, np. wówczas, gdy powiedział, że jest „drogą prawdą i życiem” (J 14,6)²³⁴. Natomiast ci, którzy faktycznie byli powołani przez JHWH, podkreślali, że przemawiają w imieniu samego Boga²³⁵.

Potrójna misja Jezusa jako kapłana, proroka i króla wzywa również każdego wierzącego, włączonego poprzez chrzest do wspólnoty Kościoła, aby niejako współuczestniczył w misji samego Chrystusa²³⁶. Przynależność do *communio* Kościoła Chrystusowego, niezależnie od stanu i powołania danego człowieka, zobowiązuje wszystkich wiernych do bycia autentycznymi świadkami i głosicielami zmartwychwstałego Jezusa jako źródła nadziei. Tę misję należy realizować zarówno poprzez swoje słowa, jak również czyny²³⁷. Należy również nadmienić, że Jezus jest uznawany za jednego z proroków również w innych religiach, np. w islamie, choć oczywiście nie pełni tam takiej roli, jak chociażby Mahomet.

Działalność Jezusa rzeczywiście nawiązywała do tych, którzy przemawiali w Bożym imieniu przed Jego przyjściem na ziemię, jednakże na tym nie kończyła się Jego rola. Ewangelieści ukazują nam Chrystusa jako kogoś, kto był znacznie ważniejszy, niż wszyscy dotychczasowi prorocy. Ich rolą było zapowiedzenie nadejścia Mesjasza (Hbr 1,1-4)²³⁸, natomiast wyższość Jezusa nad prorokami Starego Przymierza uwidoczniła się chociażby w zdolności czynienia cudów, wśród których największe zdają się dotyczyć wskrzeszania zmarłych oraz odpuszczania grzechów. Chrystus został ukazany jako zapowiadany Mesjasz, który był w stanie uzdrawiać potrzebujących i strapionych²³⁹. Kto mógł panować nad śmiercią i odpuszczać winy, jeśli nie Bóg? Zwłaszcza te dwa ważne aspekty misji Jezusa spowodowały, że posadzono Go o bluźnierstwo, a w konsekwencji

²³² K. PAURITSCH, „Prorok”, *Praktyczny słownik biblijny. Opracowanie zbiorowe katolickich i protestanckich teologów* (ed. A. GRABNER-HAIDER; Warszawa 1994) 1057–1062, 1062.

²³³ A. SIEMIENIEWSKI, „Wielki Prorok nastał wśród nas”, *Wrocławski Przegląd Teologiczny* 8/1 (2000) 252–253.

²³⁴ P. BEAUCHAMP, „Prorok”, *Słownik teologii biblijnej* (ed. X. LÉON-DUFOUR; Poznań 1982) 783–792, 791.

²³⁵ NAKONIECZNY, „Katechetyczna interpretacja wybranych tytułów chrystologicznych”, 138.

²³⁶ J. SZKODOŃ, „Udział chrześcijan w potrójnej misji Jezusa Chrystusa według encykliki *Redemptor hominis*”, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 32/6 (1979) 341–347.

²³⁷ SZKODOŃ, „Udział chrześcijan w potrójnej misji Jezusa”, 342.

²³⁸ SIEMIENIEWSKI, „Wielki Prorok nastał wśród nas”, 252.

²³⁹ T. TOMASZEWSKI, „Cud w Piśmie Świętym”, *Rocznik Skrzatuski* 5 (2017) 13–24, 18; R. TOMCZAK, „Funkcja wiary w cudach biblijnych”, *Studia Paradayskie* 25 (2015) 221–228, 226.

zabito. Nawet sam JHWH po stworzeniu świata odpoczął siódmego dnia, a tymczasem Jezus czynił cuda w szabat. Nie dziwny się Żydom, że takie działania Nauczyciela z Nazaretu spowodowały, że posadzono Go o kontakty z Belzebubem (Mk 3,22). Jezus pomagając ludziom w szabat, wskazał, że ważniejsze od litery Prawa było czyste serce. Chrystus, czyniąc dobre uczynki względem ludu w ten święty dzień, w nieoczywisty dla wszystkich sposób dokonał swoistego przedstawienia tego, kim był naprawdę – Panem szabatu, czyli Bogiem (Mt 12,8). To jednak nie wszystko, ponieważ zdawać by się mogło, że Jezus poniósł porażkę na krzyżu. Nic bardziej mylnego. To właśnie męka krzyżowa, a po niej cud zmartwychwstania, stanowiły wypełnienie się proroctw o Mesjaszu i były ukazaniem Bożej chwały przynależnej Chrystusowi²⁴⁰.

Słowa Jezusa były nierozzerwalnie połączone z Jego czynami²⁴¹. Kiedy Chrystus po swoim zmartwychwstaniu pojawił się wśród apostołów, w których gronie znajdował się także wątpiący Tomasz, wypowiedział zdanie pełne mocy: „Pokój wam!” (J 20,26). Tymi słowami Jezus napełnił spokojem pogmatwane i pełne lęku życie swoich uczniów.

Funkcja cudu jest bardzo ważna w argumentacji za boskością Jezusa Chrystusa. Dokonywał On bowiem dzieł mocy, aby uwiarygodnić swoje posłannictwo oraz ukazać światu, że za sprawą Jego osoby Królestwo niebieskie jest już obecne pośród ludzi²⁴². Liczne znaki, które czynił Jezus, zapowiadały nadchodzące zbawienie. Pisarze Nowego Testamentu używali słowa *sō(i)dzō* do przedstawienia opisów uzdrowień, a także określali nim nadchodzące zbawienie²⁴³. Jednakże Chrystus nigdy nie czynił cudownych znaków, kiedy żądano, aby ich dokonał (Łk 11,29)²⁴⁴.

Biblia wielokrotnie ukazuje prawdę, że do zaistnienia cudu potrzebna jest autentyczna wiara, o jakiej Jezus wspominał kobiecie w Samarii (J 4)²⁴⁵. To właśnie ona powodowała, że Chrystus, przejęty ludzkim cierpieniem, decydował się pomóc potrzebującym. Nie robił tego na pokaz lub żeby spełnić chęć zaspokojenia ciekawości wśród zgromadzonych, lecz zawsze dokonywał dzieł mocy ze względu na większe dobro danego człowieka lub całej społeczności²⁴⁶. W tym sensie można mówić o eklezjalnej funkcji cudu²⁴⁷. Ewangelisci często podkreślają, że Jezus znajdował głęboką wiarę wśród pogan, a nie pośród pobożnych Żydów. Chrystus, poprzez dokonywane cuda, zapraszał ludzi do dania Mu pozytywnej odpowiedzi na otrzymaną łaskę, a w konsekwencji do pójścia

²⁴⁰ WRONKA, „Autorytet Jezusa w Ewangeliach”, 18.

²⁴¹ R. TOMCZAK, „Nauczycielska działalność Jezusa Chrystusa”, *Studia Paradayskie* 3 (1993) 151–158, 156.

²⁴² TOMASZEWSKI, „Cud w Piśmie Świętym”, 16.

²⁴³ M. SKIERKOWSKI, „Cuda w działalności Jezusa i misji Kościoła. Wykład teologicznofundamentalny”, *Studia Teologiczne* 18 (2000) 89–107, 102.

²⁴⁴ P. TERNANT, „Cud”, *Słownik teologii biblijnej* (ed. X. LÉON-DUFOUR; Poznań 1982) 162–170, 167.

²⁴⁵ SKIERKOWSKI, „Cuda w działalności Jezusa i misji Kościoła”, 102.

²⁴⁶ LANGKAMMER, *Komentarz do Ewangelii wg św. Mateusza*, 144.

²⁴⁷ SZYMANEK, *Wykład Pisma Świętego NT*, 90.

za Nim w codziennym życiu²⁴⁸. Zaistnienie cudu niekoniecznie musi od razu prowadzić świadka takiego zdarzenia do wiary. Jest ona przecież łaską i często dana osoba musi dojrzeć do wiary, która jest procesem, drogą zawierającą kolejne etapy wtajemniczenia. Czasem jednak ludzie odrzucają Boże dary, ponieważ są przerażeni tym, co zobaczyli. W ten sposób zareagowali chociażby mieszkańcy miasta Gadara na dokonany przez Jezusa cud (Mt 8,28-34)²⁴⁹.

Bibliści klasyfikują cuda dokonywane przez Jezusa Chrystusa na kilka sposobów²⁵⁰. Można wskazać kilka rodzajów takich niesamowitych zdarzeń: leczenie rozmaitych chorób i dolegliwości, przywracanie zmarłego do życia, wypędzanie złych duchów oraz panowanie nad siłami natury²⁵¹. Prawdziwa tożsamość Jezusa ujawnia się dopiero wówczas, gdy człowiek pojmie, że cudów, jakich dokonywał Chrystus, mógł dokonać tylko Bóg. To zaś oznacza, że przyjęcie Jezusa do swojego życia i zaakceptowanie Jego prymatu w świecie jest kwestią indywidualną danego człowieka. W Biblii wielokrotnie są opisywane sytuacje, kiedy to świadkowie danego cudownego zdarzenia, mimo widzialnych dowodów, ciągle pozostają na etapie niewiary lub wątpliwości. Wiara w cudotwórczą działalność Jezusa, a więc w konsekwencji w całe Jego soteriologiczne oddziaływanie, jest, po pierwsze, łaską, a po drugie, często może być długotrwałym procesem dojrzewania do głębszej wiary w Chrystusa jako Pana i Zbawiciela, który dla wierzących jawi się jako ostateczny cel ludzkiego życia. Ewangelieści przedstawiają postać Jezusa, który ma moc i władzę nad ludzkimi słabościami i chorobami, śmiercią oraz siłami ciemności. Widać to, gdy był On w stanie uciszyć szalejące jezioro, które stanowiło symbol panującego zła. Zwykle ludzie nie są w stanie lub po prostu nie chcą pojąć tajemnicy Wcielenia Syna Człowieczego. Trudno jest pojąć i zrozumieć, że Bóg zechciał, aby Jego Syn zstąpił na ziemię, będąc jednocześnie prawdziwym Bogiem i prawdziwym człowiekiem.

3.2. Ojczyzna i więzy krwi jako elementy łączące Izraelitów

Dalsze badania nad Mt 13,54-58 ukazują kolejny motyw teologiczny, który dotyczy zagadnień związanych z: ojczyzną/ziemią, więzami krwi, rodziną i relacjami, jakie zachodzą pomiędzy członkami danego rodu, klanu, a w końcu wśród całego ludu wybranego. Temat ojczyzny/ziemi pojawia się już w Księdze Rodzaju, a jej teologia obecna jest bardzo często w Starym Testamencie i korzysta z niej również autor Apokalipsy. Ten termin może oznaczać zarówno kraj, jak również konkretne miejsce, z którego wywodzi się dany człowiek²⁵².

²⁴⁸ TOMCZAK, „Funkcja wiary w cudach biblijnych”, 223.

²⁴⁹ Ł.G. FLORCZYK, „Paschalna wiara apostoła Tomasza (J 20,24-29)”, *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 40/2 (2020) 25–52, 46–47.

²⁵⁰ TOMASZEWSKI, „Cud w Piśmie Świętym”, 19.

²⁵¹ TOMASZEWSKI, „Cud w Piśmie Świętym”, 19.

²⁵² D. DZIADOSZ, „Ziemia”, *Nowy słownik teologii biblijnej* (ed. H. WITCZYK; Lublin – Kielce 2017) 995–997, 995.

Zagadnienie ojczyzny łączy się z obietnicą obdarowania ziemią, jaką otrzymał już Abraham, który uwierzył Bożemu słowu (Rdz 12,1-7)²⁵³. Realizacja tej umowy zależała od wierności ludu względem JHWH i posłuszeństwa Jego woli. Z tego też powodu naród, który wyszedł z Egiptu pod przewodnictwem Mojżesza, błąkał się po pustyni przez 40 lat. Izraelitom brakowało przede wszystkim zaufania względem Tego, który był ich prawdziwym wybawieniem. Na pustyni szemrano przeciwko Mojżeszowi, którego Bóg wybrał i ustanowił pośrednikiem między sobą a grzesznym ludem. JHWH dotrzymał danego słowa i Izraelici w końcu przejęli władanie nad ziemią Kanaan, która miała obfitować we wszystko, czego potrzebowali do szczęśliwej egzystencji. Miejsce to symbolizowało Boże błogosławieństwo, czyli duchowe bogactwo, a w momencie utraty stawało się wyrazem tęsknoty za relacją z Bogiem, która dawała poczucie bezpieczeństwa i była powodem do dumy dla ludu wybranego²⁵⁴. Poczucie odrębności i wyjątkowości, w porównaniu do sąsiednich narodów oraz plemion, czasem przejawiało się pychą oraz dumą, która była powodem do grzechu egoizmu i poczucia samowystarczalności przejawiającymi się w lekceważeniu Bożej roli w historii całego narodu, jak również poszczególnych jednostek²⁵⁵. Właśnie to zarzucił Izraelitom diakon Szczepan, kiedy w swej mowie przeciwko Sanhedrynowi przytoczył historię zatwardziałości wielu serc, które zapomniały o swym Wybawicielu (Dz 7,1-51). Z drugiej strony trzeba przyznać, że silny patriotyzm mający swoje korzenie już w prymitywnych plemionach oraz identyfikacja z ludem wybranym, którego władcą był JHWH, pozwoliła Izraelitom przetrwać najtrudniejsze momenty w ich historii²⁵⁶. Wiedzieli oni bowiem, że są dziedzicami relacji z jedynym Bogiem, której cechą nadrzędną była miłość, jaką JHWH ich obdarzył i która stała u podstaw zawartego przymierza z ich przodkami²⁵⁷. Ojczyzną dla Izraelitów była więc w pierwszej kolejności Ziemia Obiecana, a następnie konkretne miejsce, z jakiego się wywodzili.

Są tylko szczątkowe informacje na temat tego, co robił tam Jezus w swojej młodości. Józef z rodziną powrócił do Nazaretu, kiedy dowiedział się, że umarł Herod Wielki (Mt 2,19-23). Tam Chrystus dorastał i rozwijał się na wielu płaszczyznach, zachowując przy tym pokorę wobec swoich bliskich (Łk 2,39-40.51-52). Każdy człowiek posiada szczególnie sentyment do miejsca, w którym się wychował. W nim bowiem nawiązywało się pierwsze przyjaźnie i miłości, uczyło się, pracowało i modliło. Nie da się ukryć, że każdy człowiek ma jakieś wspomnienia związane z dzieciństwem. Nie zawsze będą to doświadczenia łatwe, ale na pewno można powiedzieć, że często odgrywają one kluczową

²⁵³ Ł. FLORCZYK, *Bóg Izraela w rozumieniu nie-Izraelitów. Studium historyczno-krytyczne wybranych tradycji deuteronomistycznej historiografii (Joz–2 Krl)*; Opolska Biblioteka Teologiczna 173; Opole 2020) 135.

²⁵⁴ FLORCZYK, *Bóg Izraela w rozumieniu nie-Izraelitów*, 138.

²⁵⁵ J. LISICA, „Wiara w Jezusa wyzwaniem do miłowania ojczyzny”, *Studia Gdańskie* 34 (2014) 145–155, 151–152.

²⁵⁶ LISICA, „Wiara w Jezusa”, 150.

²⁵⁷ G. SZAMOCKI, „Tożsamość biblijnego Izraela a postawy tolerancyjne w świetle Starego Testamentu”, *Studia Gdańskie* 29 (2011) 63–77, 63.

rolę w życiu danego człowieka. Zapewne tak też było z Jezusem, który mając wspomnienia z dzieciństwa i swojej młodości, doznał bolesnej porażki w miejscu, w którym się wychował.

W Nowym Testamencie idea ojczyzny/ziemi niejako ustępuje miejsca wszechobecnej chrystologii. W Ewangeliach te dwa terminy ściśle łączą się z Jezusem i Jego odrzuceniem, ponieważ zarówno w Nazarecie, który często jest określany słowem *patris*, jak również w całej Judei, a więc ojczyźnie wszystkich Izraelitów, był On zlekceważony i w końcowym rozrachunku nieprzyjęty. Temat ziemi i ojczyzny ostatecznie wiąże się z eschatologicznym Jeruzalem, które staje się nową Ziemią Obiecaną, do której zmierzają chrześcijanie²⁵⁸. Ziemia Kanaan stanowi w Starym Testamencie jedynie typ nadchodzącego Królestwa niebieskiego, w którym człowiek będzie mógł w pełni przebywać w miłości Ojca²⁵⁹. Prześladowani chrześcijanie podkreślali często, że są już obywatelami niebieskiego Jeruzalem. Ojczyzna wiąże się z początkiem życia, ze źródłem, z którego wywodzi się dana osoba. Takie pojmowanie tej kwestii prowadzi do wniosku, że naszą ojczyzną jest Ten, który nas stworzył i zna nasze wewnętrzne pragnienia. Prawdę tę wyraził już św. Augustyn, który pisał w swoich *Wyznaniach*: „Niespokojne jest serce człowieka, dopóki nie spocznie w Bogu”²⁶⁰.

Przynależność do danego rodu lub pokolenia była dla kolejnych Żydów powodem do dumy i motywacją do osiągnięcia tego, co wcześniej, dzięki zażyłej relacji z JHWH, udało się dokonać ich przodkom.

Krew, jaka płynęła w żyłach kolejnych pokoleń Izraelitów, była w pierwszej kolejności symbolem życia, którego jedynym władcą był JHWH²⁶¹. Dzięki swoim przodkom Izraelici mieli szansę na nawiązanie relacji z Bogiem. W wielu miejscach Starego Testamentu JHWH został przedstawiony w odniesieniu do patriarchów. Świadczy o tym chociażby sformułowanie: „Bóg ojców naszych” (zob. Wj 3,16; Pwt 1,11). Kolejne pokolenia pobożnych Żydów poprzez historię swoich poprzedników i dzięki odniesieniu swojej egzystencji do biblijnych tekstów przedstawiających zawile dzieje przymierza pomiędzy dwiema tak różnymi od siebie stronami miały szansę poznać Boga²⁶².

Więzy krwi były istotne w Izraelu nie tylko ze względu na wyjątkową relację z JHWH, ale także z uwagi na rodzinę. Liczne potomstwo było uznawane za Boże błogosławieństwo oraz gwarantowało przetrwanie rodu. Z tego też powodu nie może dziwić i oburzać fakt istnienia tzw. prawa lewiratu, które polegało na tym, że w przypadku śmierci mężczyzny, który nie doczekał się potomstwa z poślubioną niewiastą, brat takiego człowieka był

²⁵⁸ DZIADOSZ, „Ziemia”, 996–997.

²⁵⁹ LISICA, „Wiara w Jezusa”, 149.

²⁶⁰ AUGUSTYN, *Wyznania* (Kraków 2018) I,1.

²⁶¹ A. OHLER, „Krew”, *Praktyczny słownik biblijny. Opracowanie zbiorowe katolickich i protestanckich teologów* (ed. A. GRABNER-HAIDER; Warszawa 1994) 579.

²⁶² SZAMOCKI, „Tożsamość biblijnego Izraela”, 65.

zobowiązany do poślubienia bratowej, wdowy i poczęcia syna, który formalnie miał być potomkiem zmarłego²⁶³.

Wyrazem troski o zachowanie swojej tożsamości jako ludu wybranego, którego jedynym władcą był JHWH, było kontrowersyjne w świetle dzisiejszego rozumowania prawo cheremu²⁶⁴, które polegało na zniszczeniu i oddaniu w ręce Boga tego, co mogło stanowić zagrożenie dla Izraelitów; przede wszystkim chodziło tutaj o wszelkiego rodzaju przedmioty, które zawierały podobizny pogańskich bożków²⁶⁵. Chodziło w nim również o niewchodzenie w bliskie relacje (np. małżeństwo) między Izraelitami a innymi plemionami, ponieważ bano się synkretyzmu religijnego, który byłby sprzeniewierzeniem się woli jedynego Boga. Dziś należy postrzegać to prawo przede wszystkim w sensie duchowym, tzn., że alienacja i pozbywanie się rzeczy przeciwnika były wyrazem troski o czystą relację z Bogiem Izraelitów²⁶⁶.

Zależność, wierność i miłość względem Boga determinują każdą kolejną relację. Wpierw jest to zależność od swoich rodziców: matki i ojca, następnie pojawiają się kolejni członkowie rodziny: bracia, siostry, kuzyni. Rola rodziny w dzisiejszym świecie, jak podkreśla Sobór Watykański II, jest niezastąpiona²⁶⁷.

Oprócz więzów krwi ważna jest również, o ile nie bardziej, duchowa więź pomiędzy wszystkimi wierzącymi, którzy tworzą Mistyczne Ciało Chrystusa. Braterstwo w wierze, które szczególnie pojawia się w Nowym Testamencie, różni się od starotestamentalnej idei wspólnoty krwi tym, że teraz do wspólnoty wierzących może należeć każdy bez wyjątku, nawet ktoś, kto jeszcze nie tak dawno był poganinem. Elementem spajającym w tym wypadku jest wiara w Jezusa Chrystusa jako Syna Bożego, Pana i Zbawiciela (Ga 3,23-29).

Spośród wszystkich tych relacji najważniejsza jest więź z Tym, od którego wszystko się zaczęło. We współczesnym świecie nietrudno dostrzec kryzys męskości i ojcostwa. Wzorem, do którego należy dążyć, jest Bóg JHWH. W Starym Testamencie rzeczownik *'ab* (ojciec) określa Go 19 razy. Kolejne opisy biblijne Starego Testamentu ukazują nam Boga jako miłosiernego, wyrozumiałego, wiernego i cierpliwego Opiekuna, którego śmiało można nazwać Ojcem. Znajdziemy również fragmenty mówiące o srogim, wymagającym Ojcu, który czasem karze za niewierność. Wszystkie te cechy były odwzorowaniem ludzkich relacji. Mężczyzna, który kochał swoje dziecko, musiał wymagać od swego potomka i egzekwować zasady, jakie były przekazywane młodemu pokoleniu. W przeciwnym razie wychowanek nie okazywał należytego szacunku i wdzięczności

²⁶³ L. SCHIFFMAN, „Małżeństwo”, *Encyklopedia biblijna* (ed. P.J. ACHTEMEIER; Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa 21999) 698–699.

²⁶⁴ Więcej na temat prawa cheremu zob. FLORCZYK, *Bóg Izraela w rozumieniu nie-Izraelitów*, 68–71.

²⁶⁵ SZAMOCKI, „Tożsamość biblijnego Izraela”, 66–70.

²⁶⁶ SZAMOCKI, „Tożsamość biblijnego Izraela”, 70–71.

²⁶⁷ SOBÓR WATYKAŃSKI II, „Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*” (2018) 3, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pawel_vi/inne/deklaracja_wych_28101965 [accessed June 12, 2023].

swoim rodzicom, a w konsekwencji mógł utracić Boże błogosławieństwo związane z ziemią (Wj 20,12; Pwt 5,16). Oczywiście podkreślmy, że Bóg przekracza ludzkie rozumienie płci²⁶⁸. W Piśmie Świętym znajdziemy zarówno wzmianki o męskich, jak i żeńskich cechach, które były przypisywane Bogu. W osobie Jezusa Chrystusa, który stał się ikoną Boga niewidzialnego oraz doskonałym Nauczycielem i Wychowawcą ludzi, widzimy ojcowską troskę. W Nim dostrzegamy ogromną moc Bożego miłosierdzia, widzimy Go jako lekarza ludzkich słabości, wad i grzechów. Prawdę tę obrazuje wiele nowotestamentowych przypowieści, zwłaszcza o miłosiernym ojcu (Łk 15,11-32) oraz o dobrym pasterzu (J 10,1-21).

Ojczyzna/ziemia oraz więzy krwi stanowiły elementy łączące Izraelitów. Te motywy stały się centralnym punktem zainteresowania mieszkańców Nazaretu, którzy weszli w dysputę z Jezusem. Niestety, nie pojęli oni lub nie chcieli pojąć tego, że ojcem Jezusa jest sam Bóg JHWH. Ta prawda stała się dla nich kamieniem upadku (Iz 8,14-15).

3.3. Powody zlekceważenia Jezusa w Nazarecie

Nieprzyjęcie i zlekceważenie Jezusa stanowią ostatni motyw teologiczny, który jest ważny dla teologii, zwłaszcza pastoralnej, ponieważ z tym stanem spotyka się niemalże każdy człowiek²⁶⁹. Motyw odrzucenia pojawia się już na początku Biblii, kiedy to człowiek grzeszy nieposłuszeństwem wobec nakazów JHWH. Kolejni prorocy byli lekceważeni, nawet wtedy, kiedy czynili potężne znaki świadczące o ich zażyłości z Bogiem i jednocześnie wzywające Izrael do nawrócenia. Odrzucony i zamordowany na skutek spisku uknutego w otoczeniu Heroda został również Jan Chrzciciel, którego wielu bało się i uważało za Bożego posłańca. Genezy odrzucenia, wykluczenia, alienacji, stygmatyzacji osoby ludzkiej należy upatrywać w starożytnej Grecji, w której było obecne prawo ostracyzmu²⁷⁰.

Jezus, wypowiadając słynne przysłowie o odrzuconym proroku, odsonił swoje emocje. Wprost mówił o tym, że poczuł się zlekceważony przez swoich współziomków z miasta, w którym się wychował. Co było przyczyną takiej, a nie innej postawy mieszkańców Nazaretu względem Jezusa? Do najważniejszych powodów, dla których nie został On należycie przyjęty w swojej małej ojczyźnie, należą: niedowierzenie w Jego słowa i czyny, zazdrość oraz pogarda względem Niego, która wynikała z powierzchownego poznania.

Mieszkańcom Nazaretu trudno było uwierzyć, mimo słów i znaków, jakich dokonywał Jezus, że był On zapowiadany Mesjaszem; że ktoś, kto zawsze był w ich pobliżu, nagle może się okazać najważniejszą postacią w historii całego Izraela. Dla nich było to po prostu niemożliwe. Jezus został zaszufłakowany przez nich jako syn cieśli i cokolwiek

²⁶⁸ *Katechizm Kościoła katolickiego* (Poznań 1994) 239.

²⁶⁹ K. MADEJA-BIEŃ – M. GAMIAN-WILK, „Wybrane skutki wykluczenia społecznego”, *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja* 20/4 (2017) 45–58, 55.

²⁷⁰ MADEJA-BIEŃ – GAMIAN-WILK, „Wybrane skutki wykluczenia społecznego”, 45.

by nie zrobił, to w ich oczach na zawsze pozostawał tylko robotnikiem, podobnie jak Jego ziemski ojciec. Skoro Nazaret nawet nie pojawia się w Biblii Hebrajskiej i był on niewielkim miasteczkiem, to panowało powszechne przekonanie o znikomej, a w zasadzie żadnej roli tego miasta i jego mieszkańców w historii Izraela (J 1,46).

Mesjańskie roszczenia Jezusa, Jego mądrość i moc czynienia cudów z pewnością były powodem do pojawienia się zazdrości wśród mieszkańców Nazaretu. To uczucie nie pozwoliło dostrzec duchowych darów, jakimi Jezus obdarzał tych, którzy w Niego uwierzyli. Zresztą nie tylko mieszkańcy Jego rodzinnego miasta zazdrościli Mu sławy, jaką niewątpliwie uzyskał wśród ludu w ówczesnym czasie. Masakra dzieci dokonana na zlecenie Heroda, prowokacyjne pytania przedstawicieli wspólnot religijnych oraz spiskowanie na Jego życie były dowodem na to, że wielu nie radziło sobie z rosnącą pozycją Jezusa jako wybitnego nauczyciela wśród Żydów. Elita religijna Izraela zazdrościła Mu władzy, jaką posiadał, oraz tego, że przyciągał do siebie ogromne tłumy ludzi (magnetyzm Chrystusa). To wszystko wywołało strach wśród oponentów Jezusa, którzy nie chcieli stracić swoich wpływów. Zazdrość Kaina spowodowała zabicie Abla (Rdz 4,3-8). To samo uczucie doprowadziło do ukrzyżowania Chrystusa. Do najważniejszych przyczyn występowania zazdrości należy zaliczyć niepoahamowaną ambicję, która towarzyszy człowiekowi już od najmłodszych lat jego życia, oraz coraz częstsze porównywanie się z otaczającym nas społeczeństwem²⁷¹. Osoba, która ulegnie uczuciu zazdrości względem drugiego człowieka, zamyka się na budowanie głębokich relacji międzyludzkich, ponieważ znajduje się w niej duchowa trucizna psująca ją od wewnątrz. Niestety, taki człowiek staje się niewolnikiem własnych żąd i niespełnionych pragnień²⁷². W kontekście tego uczucia ważna jest nauka św. Pawła, który zachęca, aby nie walczyć o zaszczyty, lecz aby w imię Chrystusa wyzbyć się swojego egoizmu (Ga 5,25-26). Taką postawę można utożsamić z cnotą pokory, która (poprzez ćwiczenie się w niej) daje wolność od niepotrzebnej presji związanej z rywalizacją, która często bywa określana mianem „wyścigu szczurów”²⁷³.

To powody, które przyczyniły się do odrzucenia Jezusa w Nazarecie. Jednak doświadczenie nieprzyjęcia towarzyszyło Mu już od samych narodzin. Było ono zresztą przepowiedziane w księgach Starego Testamentu mówiących o pokornym Słudze Jahwe (Iz 53,3). W podobnej sytuacji odrzucenia ze strony najbliższych znalazł się Józef, syn Jakuba i Racheli. Zazdrość o miłość ojca względem Józefa popchnęła jego starszych braci do uknięcia intrygi, w wyniku której pozbyli się najmłodszego brata (Rdz 37)²⁷⁴. Ich perfidia polegała na tym, że byli w stanie sfingować śmierć Józefa i przedstawić fałszywe dowody swemu ojcu. Uczynili to w taki sposób, aby Jakub sam zinterpretował

²⁷¹ M. LIPIŃSKA, „Wymiary zazdrości w perspektywie teologicznomoralnej”, *Studia Redemptorystowskie* 14 (2016) 333–355, 352–353.

²⁷² I. DEC, „Zazdrość i zgorszenie”, *Wrocławski Przegląd Teologiczny* 8/1 (2000) 269–271, 270.

²⁷³ *Katechizm Kościoła katolickiego* (Poznań 1994) 2540; LIPIŃSKA, „Wymiary zazdrości”, 353.

²⁷⁴ LIPIŃSKA, „Wymiary zazdrości”, 334–335.

znalezione, pokryte krwią szaty ukochanego syna jako dowód jego śmierci. Józef dzięki wierności Bogu, który nieustannie strzegł go i mu błogosławił, wspiął się na szczyt kariery w Egipcie. Wystawiony na próbę przez żonę Potifara, zachował spokój i wybrnął z opresji (Rdz 39,6-20). Ta sytuacja znalazła swoje odpowiedniki w życiu Jezusa, który wielokrotnie dawał odpór przebiegłym faryzeuszom. W konsekwencji uznali oni Jego wyższość i bali się wchodzić z Nim w dyskusję, aby uniknąć ośmieszenia (Mt 22,46). Beznadziejna sytuacja, w jakiej znalazł się Józef, zdrada przez najbliższych, która z pewnością wywołała ogromny ból i zadrę w jego sercu, nieoczekiwanie stały się okazją do ocalenia Izraela i jego synów. Dzięki temu, że Józef znalazł się w Egipcie, był w stanie pomóc swojej rodzinie, kiedy jej życie było zagrożone. Z wyrządzonego zła, dzięki Bożej łasce, Józef był w stanie uczynić dobro. Podobnie Jezus dzięki swojej śmierci odkupił ludzkość.

W obawie przed pałającym rządem utrzymania władzy Herodem Święta Rodzina uciekła do Egiptu (Mt 2,13-15). Faryzeusze oraz uczeni w Piśmie często poddawali próbom Jezusa, choć większość z nich od samego początku była do Niego sceptycznie nastawiona. Ostatecznie postanowili Go zgładzić (Mt 26,3-5). W ten sposób stał się On tzw. kozłem ofiarnym²⁷⁵, inaczej mówiąc, barankiem na rzeź skazanym (Iz 53,7). Definitywne odrzucenie Jezusa, zarówno w Nazarecie, jak również w Jerozolimie, stanowiło pogwałcenie świętego prawa gościnności (Rdz 18,2-8; 19,1-8). Warto zastanowić się nad tym, dlaczego odrzucono Chrystusa. Mesjasz był świadomy tego, że wywoła On zgorszenie, ponieważ w pewnym sensie Jego działalność przyniosła miecz (Mt 10,34-39). Jego osoba dzieliła społeczeństwo Izraela na tych, którzy w Niego uwierzyli, i tych, którzy pozostali obojętni względem Niego. Jezus głosił miłość Boga i bliźniego, wzywał do nawrócenia i odsłaniał hipokryzję zadufanych w sobie Żydów. Nie dość, że głosił On prawdę, to jeszcze twierdził, że On sam jest prawdą (J 14,6). Takie postępowanie Chrystusa przysporzyło Mu wielu wrogów, którzy bali się utarty swojej pozycji społecznej. Najzwyczajniej w świecie byli oni po prostu egoistami dbającymi o wizerunek zewnętrzny i o pełne kieszenie. Tak naprawdę nie obchodził ich los ludzi biednych, strapionych i żyjących na marginesie społeczeństwa. Ktoś, kto ma odwagę wytknąć innym błędy, a zarazem jest uczciwy, dba o innych i jest pełen pokory, często naraża się tym wszystkim, którzy szukają swojej własnej chwały, a niekoniecznie tej Bożej. Z tego zaś wynika, że każdy chrześcijanin, który chce naśladować Jezusa Chrystusa, prędzej czy później zostanie wyśmiany, zlekceważony i odrzucony przez społeczeństwo. Sam Jezus zapowiedział cierpienie, ból i prześladowania swoich uczniów (Mt 10,17-23; J 15,20). Stwierdził On również, że wszelkie zło, jakie zostanie wyrządzone tym, którzy pójdą za Nim, zostanie wynagrodzone z nawiązką (Mt 19,27-30)²⁷⁶.

²⁷⁵ S. ORMANTY, „Biblijna teologia skutków zbawczego czynu”, *Poznańskie Studia Teologiczne* 14 (2003) 7–20, 7.

²⁷⁶ BENEDYKT XVI, „Przemówienie na Krakowskich Błoniach” (2006) https://opoka.org.pl/bibliote-ka/W/WP/benedykt_xvi/podroze/pl_20060527_4.html [accessed June 10, 2023].

Współczesne czasy wiążą się z wielkim postępowaniem cywilizacyjnym. Świat stał się globalną wioską. Możliwości techniczne i informatyczne spowodowały, że wielu zachłystnęło się tym, co oferuje nam współczesny świat. Niestety to spowodowało, że przynajmniej jakaś część ludzkości uważa, że można dążyć do doskonałości, perfekcji i wygody w wielu aspektach dotyczących życia ludzkiego²⁷⁷. Bogactwa materialne, do których wielu dąży, kierując się zasadą: „więcej «mieć», niż bardziej «być»”, dają złudne poczucie bezpieczeństwa dzisiejszemu społeczeństwu²⁷⁸. Czasy te cechuje „kultura odrzucenia”²⁷⁹. Niestety, osoby najsłabsze, ubodzy, wykluczeni cyfrowo, seniorzy, dzieci (zwłaszcza te nienarodzone), często są dziś traktowane przedmiotowo, jako zbędne²⁸⁰. Mentalność ta zdaje się uprawniać niektóre elitarne grupy społeczne do decydowania o losie tych najuboższych. Kościół, zwłaszcza od czasów Soboru Watykańskiego II, z całą stanowczością broni godności osoby ludzkiej oraz życia, które winno być niezagrożone przez kogokolwiek od chwili poczęcia aż do naturalnej śmierci²⁸¹. Dziś człowiek ma pokusę, aby decydować, kto może żyć i kiedy ma umrzeć, a owe postulatory usprawiedliwia się wolnością człowieka. Kościół, którego głową jest Jezus Chrystus, słusznie staje w opozycji do takiej „kultury śmierci”²⁸². Następcy św. Piotra wraz z kolegium biskupów oraz całą wspólnotą wierzących podkreślają z całą stanowczością, że jedynym Panem życia jest Bóg. Niestety, coraz częściej można spotkać się z postawą obojętności na krzywdę ludzi, zwłaszcza tych najsłabszych i często bezbronnych, którzy nie zasłużyli sobie w żaden sposób na odsunięcie od społeczeństwa²⁸³. Nie jest to żadne staroświeckie i średniowieczne myślenie, ale wyraz głębokiej mądrości Kościoła, którego historię tworzą często ludzie, którzy przez społeczeństwo zostali skazani na porażkę. Często najwięksi grzesznicy, uwikłani w patologiczne i toksyczne uzależnienia, relacje, nałogi, kiedy tylko doświadczyli mocy działania Jezusa Chrystusa, stali się Jego najgorliwszymi wyznawcami i świadkami. Tak było chociażby w przypadku św. Augustyna (354–430). Dziś wielu ludzi w imię wolności i godności człowieka domaga się prawa do możliwości aborcji. Niektóre matki

²⁷⁷ JAN PAWEŁ II, *Encyklika „Evangelium vitae” Ojca świętego Jana Pawła II do biskupów, do kapłanów i diakonów, do zakonników i zakonnice, do katolików świeckich oraz do wszystkich ludzi dobrej woli o wartości i nienaruszalności życia ludzkiego* (Città del Vaticano 1995) 20.

²⁷⁸ JAN PAWEŁ II, „Przemówienie wygłoszone 2 czerwca 1980 roku w UNESCO” (1980) <https://teologiapolityczna.pl/jan-pawel-ii-przemowienie-wygloszone-2-czerwca-1980-roku-w-unesco> [accessed June 12, 2023].

²⁷⁹ FRANCISZEK, „Franciszek w ONZ. Świat domaga się ochrony środowiska i walki z «kulturą odrzucenia»” (2015) <https://deon.pl/kosciol/serwis-papieski/franciszek-w-onz-swiat-domaga-sie-ochrony-srodowiska-i-walki-z-kultura-odrzucenia.364381> [accessed June 10, 2023]; FRANCISZEK, „Encyklika Laudato Si’ (24 maja 2015)”, 22, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_enciclica-laudato-si.html [accessed June 12, 2023]; FRANCISZEK, *Adhortacja apostolska „Evangelii gaudium” Ojca Świętego Franciszka do biskupów, prezbiterów i diakonów, do osób konsekrowanych, do wiernych świeckich o głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie* (Wrocław 2014) 53–54.

²⁸⁰ JAN PAWEŁ II, *Evangelium vitae*, 2.

²⁸¹ SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”* (Wrocław 1985) 27.

²⁸² JAN PAWEŁ II, *Evangelium vitae*, 54.

²⁸³ FRANCISZEK, *Evangelii gaudium*, 54.

nie są w stanie zarówno z przyczyn ekonomicznych, jak również psychospołecznych, wychować swoje dzieci. Wtedy wielu doradza im uniknięcie kłopotu, jakim jest posiadanie potomstwa. A co z ludźmi, którzy uniknęli tego okrutnego zabiegu i dziś żyją? Niektórzy z nich znajdują się w domach dziecka i nie znają nawet swojej własnej rodziny. Przykładem takiej osoby, która przeżyła, mimo próby dokonania na niej aborcji, a teraz głosi Chrystusa, jest Gianna Jessen²⁸⁴. Osoby niepełnosprawne budzą w społeczeństwie lęk przed innością. Wszyscy ci, którzy są w jakiś sposób odrzucani i lekceważeni, stają się znakiem, któremu sprzeciwić się będą (zob. Łk 2,34). W tym właśnie aspekcie stają się oni podobni do samego Chrystusa, który w mocnych słowach stanął w ich obronie i utożsamił się z nimi (Mt 18,6.10; 25,40-46). Wiele z tych osób odnalazło swój dom w osobie Jezusa, który jako człowiek sam doświadczył odrzucenia i zdrady ze strony najbliższych²⁸⁵. Ich zniewagi są również lekceważeniem Bożej miłości. Człowiek, mając wolną wolę, nie ma obowiązku wybierania Boga. Ma on możliwość dokonania wyboru, w którym opowie się za własnym egoizmem, wiarą, że ludzkość może zbawić się sama, mentalnością, która wskazuje, że człowiek nie potrzebuje nawrócenia²⁸⁶.

Powyższe rozważania koncentrowały się na teologicznej interpretacji pobytu Jezusa w Nazarecie, do jakiego doszło podczas trwania Jego publicznej działalności. Chrystus przybył do swej małej ojczyzny, mając już u części Izraelitów opinię nauczyciela, proroka i cudotwórcy. Te trzy aspekty Jezus ujawnił również w swym mieście rodzinnym, jednakże z powodu doznanych przykrości, lekceważenia, a w końcu odrzucenia, nie ukazał On w pełni swego potencjału, ponieważ niewiara mieszkańców Nazaretu zamknęła ich na Boże działanie.

Motyw ojczyzny jest bardzo ważny w kontekście analizowanej tekstu, ponieważ Jezus doznał odrzucenia nie tylko ze strony mieszkańców swojej rodzinnej miejscowości (małej ojczyzny), ale też ze strony swoich rodaków, którzy domagali się dla Niego kary śmierci (Łk 23,21). Również więzy krwi i rodzina były elementami łączącymi Izraelitów. W dużej mierze taki styl życia, oparty na wzajemnym szacunku do bliskich i rodziny, wywodził się już z pierwotnych plemion nomadów. Niewątpliwie czymś bolesnym musiało być dla Jezusa odrzucenie ze strony tych, które znał osobiście.

Nieprzyjęcie Jezusa w Nazarecie jako Mesjasza i brak okazania Mu należnego szacunku wskazują na późniejsze zachowania Izraelitów, zwłaszcza tych tworzących elitę religijną. Przyczyny odtrącenia Syna Bożego w Nazarecie są dziś nadal aktualne. Ludzie boją się tych, którzy wyróżniają się w społeczeństwie i są ponadprzeciętni. Dziś wielu ludzi odrzuca Boga nawet wówczas, gdy dostrzegają szereg argumentów

²⁸⁴ D. SAJEWSKA, „Archeologia traumy aborcyjnej”, *Didaskalia. Gazeta Teatralna* 139–140 (2017) 13–20, 17.

²⁸⁵ FRANCISZEK, „*Christus vivit*. Posynodalna Adhortacja Apostolska do młodych i całego Ludu Bożego (25 marca 2019)” (2019) 31, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20190325_christus-vivit.html [accessed June 12, 2023].

²⁸⁶ BENEDYKT XVI, „Tajemnica odrzucenia”, *Więź* 580 (2007) 76–79, 77.

historycznych lub empirycznych. Podkreślmy raz jeszcze, że wiara jest łaską i człowiek jedynie w wolności może wybrać życie z Bogiem i dla Boga. Nieprzyjęcie Jezusa w Jego ojczyźnie oraz Jego późniejsza reakcja na nie, a więc kontynuacja misji, jaką rozpoczął, stanowią doskonały przykład i motywację dla tych, którzy w dzisiejszym, zglobalizowanym świecie są na różne sposoby wykluczani, ponizani i lekceważeni. Jezus zachęca, aby ci wszyscy ludzie, jeśli tylko zechcą, zwrócili się do Niego, a On ich pokrzepi i ukoi (zob. Mt 11,28-30).

References

- ABOGUNRIN, S., „Ewangelia według świętego Łukasza”, *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek* (ed. W.R. FARMER et al.; Warszawa 2000) 1250.
- ABRAMOWICZ, Z., „Imiona biblijne w systemie antroponomicznym wyznawców judaizmu i chrześcijan (na przykładzie metryk mieszkańców Białegostoku)”, *Żydzi Wschodniej Polski. Seria II. W blasku i w cieniu historii* (ed. J. ŁAWSKI – B. OLECH; Colloquia Orientalia Białostocensia 7; Białystok 2014) 627–640.
- ALBRECHT, G.J. – ALBRECHT, M.J., *Matthew* (ed. N.P. HOUSE; The People’s Bible; Milwaukee 1996).
- ALBRIGHT, W.F. – MANN, C.S., *Matthew. A New Translation with Introduction and Commentary* (The Anchor Bible 26; New York 1971).
- AUGUSTYN, *Wyznania* (Kraków 2018).
- BALY, D., „Betlejem”, *Encyklopedia biblijna* (ed. P.J. ACHEMEIER; Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa 2019).
- BARTNICKI, R., „Problematyka cudów we współczesnej egzegezie”, *Warszawskie Studia Teologiczne* 24/2 (2011) 53–80.
- BARTNICKI, R., „Współczesne rozwiązania problemu synoptycznego i ich konfrontacja z badaniami nad Mt 10”, *Studia Theologica Varsaviensia* 2/1 (1984) 174–194.
- BARTNICKI, R. – KLÓSEK, K., *Metody interpretacji Nowego Testamentu. Wprowadzenie* (Kraków 2014).
- BAUM, A., „Faryzeusze”, *Praktyczny słownik biblijny. Opracowanie zbiorowe katolickich i protestanckich teologów* (ed. A. GRABNER-HAIDER; Warszawa 1994) 352–353.
- BAUM, A., „Rabbi”, *Praktyczny słownik biblijny. Opracowanie zbiorowe katolickich i protestanckich teologów* (ed. A. GRABNER-HAIDER; Warszawa 1994) 1117.
- BAUM, A., „Uczeni w Piśmie”, *Praktyczny słownik biblijny. Opracowanie zbiorowe katolickich i protestanckich teologów* (ed. A. GRABNER-HAIDER; Warszawa 1994) 1349–1350.
- BEAUCHAMP, P., „Prorok”, *Słownik teologii biblijnej* (ed. X. LÉON-DUFOUR; Poznań 1982) 783–792.
- BENEDYKT XVI, *Encyklika „Spe salvi” Ojca Świętego Benedykta XVI do biskupów, prezbiterów i diakonów, do osób konsekrowanych i wszystkich wiernych świeckich o nadziei chrześcijańskiej* (Katowice 2007).
- BENEDYKT XVI, „Przemówienie na Krakowskich Błoniach” (2006) https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/podroze/pl_20060527_4.html [accessed June 10, 2023].
- BENEDYKT XVI, „Tajemnica odrzucenia”, *Więź* 580 (2007) 76–79.

- BIAŁOWAŚ, A.M., „Powołanie Jeremiasza (Jr 1,4-19) w ujęciu hebrajskiej retoryki biblijnej”, *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 42/1 (2022) 15–34. <https://doi.org/10.25167/sth.4624>.
- BIEL, S., *Rabbi z Nazaretu* (Droga Jezusa; Kraków 2022).
- BLINZLER, J., *Die Brüder und Schwestern Jesu* (Stuttgarter Bibelstudien 21; Stuttgart 1967).
- BLOMBERG, C.L., *Matthew* (New American commentary 22; Nashville, TN 1992).
- BOSETTI, E., *I wyjaśniał im Pisma. Komentarz do Ewangelii wg św. Łukasza* (Kraków 2009).
- BRUNER, F.D., *Matthew. A commentary* (Grand Rapids, MI 2007).
- CALVIN, J., *A harmony of the Gospels. Matthew, Mark and Luke* (ed. D.W. TORRANCE – T.F. TORRANCE – T.H.L. PARKER; Calvin's commentaries; Grand Rapids, MI 1995) II.
- CALVIN, J., *Commentary on Matthew, Mark, Luke* (Christian Classics Ethereal Library 2; Grand Rapids, MI 1975) <https://www.ccel.org/ccel/calvin/calcom32.html>.
- CARLSON, C., „Jezus Chrystus”, *Encyklopedia biblijna* (ed. P.J. ACHTEMEIER; Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa 1999) 481.
- CARTER, W., *Matthew and the Margins. A Sociopolitical And Religious Reading* (Bible & Liberation; Maryknoll, NY 2001).
- CASCIARO, J.M. et al. (ed.), *Biblia Nawarska. Pismo Święte Nowego Testamentu z komentarzem duchowym* (Ząbki 2020).
- CHORZEWSKA, K. et al. (ed.), *Biblia Nawarska. Pismo Święte Nowego Testamentu z komentarzem duchowym* (Ząbki 2020).
- CLARKE, A., *Clarke's commentary* (Clarke's commentary 5: The New Testament. Matthew to the Acts; New York).
- CODEXSINAITICUS.ORG, „Codex Sinaiticus – See The Manuscript” (2022) <https://codexsinaiticus.org/en/manuscript.aspx> [accessed July 18, 2022].
- CROSSAN, J., „Przypowieści”, *Encyklopedia biblijna* (ed. P.J. ACHTEMEIER; Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa 1999) 1008.
- CZERKAWSKI, J., „Szkolna posługa katechety jako nauczyciela, wychowawcy i świadka wiary”, *Kieleckie Studia Teologiczne* 9 (2010) 23–34.
- CZERSKI, J., *Metodologia Nowego Testamentu* (Opolska Biblioteka Teologiczna 126; Opole 2012).
- DAVIES, W.D. – ALLISON, D.C., *A critical and exegetical commentary on the Gospel according to Saint Matthew* (International critical commentary on the Holy Scriptures of the Old and New Testaments; London 2004).
- DEC, I., „Zazdrość i zgorzenie”, *Wrocławski Przegląd Teologiczny* 8/1 (2000) 269–271.
- DEMITRÓW, A., „Jezus Chrystus – pierwszy powołany i powołujący”, *Symposium* 26/2 (43) 11–52.
- DIGI.VATLIB, „Vat.gr.1209” (2022) https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.gr.1209 [accessed July 18, 2022].
- DORMEYER, D., „Tetrarcha”, *Praktyczny słownik biblijny. Opracowanie zbiorowe katolickich i protestanckich teologów* (ed. A. GRABNER-HAIDER; Warszawa 1994) 770.
- DOWNING, F., „Metoda historyczno-krytyczna”, *Słownik hermeneutyki biblijnej* (ed. K.T. AITKEN; Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa 2005) 567–568.
- DZIAŁOSZ, D., „Ziemia”, *Nowy słownik teologii biblijnej* (ed. H. WITCZYK; Lublin – Kielce 2017) 995–997.

- ERNST, M., „Faryzeusze”, *Nowy leksykon biblijny* (ed. R. EGGER-WENZEL – M. ERNST – F. KOGLER; Freiburg – Kielce 2011) 205–206.
- ERNST, M., „Królestwo Boże”, *Nowy leksykon biblijny* (ed. R. EGGER-WENZEL – M. ERNST – F. KOGLER; Freiburg – Kielce 2011) 370.
- ERNST, M., „Przypowieść”, *Nowy leksykon biblijny* (ed. R. EGGER-WENZEL – M. ERNST – F. KOGLER; Freiburg – Kielce 2011) 627–628.
- FAUSTI, S., *Rozważaj i głos Ewangelię wg św. Łukasza. Ewangelia do czytania, słuchania, modlenia się i dzieł* (Kraków 2015).
- FLORCZYK, Ł., *Bóg Izraela w rozumieniu nie-Izraelitów. Studium historyczno-krytyczne wybranych tradycji deuteronomistycznej historiografii (Joz–2 Krl)*; Opolska Biblioteka Teologiczna 173; Opole 2020).
- FLORCZYK, Ł. – BRUDEK, P. – STEUDEN, S., „Mądrość jako efekt pozytywnego starzenia się. Perspektywa biblijna”, *Forum Teologiczne* 17 (2016) 55–71.
- FLORCZYK, Ł.G., „Paszchalna wiara apostoła Tomasza (J 20,24-29)”, *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 40/2 (2020) 25–52. <https://doi.org/10.25167/sth.1966>.
- FRANCE, R.T., *The Gospel of Matthew* (The New International Commentary on the New Testament; Grand Rapids. MI 2007).
- FRANCISZEK, *Adhortacja apostołska „Evangelii gaudium” Ojca Świętego Franciszka do biskupów, prezbiterów i diakonów, do osób konsekrowanych, do wiernych świeckich o głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie* (Wrocław 2014).
- FRANCISZEK, „*Christus vivit*. Posynodalna Adhortacja Apostołska do młodych i całego Ludu Bożego (25 marca 2019)” (2019) https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20190325_christus-vivit.html [accessed June 12, 2023].
- FRANCISZEK, „Encyklika *Laudato Si'* (24 maja 2015)” https://www.vatican.va/content/francesco/pl/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_enciclica-laudato-si.html [accessed June 12, 2023].
- FRANCISZEK, „Franciszek w ONZ. Świat domaga się ochrony środowiska i walki z «kulturą odrzucenia»” (2015) <https://deon.pl/kosciol/serwis-papieski/franciszek-w-onz-swiat-domaga-sie-ochrony-srodowiska-i-walki-z-kultura-odrzucenia,364381> [accessed June 10, 2023].
- FRANCISZEK, „List apostołski *Patris corde* Ojca świętego Franciszka z okazji 150. rocznicy ogłoszenia świętego Józefa patronem Kościoła Powszechnego” (2020) https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_letters/documents/papa-francesco-lettera-ap_20201208_patris-corde.html [accessed April 26, 2023].
- GADECKI, S., *Wstęp do Ewangelii synoptycznych* (Gniezno 1992).
- GAMMIE, J., „Jakub”, *Encyklopedia biblijna* (ed. P.J. ACHTEMEIER; Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa ²1999) 446.
- GARCIA-TRETO, F., „Herod”, *Encyklopedia biblijna* (ed. P.J. ACHTEMEIER; Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa ²1999) 401.
- GARDNER, R.B., *Matthew* (Believers Church Bible Commentary; Scottdale, PA 1991).
- GARGANO, I., *Lectio divina do Ewangelii św. Mateusza* (Lectio divina / Innocenzo Gargano 26; Kraków 2015) 4: Jan Chrzyciel, powiedzenia, przypowieści (rozdz. 11–13).

- GLATT-GILAD, D., „Szabat”, *Encyklopedia biblijna* (ed. P.J. ACHEMEIER; Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa 21999) 1171–1172.
- GNILKA, J., *Das Matthäusevangelium* (Herders theologischer Kommentar zum Neuen Testament 1: Kap. 1,1–13,58; Freiburg 1986).
- GNILKA, J., *Jezus z Nazaretu. Orędzie i dzieje* (Teologia Żywa; Kraków 1997).
- GOLLINGER, H., „Przypowieści”, *Praktyczny słownik biblijny. Opracowanie zbiorowe katolickich i protestanckich teologów* (ed. A. GRABNER-HAIDER; Warszawa 1994) 1092–1093.
- GRABNER-HAIDER, A., „Apoftegmaty”, *Praktyczny słownik biblijny. Opracowanie zbiorowe katolickich i protestanckich teologów* (ed. A. GRABNER-HAIDER; Warszawa 1994) 47–48.
- GRUNDMANN, W., *Das Evangelium nach Matthäus* (Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament 1; Berlin 1975).
- GRZYBEK, S., „Czy Chrystus miał braci?”, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 11/3 (1958) 231–238. <https://doi.org/10.21906/rbl.2666>.
- GRZYWACZEWSKI, J., „Święty Józef jako opiekun Jezusa i małżonek Maryi według Orygenes”, *Vox Patrum* 71 (2019) 209–232. <https://doi.org/10.31743/vp.3542>.
- HAGNER, D.A., *Matthew 1–13* (Word Biblical Commentary 33a; Dallas, TX 2002).
- HARE, D.R.A., *Matthew* (Interpretation. A Bible Commentary for Teaching and Preaching; Louisville, KY 1993).
- HEIL, J., „Cuda”, *Encyklopedia biblijna* (ed. P.J. ACHEMEIER; Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa 21999) 172.
- HENDRIKSEN, W., *Exposition of the Gospel according to Matthew* (New Testament commentary 9; Grand Rapids, MI 2007).
- HENRY, M., *Matthew Henry's Concise Commentary on the whole Bible* (Nashville 1997).
- HERGESEL, T., „Adoracja cudotwórcy – Mateuszowa interpretacja cudów Jezusa”, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 32/2–3 (1979) 104–114.
- HERGESEL, T., „Historia zbawienia według św. Mateusza”, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 44/1–3 (1991) 25–36. <https://doi.org/10.21906/rbl.968>.
- HERGESEL, T., „Legenda o św. Józefie cieśli”, *Ewangelie apokryficzne. Cz. 2, Św. Józef i św. Jan Chrzciciel, Męka i zmartwychwstanie Jezusa, Wniebowzięcie Maryi* (ed. M. STAROWIEYSKI – W. APPEL; Apokryfy Nowego Testamentu 1/1; Kraków 2003) 559–577.
- HERRGOTT, G., „Salome”, *Praktyczny słownik biblijny. Opracowanie zbiorowe katolickich i protestanckich teologów* (ed. A. GRABNER-HAIDER; Warszawa 1994) 1170.
- HOMERSKI, J., *Ewangelia według św. Mateusza. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz* (Pismo Święte Nowego Testamentu 3/1; Poznań 1979).
- HORODECKI, M., *Ewangelia według świętego Mateusza jako Nowy Heksateuch w literaturze biblijnej* (Pelplin 2006).
- JAN PAWEŁ II, *Encyklika „Evangelium vitae” Ojca świętego Jana Pawła II do biskupów, do kapłanów i diakonów, do zakonników i zakonnice, do katolików świeckich oraz do wszystkich ludzi dobrej woli o wartości i nienaruszalności życia ludzkiego* (Città del Vaticano 1995).

- JAN PAWEŁ II, „Przemówienie wygłoszone 2 czerwca 1980 roku w UNESCO” (1980) <https://teologia-polityczna.pl/jan-pawel-ii-przemowienie-wygloszone-2-czerwca-1980-roku-w-unesco> [accessed June 12, 2023].
- JANČZUK, L., *Tekst Nowego Testamentu. Rękopisy greckie, przekłady I tysiąclecia, tekst drukowany* (2009) https://www.academia.edu/28690682/Tekst_Nowego_Testamentu.
- JANIEC, S., „Chrystus Jezus jako nauczyciel i wychowawca – trzy świadectwa”, *Pedagogika Społeczna* 18/3 (2019) 423–432.
- JANKOWSKI, A. (ed.), *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. W przekładzie z języków oryginalnych. Opracowanie: Zespół biblistów polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich [Biblia Tysiąclecia]* (Poznań ⁵2002).
- JASIŃSKI, A.S., „Sprawiedliwość Boża według ksiąg prorockich w ujęciu dokumentu Papieskiej Komisji Biblijnej: „Natchnienie i prawda Pisma Świętego””, *Scriptura Sacra* 21 (2017) 205–228. <https://doi.org/10.25167/ScrS/4293>.
- KASIEŁOWSKI, P., „Rozmowa Jezusa z Nikodemem (J 3,1-21)”, *Studia Bobolanum* 31/1 (2020) 115–138. <https://doi.org/10.30439/2020.1.6>.
- Katechizm Kościoła katolickiego* (Poznań 1994).
- KEENER, C.S., *Komentarz historyczno-kulturowy do Nowego Testamentu* (ed. K. BARDSKI – W. CHROSTOWSKI; Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa ³2010).
- KEENER, C.S., *Matthew* (New Testament Commentary 1; Downers Grove, IL).
- KISTEMAKER, S. – HENDRIKSEN, W., *New Testament commentary. Exposition of the Book of Revelation* (New Testament commentary; Grand Rapids, MI 2001).
- KŁAWEK, A., „Etymologia imienia Maria”, *De etymologia vocis Mariam – Maria* 1–4/1 (1948) 176–184.
- KOCHEL, J., *Katecheza królestwa niebieskiego. Studium biblijno-katechetyczne Ewangelii Mateusza* (Opolska Biblioteka Teologiczna 74; Opole 2005).
- KOWALCZYK, A., „Rodzaj literacki Ewangelii Mateusza”, *Studia Theologica Varsaviensia* 34/1 (1996) 115–153.
- KOWALCZYK, A., „Wpływ Heksateuchu na dobór perykop w częściach narracyjnych Ewangelii Mateusza”, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 40.1 (1987): 26–39. <https://doi.org/10.21906/rbl.1364>.
- KUBIŚ, A., *Biblijny obraz św. Józefa* (Rzeszów – Kolbuszowa 2022).
- KUDASIEWICZ, J., „Królestwo Boże”, *Nowy słownik teologii biblijnej* (ed. H. WITCZYK; Lublin – Kielce 2017) 445–446.
- ŁACH, J., „Bracia Jezusa”, *Studia Theologica Varsaviensia* 11/2 (1973) 257–264.
- ŁACH, S., „Kim jest obiecany prorok w Pwt 18,15ns?”, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 24/4–5 (1971) 188–192. <https://doi.org/10.21906/rbl.3187>.
- LANGKAMMER, H., *Komentarz do Ewangelii wg św. Mateusza i Ewangelii wg św. Marka* (Komentarz teologiczno-pastoralny do Biblii Tysiąclecia. Nowy Testament 1/1; Poznań 2014).
- LENSKI, R.C.H., *Interpretation of St. Matthew's gospel* (His Commentary on the New Testament; Minneapolis, MN 1961).
- LEŚ, T., „Mądrość jako cel wychowania. Wybrane teorie, implikacje praktyczne, podstawowe problemy”, *Kwartalnik Pedagogiczny* 247/1 (2018) 48–68. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0011.8224>.

- LESKE, A., „Ewangelia według św. Mateusza. Komentarz”, *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego: komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek* (ed. W.R. FARMER et al.; Warszawa 2000) 1140–1209.
- LIPIŃSKA, M., „Wymiary zazdrości w perspektywie teologicznomoralnej”, *Studia Redemptorystowskie* 14 (2016) 333–355.
- LISICA, J., „Wiara w Jezusa wyzwaniem do miłowania ojczyzny”, *Studia Gdańskie* 34 (2014) 145–155.
- LUZ, U., *Das Evangelium nach Matthäus* (Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament 2: Mt 8–17; Zürich – Braunschweig 1990).
- LUZ, U. – KOESTER, H., *Matthew 8–20. A commentary* (Hermeneia – a critical and historical commentary on the Bible; Minneapolis, MN 2001).
- MACARTHUR, J., *Matthew 24–28* (The MacArthur New Testament commentary; Chicago 1989).
- MADEJA-BIEŃ, K. – GAMIAN-WILK, M., „Wybrane skutki wykluczenia społecznego”, *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja* 20/4 (2017) 45–58.
- MAJEWSKI, M., „Tajemnice biblijnych imion. Izrael” (2015) https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TB/wy-dawnictwom_izrael [accessed April 26, 2023].
- MIELCAREK, K., *Jezus – ewangelizator ubogich (Łk 4,16-30). Studium z teologii św. Łukasza* (Lublin 1994).
- MIELCAREK, K., „Problematyka literacko-historyczna Łk 4,16-30”, *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 35/1 (1988) 81–100.
- MIKOŁAJCZAK, M., „Mariologiczna interpretacja perykopy Jezus w Nazarecie (Mt 13,53-58)”, *Analecta Cracoviensia* 44 (2012) 171–177. <https://doi.org/10.15633/acr.13>.
- MILLER, C., „Kafarnaum”, *Encyklopedia biblijna* (ed. P.J. ACHTEMEIER; Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa ²1999) 525.
- MITCH, C. – SRI, E., *Ewangelia według św. Mateusza* (Katolicki Komentarz do Pisma Świętego; Poznań 2019).
- MORRIS, L., *The Gospel According to Matthew* (A Pillar Commentary Series; Grand Rapids, MI 1992).
- NAKONIECZNY, R., „Katechetyczna interpretacja wybranych tytułów chrystologicznych”, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 54/2 (2001) 134–142. <https://doi.org/10.21906/rbl.3570>.
- NAPIÓRKOWSKI, A., *Maryja jest piękna. Zarys mariologii i maryjności* (2016). <http://dx.doi.org/10.15633/9788374385381>.
- NESTLE, E. et al. (ed.), *Novum Testamentum Graece. Greek-English New Testament. Greek text Novum Testamentum Graece* (Stuttgart ²⁸2013).
- NEWMAN, B.M. – STINE, P.C., *A handbook on the Gospel of Matthew* (United Bible Societies Handbook; New York 1992).
- NEYREY, J., „Bracia”, *Encyklopedia biblijna* (ed. P.J. ACHTEMEIER; Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa ²1999) 137.
- NOCOŃ, A., „Św. Józef w apokryfach Nowego Testamentu (cz. 1: do narodzenia Jezusa w Betlejem)”, *Vox Patrum* 79 (2021) 299–320. <https://doi.org/10.31743/vp.12716>.
- NOLLAND, J., *The Gospel of Matthew. A commentary on the Greek text* (The New International Greek Testament Commentary; Grand Rapids, MI 2005).
- NOLLAND, J., *The Gospel of Matthew. A commentary on the Greek text* (Grand Rapids, MI, Bletchley, UK).

- OHLEK, A., „Krew”, *Praktyczny słownik biblijny. Opracowanie zbiorowe katolickich i protestanckich teologów* (ed. A. GRABNER-HAIDER; Warszawa 1994) 579.
- ORMANTY, S., „Biblijna teologia skutków zbawczego czynu”, *Poznańskie Studia Teologiczne* 14 (2003) 7–20.
- ORYGENES, *Komentarz do Ewangelii według Mateusza* (ed. E. STANULA; Źródła Myśli Teologicznej 10; Kraków 1998).
- OVERMAN, J., „Uczony w Prawie”, *Słownik wiedzy biblijnej* (ed. B.M. METZGER – M.D. COOGAN; Vocatio; Warszawa 1996) 785.
- PACIOREK, A., *Ewangelia według świętego Mateusza. Cz. 1. Rozdziały 1–13. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz* (Nowy Komentarz Biblijny. Nowy Testament 1; Częstochowa 2005).
- PAURITSCH, K., „Prorok”, *Praktyczny słownik biblijny. Opracowanie zbiorowe katolickich i protestanckich teologów* (ed. A. GRABNER-HAIDER; Warszawa 1994) 1057–1062.
- PAWŁOWSKI, Z., „Ojczyzna Jezusa. Ziemia i jej znaczenie w Ewangelii wg św. Marka”, *Collectanea Theologica* 74/2 (2004) 83–95.
- PERKINS, P., „Nazaret”, *Encyklopedia biblijna* (ed. P.J. ACHTEMEIER; Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa ²1999) 811.
- PIKOR, W., „Proroctwo i prorocy”, *Nowy słownik teologii biblijnej* (ed. H. WITCZYK; Lublin – Kielce 2017) 730–743.
- PIOTROWSKI, M., *Dlaczego ufam Kościołowi? Biblijny podręcznik obrony wiary* (Kraków 2018).
- PIWOWAR, A., *Greka Nowego Testamentu. Gramatyka* (Biblioteka „Verbum Vitae” 1; Kielce 2010).
- RICHES, J., „Faryzeusze”, *Słownik wiedzy biblijnej* (ed. B.M. METZGER – M.D. COOGAN; Warszawa 1996) 177–178.
- ROBERTSON, A.T., *Commentary on the Gospel According to Matthew* (2009).
- ROMANIUK, K., *Co to jest źródło Q?* (Warszawa 1983).
- ROSİK, M., *Duszpasterski komentarz do Nowego Testamentu. Ewangelia wg św. Mateusza (Mt 14,1–28,20)* (Tarnów 2010).
- RUBINKIEWICZ, R. (ed.), *Interpretacja Biblii w Kościele. Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej z komentarzem biblistów polskich* (Rozprawy i Studia Biblijne 4; Warszawa 1999).
- RUSECKI, M., „Wiarygodność posłannictwa Jezusa Chrystusa”, *Symposium* 1/8 (2001) 19–36.
- RYLE, J.C., *Matthew* (The Crossway Classic Commentaries; 1993).
- SAJEWSKA, D., „Archeologia traumy aborcyjnej”, *Didaskalia. Gazeta Teatralna* 139–140 (2017) 13–20.
- SALDARINI, A., „Faryzeusze”, *Encyklopedia biblijna* (ed. P.J. ACHTEMEIER; Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa ²1999) 298–300.
- SALDARINI, A., „Pisarz”, *Encyklopedia biblijna* (ed. P.J. ACHTEMEIER; Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa ²1999) 940–941.
- SALDARINI, A., „Synagoga”, *Encyklopedia biblijna* (ed. P.J. ACHTEMEIER; Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa ²1999) 1164–1165.
- SCHIFFMAN, L., „Małżeństwo”, *Encyklopedia biblijna* (ed. P.J. ACHTEMEIER; Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa ²1999) 698–699.
- SIEMIENIEWSKI, A., „Wielki Prorok nastał wśród nas”, *Wrocławski Przegląd Teologiczny* 8/1 (2000) 252–253.

- SIEŃKOWSKI, M., „Niewiara w rozumieniu św. Tomasza z Akwinu”, *Civitas et Lex* 22/2 (2019) 79–89. <https://doi.org/10.31648/cetl.3673>.
- SIMONETTI, M., *Matthew 1–13* (Ancient Christian Commentary on Scripture 1A; Downers Grove, Ill 2001).
- SKIERKOWSKI, M., „Cuda w działalności Jezusa i misji Kościoła. Wykład teologicznofundamentalny”, *Studia Teologiczne* 18 (2000) 89–107.
- ŚLAWIK, J., *Egzegeza Starego Testamentu. Wprowadzenie do metod egzegetycznych* (Warszawa 2004).
- SŁOMAN, A. – WESTCOTT, B.F. – HORT, F.J.A., *The gospel according to St Matthew. Being the Greek text* (London 1912).
- SMITHSONIAN INSTITUTION, „Codex Washingtonianus – Manuscript GA 032” https://manuscripts.csntm.org/manuscript/View/GA_032 [accessed July 18, 2020].
- SOBÓR WATYKAŃSKI II, „Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*” (2018) https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pawel_vi/inne/deklaracja_wych_28101965 [accessed June 12, 2023].
- SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”* (Wrocław 1985).
- SODANO, A., „Nova et vetera – tradycja i nowoczesność w życiu Kościoła”, *Wrocławski Przegląd Teologiczny* 10/2 (2002) 103–110.
- SPENCE-JONES, H.D.M., *The pulpit commentary: St. Matthew. Vol. II* (Logos Bible Software; Bellingham, WA 2004).
- SPURGEON, C.H., *Commentary on Matthew. The Gospel of the Kingdom* (Edinburgh 2010).
- STAROWIEYSKI, M. – APPEL, W. (ed.), *Ewangelie apokryficzne. Cz. 2, Św. Józef i św. Jan Chrzcziciel, Męka i zmartwychwstanie Jezusa, Wniebowzięcie Maryi* (Apokryfy Nowego Testamentu 1/1; Kraków 2003).
- STEIN, R., „Przypowieści”, *Słownik wiedzy biblijnej* (ed. B.M. METZGER – M.D. COOGAN; Warszawa 1996).
- STUBHANN, M., „Herodianie”, *Nowy leksykon biblijny* (ed. R. EGGER-WENZEL – M. ERNST – F. KOGLER; Freiburg – Kielce 2011) 252–253.
- SZAMOCKI, G., „Tożsamość biblijnego Izraela a postawy tolerancyjne w świetle Starego Testamentu”, *Studia Gdańskie* 29 (2011) 63–77.
- SZAMOCKI, G., „«W Betanii, po drugiej stronie Jordanu» (J 1,28). Miejsce działalności Jana Chrzcziciela”, *Studia Gdańskie* 15–16/2002–2003 (2003) 19–26.
- SZKODOŃ, J., „Udział chrześcijan w potrójnej misji Jezusa Chrystusa według encykliki *Redemptor hominis*”, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 32/6 (1979) 341–347. <https://doi.org/10.21906/rbl.1395>.
- SZYMANEK, E., *Wykład Pisma Świętego Nowego Testamentu* (Poznań 1990).
- SZYMIK, S., *Współczesne modele egzegezy biblijnej* (Lublin 2013).
- TERNANT, P., „Cud”, *Słownik teologii biblijnej* (ed. X. LÉON-DUFOUR; Poznań 1982) 162–170.
- TOMASZEWSKI, T., „Cud w Piśmie Świętym”, *Rocznik Skrzatuski* 5 (2017) 13–24.
- TOMCZAK, R., „Funkcja wiary w cudach biblijnych”, *Studia Paradayskie* 25 (2015) 221–228.
- TOMCZAK, R., „Nauczycielska działalność Jezusa Chrystusa”, *Studia Paradayskie* 3 (1993) 151–158.
- TURNER, D., „The Gospel of Matthew”, *Cornerstone biblical commentary* (ed. P.W. COMFORT; Carol Stream, Ill. 2005) 197.

- URBAN, A., „Królestwo Boże”, *Praktyczny słownik biblijny. Opracowanie zbiorowe katolickich i protestanckich teologów* (ed. A. GRABNER-HAIDER; Warszawa 1994) 583–584.
- UTLEY, R.J., *The first Christian primer. Matthew* (Study Guide Commentary Series. New Testament 1; Marshall, TX 1998).
- VAN SEGBROECK, F., „Jésus rejeté par sa patrie (Mt 13,54-58)”, *Biblica* 49/2 (1968) 167–198.
- WATSON, J.D., *Słowo greckie na każdy dzień roku. Inspiracje z Nowego Testamentu* (Warszawa 2017).
- WEBER, S. – ANDERS, M.E., *Matthew* (Holman New Testament commentary; Nashville, TN 2000).
- WITCZYK, H., „Jakub – syn Józefa, rodzony brat Jezusa?” (2002) https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TB/ossuarium_jakuba [accessed April 26, 2023].
- WŁODARCZYK, S., „Skąd zna On pisma, skoro się nie uczył?» (J 7,15)”, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 55/3 (2002) 223–231. <https://doi.org/10.21906/rbl.1750>.
- WOJCIECHOWSKI, M., *Synopsa czterech Ewangelii w nowym przekładzie polskim* (Prymasowska Seria Biblijna; Warszawa 1997).
- WRONKA, S., „Autorytet Jezusa w Ewangeliach”, *Pomiędzy szacunkiem a odpowiedzialnością: rola autorytetu w rozwoju człowieka* (ed. A. CHRAPUSTA – I. SKOCZEŃ – S. WRONKA; Kraków 2021) 11–29, <https://doi.org/10.15633/9788363241117.01>.
- ZAHN, T., *Forschungen zur Geschichte des neutestamentlichen Kanons und der altkirchlichen Literatur* (Leipzig 1900).
- ZARĘBINA, M., „Terminologia rodzinna w Ewangelii według św. Mateusza”, *Język Polski. Organ Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego* 2 (2010) 82–90.
- ŻYWICA, Z., *Ewangelia według świętego Mateusza, rozdziały 1–13. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz* (Biblia Impulsy. Nowy Testament 1/1; Katowice 2019).

